

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашиёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

III

ШАБ [ф. بـش – кеча, тун; кечаси] кт. кам құлл. Сутканинг қоронғи қисми; кеч, тун, кеча. Учинчи шаб ул сакбачча кечаги бесаранжомлыкни баттарроқ қылди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

Бозори шаб эск. Рұза күнларыда кечаси бүләдиган бозор, тунги бозор. [Шайхантохурда] Болалар жуда күп, бозори шабнинг ҳар бүрчидә төнтираб юришади. Ойбек, Болалик. **Шаби ҳижрон** поэт. Айрилик туни, айрилиқ кечаси.

ШАБАДА Енгил, майин шамол. Субҳидам шабадаси. Оқшом шабадаси. Баҳор шабадаси. ■ Тонг ҷоғи, ҳаво очиқ, офтоб ҳали чиқмаган. Лекин юлдузлар күрінмайды, ёқимли шабада эсмоқда. С. Айний, Дохунда. Бир оздан кейин Амударё томонидан эсган салқин шабада бүгік ҳавони тарқатыб юборди. Ж. Шарипов, Хоразм.

Күкрагига шабада тегмоқ айн. **күкрагига шамол тегмоқ** қ. **шамол**. Юраги соғ одамларни күрсансиз, күкрагингизга шабада тегса, буткүл тузалиб кетсангиз ажаб әмас. А. Қаҳдор, Минг бир жон.

ШАБАДАЛАМОҚ 1 Тоза, соғ ҳавода бүлмоқ, тоза ҳаводан нафас олиб юрмоқ. - Бирлас шабадаланг, райком болам, – деди қол. Ойбек, О.в. шабадалар.

2 айн. **шамолламоқ** 1. Нега құзғалдингиз, тұрам? Шабадалаб қолманғ, яна. И. Султон, Бургутнинг парвози.

ШАБАДАЛАТМОҚ 1 Шабадаламоқ 2 фл. орт. н. Җақалоқни шабадалатиб құйма.

2 Шамол (шабада) билан губорини кетказмоқ; шамолламоқ. Ҳоналарни тез-тез шабадалатиб туриш керак. ■ Хирмонга тү-

килған нахтани қабул қилиш, ёйиб шабадалатиши, қоллаш ва жұнатиши – анча машиқатли иш. И. Раҳим, Куз лавхалари.

ШАББОДА поэт. айн. **шабада**. Шаббодалар тарар сочинги. Күзгү тутар сувлар юзинга. Манман деган барно йигитлар Бош уради боссан изинга. Үйғун. Ва шаббода құрғур үлк саҳар Олиб кетди гүлнинг төтини. Ҳ. Олимжон. Юзларимга майинлик билан Ҳуш шаббоданг урилди салқын. Ҳ. Салоҳ.

ШАБГАРД [ф. شابگرد – тунда айланувчи, тунги қоровул; тунги ўғри] эск. тар. Тунги қоровул; миршаб. Бандиларнинг төварағини яланғоч қылғын шабгардлар ўраб олған. С. Айний, Куллар. Растанинг ўртасыда дөвөрдаги қозыққа осилған қора фонус хира ёнмоқда, чироқ остидаги гүлхан олдиди.. шабгард [миршаб одами] ётарди. С. Айний, Дохунда.

ШАБДОР [ф. شبدور] Йүнғиқәнинг бир тури.

ШАБИСТОН [ф. شبستان – кечки ётоқхона; қоп-қоронғи кечә, қоронғилик] 1 эск.кт. Кечки ётоқхона; ички ҳарам доираси.

2 күчма поэт. Қоронғилик, зулмат ҳукмрон бўлған жой; тун. Шабистонда хаёл сурсам, Сен осмонимда юлдузсан. На юлдузсан, ой гулюз, Шабистонимда кундузсан. Т. Қаҳдор, Оқ ўрик.

Шамъи шабистон Қоронғиликни, масканни ёритувчи нур, равшан чироқ. Үчмагай сүнгәра Мұқиім шамъи шабистоним менинг. Мұқимий.

ШАБИХУН [ф. شبیخون – тунги ҳужум, тунги талон-торож]: **шабихун урмоқ** 1) бирор томонга қараб югурмоқ, чопмоқ; жуф-

такни ростламоқ. *Оҳири, ҷол-кампир мас-лаҳатлашиб.. бир кечадаёқ шабихун уриб, узоқ бир қишилоққа ғойиб бўлдик.* Файратий, Сабаби тириклик; 2) эск. кечаси кўққисдан ҳужум қилмоқ, билдирмай бостириб кирмоқ. *Юлдузларга шабихун урган Қаҳрамонга қуарарлар қаср.* У. Исмоилов, Сайланма.

ШАБКЎР [ф. شبکوئر – тунда кўрмайдиган] Кечаси, қоронғи тушганда кўрмайдиган. *Шабкўр одам.* ■ [Узоқ вақт] *Овқат емаслик натижасида кишининг боши айланади.. кўзлари хирадашади, ҳамто шабкўр бўлиб қолади.* Газетадан.

ШАБКЎРЛИК Қоронғиликда кўз кўриш қобилиятининг ёмонлашуви; шом ва тунда яхши кўрмаслик. *Ёш мол сут ёки емашак орқали «А» витамини олмаса.. [унда] шабкўрлик аломатлари рўй беради.* Газетадан.

ШАБЛОН I [нем. Schablone – андоза, намуна] 1 *тех.* Бирор нарсанинг қолипи; андоза. *Шаблон ясамоқ.* ■ Чигит сеялкаларини созлаш учун.. яратилган «ПС-56» шаблони республика саноати томонидан бир неча юз дона ишлаб чиқарилди. Газетадан.

2 *кўчма* Чайналган, сийқаси чиққан нарсага кўр-кўрона эргашиш, шундай йўл; қуруқ сафсата. *Ёзувчиларни халқнинг бой, жонли тилидан фойдаланиб, ижод аҳларини шаблондан қочиб, ижодий изланиш ва интилишга чакиради.* А. Алиев, Жулқунбой сабоги. Қисқаси, шаблон ўйқилиги Ойбек тилининг асосий хусусиятидир. «ЎТА».

ШАБЛОН II [сфт. Кўр-кўрона тақлид қилишга асосланган; бир қолипдаги, сийқаси чиққан, чайналган. *Нотиқнинг шаблон нутқига хос типик элементларни топиш..* учун, таъсирдан ташқари, ўзига хос талант ҳам бўлиши керак. «ЎТА».

ШАБЛОНЛАШМОҚ Шаблонга айланмоқ, сийқалашмоқ. *Шаблонлашган усул.* Шаблонлашган ибора. ■ *Навоиёна ёзилган Ниёзий асарлари мақсадсиз тақлидчилик, шаблонлашган шаклбозлик юзага келтирган газаллардан иборат бўлмай.. реал ҳаёт, воқеликнинг шакли, талаби билан бунёд этилган бадиий асарлардир.* «ЎТА».

ШАБЛОНЧИЛИК Иш ёки ҳаракатда кўр-кўрона тақлид қилиш, сийқаси чиққан усулни қўллаш. Шаблончилликка қарши курашмоқ.

ШАБНAM [ф. شېنم – шудринг < ش – тун + نم – ҳўл, нам; сув] Баҳорда, ёзда

кечаси ҳароратнинг пасайиши туфайли майда томчилар тарзида ерга инадиган ҳаводаги, атмосферадаги буғ, намлик; ҳаводан инган мусаффо томчи; шудринг. - *Кудуқларда сув камайиб қолганда, қўйларга тонг шабнами қўнган гиёҳ шимитиб ҳам олиб юрдим, – деди Чатоқбобо.* С. Нуров, Дурдана. Эрталабки шабнам қуёш иссиғида дарҳол кўтарилишадай, хафалик ҳам Ойқиз дилидан дарҳол кўтарилиб кетди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Отам эккан чигитлар Бирдай текис унади, Шабнам эмган гўзалар Нур қўйнида кулади.* З. Диёр.

ШАБНAMЛАНМОҚ Шабнам билан қопланмоқ, юзига шабнам тушмоқ. *Ёқут кўзли олтин узук билан порласа Келинчакнинг хиналанган нозик бармоги, Чанқоқ-чанқоқ термулишлар – биринчи бўса Шабнамланса себарганинг тоза япрги.* Ф. Ғулом.

ШАБНAMЛИ Шабнам тушган; шабнам кўнган, шабнам билан қопланган. *Бир баҳорнинг шабнамли тонги эди, Япроқ ийғлок киприклардай намланган.* А. Умарий.

ШАБНAMСИЗ Шабнам тушмаган; шабнам кўнмаган. *Шабнамсиз тонг.* Шабнамсиз қуруқ майсалар.

ШАБОҲАНГ [ф. شهامنگ (Ш – катта) астр. Катта Ит буржидаги энг йирик ёргу юлдуз; Сириус]

ШАБПАРАК [ф. شبپرک – тунда учувчи] эск. кт. айн. кўршапалак. *Кундуздан сўрадим: -Муҳолифинг ким? Дедики: Шабпарат, боййғи, бўри.* М. Шайхзода.

ШАБРАНГ [ф. شبرنگ – тун рангидаги] эск. Қора рангдаги, қора.

ШАБРОН айн. шевро. *Тагчарм, хиром, шаброн, амирконларнинг қай хилидан сўрасангиз, топшади.* «Муштум».. энгина янги бекасам тўн, оғигда шаброн этик, ҳаяжони юзига қалқан. Ж. Абдуллахонов, Тошқин.

ШАБ-РЎЗ, шабу рўз [ф. شبوروز – кеячу кундуз] кт. кам қўлл. Кеча-кундуз, кеча ва кундуз, кун-тун. Чалпак бирла ош ташиб, ўтса шабу рўзлари. Ҳамза.

ШАБЧИРОҚ [шаб + чироқ] 1 Қоронғиликда нур сочиб турадиган афсонавий тош; чақнаб турадиган, рангдор, ярқирама тош.

2 айн. шамчироқ. *Қош-қовоқ ораси тўрт ийл сақланган* Умид шабчироги порлади ғоят. Ф. Ғулом.

ШАБЧОР [ф. شب چره < شب < тун + چریدن – ўтламоқ] қ.х. Чорва молларини тунда ўтлатиш.

ШАВАҚИ *шв.* Шовқин-сурон кўтарувчи, бақироқ; шанғи. *Шавақи одам.*

ШАВВОЛ *[а. شَوَّل –* унча катта, кўп бўлмаган] Қамария йил ҳисобининг 29 кундан иборат ўнинчи ойи. *Ислом дини талабига кўра, худонинг бандаси бир ой рўза тутгач, рамазон ойидан сўнгги шаввол ойининг уч куни рўза ҳайити қилиши.. лозим.* Газетадан.

ШАВКАТ *[а. شَوْكَات –* тикан; тиф; куч, қудрат, қувват] 1 Эл-халқ ичида қозонилган катта обрў, ҳурмат; шон-шуҳрат, довруқ. *Қизини ер-кўйка ишонмаган онаси.. бу қизни катта шавкат ва дабдаба билан узатишни орзу қиласади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шавкати оламга кетиб, Бирорларга қамчи чопиб.. «Ойсулув».* Қайдан келди бу шавкат, ўзгирлик, пешқадамлик. Миртемир.

2 Салобат, виқор; савлат. *Саройнинг ўрталигига.. адрас кўрпачалар тўшалган шийлон остида.. шавкат билан парёстиққа сяниб, карвонбоши ўтироқда эди.* С. Айний, Куллар.

3 Дабдаба, тантана, ҳашамат. *Базм бутун шавкати, бутун анъана ва одати.. билан давом этади.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Шавкат (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ШАВКАТЛИ 1 Катта ҳурмат ва обрўга эга бўлган; донг таратган; шонли, шуҳратли. *Менинг шавкатли кунларим ўтди, энди тунларим яқинлашмоқда..* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Дабдабали, ҳашаматли. *Шавкатли қаср.*

ШАВЛА *[ф. شَوْل –* гуручдан тайёрланган юмшоқ ош] Гўшт, сабзи-пиёз ва гуруч солиб пишириладиган бўтқасимон овқат. *Шавла пишироқ.* Шавлани емоқ. *Арзимайди ғалваси, кўйдиради шавласи.* Мақол.

— Бир қўлида лаганда шавла, бир қўлида чойнак кўтариб кириб келаётган Гулчехра эрига ғалати қараб қўйди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

КУЛОГИНИНГ ТАГИДА ШАВЛА ҚАЙНАТМОҚ Шапалоқ билан урмоқ, тарсаки солмоқ. *Қўшини звено бошлиғига ўғлингизни тутиб берсам, қулоги тагида шавла қайнатиб қўярди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАВҚ *[а. شَوْق –* ҳис-туйғу, эҳтирос; кучли орзу, ҳавас, истак] 1 *км.* Кучли ҳавас, интилиш; қизиқиш, иштиёқ. *Бу ғазалда.. ёш ийигитнинг ҳисси, шавқи, нашъаси янгради.* Ойбек, Навоий. *Бу тил-адабиёт*

муаллими таълим ва тарбия ишини севар, юрагида тобора кучайган бир шавқ билан мактабда ишлар эди. Ойбек, Нур қидириб.

2 Шундай интилиш, қизиқиш туфайли юзага келган кўтаринки руҳий ҳолат; завқ. *Шавққа тўлиб куйламоқ.* — [Гули:] *Ғазалким, сўзлагай ишқдин, сафодин.* *Ғазалдин бу каби шавқ олмаган ким?* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Гармончи ҳам шавқидан бе-иҳтиёр ўртага тушиб, ўйин айни доли-гулига келганда, майдон гумбурлаб кетди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

ШАВҚЛАНМОҚ Бирор нарсага ғоят мамнунлик ҳисси билан берилмоқ, руҳий кўтаринкилик билан қизиқмоқ; завқланмоқ. *Шавқланиб куйламоқ.* — *Нодиржон Набижонович ёш дўстининг ичдан тўлқинланниб бораётганидан шавқланди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Қафтларини бир-бирига уриб, шавқланниб, ўргогини мақтади Комила.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ШАВҚЛИ 1 Бирор нарсага ғоят берилиб ёки қизиқиб кетадиган; серзавқ. *Шавқли одам.*

2 Кишига шавқ-завқ, руҳий кўтаринкилик, шодлик, роҳат баҳш этадиган; жўшқин; жозибали, завқли. *Яшил уватларда завқли қўшиқлар, Шавқли ҳангамалар бўлар кўп шинам.* Ф. Үулом. *Унинг назарида, бундан суюмлироқ, бундан ҳам завқ ва шавқлироқ иш ўйқ эди дунёда.* Н. Фозилов, Дийдор.

ШАВҚСИЗ 1 Бирор нарсага юракдан берилиб, қизиқиб кетмайдиган; бирор нарсадан завқлана олмайдиган; лоқайд. *Шавқсиз одам.*

2 Кишига шавқ-завқ, ҳузур бағишли-майдиган; завқсиз. *Шавқсиз мусиқа.* Шавқсиз ҳикоя.

ШАВҲАР *[ф. شَوْهَر –* эр] эск. Хотиннинг эри; эр, рафиқ. *Инчунин ўшал хотиннинг.. шавҳари жавобгардир.* И. Акрам, Адолат.

ШАГРЕНЬ *[фр. chagrin – ф. سَاغْرَى < т. сағри]* 1 Қўй, эчки, от териларидан тайёрланган, ғадир-будур юмшоқ тери. *Шагрендан тикилган маҳси.*

2 *маҳс.* Муқовага ишлатиладиган қоғоз ёки коленкор.

ШАДДОД *[а. شَادَد –* кучли, қудратли; жуда ёмон (оғир); қийин; золим, қаҳрли] 1 *Ўз ҳоҳиши, ҳукмини ўтказадиган; шафқатсиз, золим.* *Болалар баҳтишинг юлдузларига Захарлар сочмоқчи қайси жаллодлар?* Дунёй

нинг равшаник – кундузларига Зулмат қўймоқчими бебош шаддодлар? М. Шайхзода. *Иброҳим ака, гапингиз тўғрику-я, лекин Исламидиёр тўрани шаддод дейишади.* Ж. Шарипов, *Хоразм.*

2 Ўз фикрини ўтказишга тиришадиган; ўжар, чўрткесар; ўз фикрини қатъийлик билан, дадил айтадиган, тортинмас (асосан аёллар ҳақида). *Шаддод, гапини бирорга бермайдиган, эркакшода Асрора звенога бошлиқ бўлди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Майнанинг улдабуронлиги..* [Иван Василични] ҳайратда қолдирди: «Шаддод қиз. Оламга татийди». Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ШАДДОДЛИК Шаддод шахсга хос хислат, хатти-ҳаракат. -Бунга мен жавоб бераман, – деди у [Лобархон] шаддодлик билан. И. Раҳим, Зангори кема капитани. *Тожиҳонни, шаддодлигига қарамай, Машрабжон ёнида қизларга хос иффат чулғаб оларди.* Мирмуҳсин, Югурдак.

ШАЖАРА [а. شجره – дарахт; дарахт шаклида тузилган схема] Маълум бир уруғ авлодларининг келиб чиқиши ва ўзаро қариндошлиқ даражасини изчиллик билан кўрсатувчи рўйхат, тарих; силсила. *Сомонийлар шажарасининг сўнгги бутоги бўлган подшо Нуҳ бинн Мансур касалманд одам эди.* М. Осим, Китобга ихлос. *Шажарамиз бор. Үнда барча аждодларимизнинг тарихи ёзилган.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

ШАЙ I Тайёр ҳолга келтирилган; тайёр, таҳт. Ҳамма нарса шай. Доим шай бўлиб турмоқ. *Куролни шай қилиб қўймоқ.* — Клубда столлар ясатиб бўлинган. Ўтишини бошлишга ҳамма нарса шай. М. Хайруллаев, Кўнгил. Асбоб-ускуна шай бўлса, материаллар таҳт бўлса, калавачи панд емайди. М. Жўра, Күёшдан нур эмганлар.

ШАЙ II [а. شى – нарса, буюм; нимадир] кам қўлл. Нарса, предмет. У [Рахмонали] ҳикоя қилади: «Муҳаббат бир бало шайдир, гирифтор бўймаган билмас». Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

ШАЙБА [нем. Scheibe – лаппак; гардиш; диск] 1 *tex.* Гайка ёки винт каллаги остига қўйиладиган, ясси ҳалқа кўринишидаги деталь. Үнинг орқасидан гайка, шайба.. яна алақандай эҳтиёт қисмлар чиқиб келаверди. «Муштум».

2 спрт. Хоккей ўйинида кўлланадиган, қаттиқ қора резинадан тайёрланадиган яс-

си диск. *Дарвозага шайба киритмоқ. Шайбани урмоқ.* Шайбани тўйсиб қолмоқ.

ШАЙДО [ф. شیدا – севидан девона бўлган, ҳаддан ташқари гирифтор, мафтун] 1 Бирор кимсани фоят даражада севиб қолган, мафтун бўлган, унинг учун ҳамма нарсадан кечишга тайёр; жўшқин ошиқ. *Шайдо бўймоқ.* — *Парво қилма. Омон-эсон Тошкент бораилик, бирорининг суқи тушмаганидан топиб бераман. Кўрибсанки, у ҳам шайдо, сен ҳам. Мени дуо қилаверасанлар, – деди Суннат. Шухрат, Шинелли йиллар. -Шайдоларингиз иккита бўлиб қолибдими? – деди яна кимдир. Яна кулги кўтарили. М. Қориев, Ойдин кечалар. Гул юзи уни [Гуломжонни] шайдо қилган ўша дамда, хирмонда Ҳаётнинг Мадаминхўжасизи эканлигини билибмиди? М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

2 Бирор нарсага фоят даражада қизиқадиган, ашаддий ишқивоз. *Футбол шайдоси. Мусиқа шайдоси. Санъат шайдоси.* — *Акасининг ҳар қандай янгилик шайдоси эканлиги хусусида гапира кетди.* «Ўзбекистон кўриклиари».

ШАЙДОЙИ [ф. شیدایی – телбаларча ошиқлик] 1 айн. *шайдо.* Бир кўришидаётк ў қизга шайдои бўлди. *Хоккей шайдойлари.*

2 Бирор кимсани фоят даражада севиши ёки бирор нарсага ниҳоятда берилиш туфайли ақл-хушини йўқотган; мажнуннамо, девона. *Ўзингиз ҳам бирор қизни шайдои бўлиб севганмисиз?* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

ШАЙДОЙИЛИК Шайдо эканлик, шайдо бўлишилик; шайдолик, мафтунлик.

ШАЙДОЛИК Шайдо эканлик, шайдо ҳолат. *Менинг шайдолигим бу нозпарвар дилрабодандир.* Ҳабибий. *Шайдолигимни, дилбар, инкор қилимасанг-чи.* Шўхий. *Биламан баҳорнинг эрка шамолин, Севаман тупроқнинг уйғониш чоғин, Бўсалар фаслини, ёрнинг жамолин.. Ҳай-ҳай, шайдолигим тутмасин тагин!* М. Шайхзода.

ШАЙИН [а. شین – нуқсон, кам-кўст] Икки учига тарози паллалари осиб қўйиладиган, унда тортиладиган нарса оғирлигини аниқлаш учун хизмат қиладиган темир ёки ёғоч мослама. *Холмат аканинг қораси кўринди.* У елкасида тарозининг шайнини, лангарми, нималарнидир кўтариб, хирмон томон жадал келмоқда. И. Раҳим, Куз лавҳа-

лари. **Тарозибон бўлмаган вақтларда шайнин бошига ўтиб, юк тортиси ҳам [Хошимнинг] кўлидан келади.** С. Айний, Эсдаликлар.

ШАЙКА [р. шайка < турк. saika – казакларнинг катта қайиги] Босқинчилик, ёвузлик қилиш ниятида тил биритириб иш кўрадиган кишилар тудаси. **Жиноятчилар шайкаси.** — Кўрқомас, гайратли милиция раҳбари турли шайкаларга даҳшат солди. Газетадан.

ШАЙЛАМОҚ Тайёр ҳолатга келтиримоқ, тайёр қилиб қўймоқ, таҳт қилмоқ. **От-араваларни шайламоқ.** — Тракторимни шайлаб қўйганман. Қатор ораларида қўшиқ айтиб ишламасам, армондан чиқмайман. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит. **Одамларни механизаторлик курсларида ўқитяпмиз.** техникани кўкламга шайлайтмиз. Газетадан. **Халқни.. курашга шайлаш керак.** Ойбек, О.в. шабадалар.

Ўзини шайламоқ Бирор иш-ҳаракатни бошлашга тайёр бўлиб турмоқ. **Сизлар ҳам белни маҳкам бойланглар, ўзларингни шайлланглар.** «Равшан».

ШАЙТАНАТ [а. شیطان – шайтонлик, иблислик; ярамас, шайтоний қилиқлар] 1 дин. Шайтонлар; шайтонлар макони.

2 кўчма Маккорлар, фирибгарлар тўдаси, разиллар мажмуи. **Бу мақсад йўлида бутун одамлар Шайтанат таҳтини ерга қилди жо.** Ф. Фулом.

3 Маккорлик, фирибгарлик, шайтонлик. **Анвар ўзини табрик қилувчи уламо ва ашрафлар юзидан очик равишда риё, шайтанат ва тама ўқир, камбагаллардан содда самимият кўрар эди.** А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШАЙТОН I [а. شیطان – иблис; жин, ажина] 1 дин. Одамларни дин йўлидан оздирувчи, уларни гуноҳга, жиноятга, разолатга бошловчи ёвуз руҳ ёки ёвуз руҳларнинг бошлиғи; иблис. Эй улуг шоҳ, бу йўлдан қайт, шайтон васвасасига учма, кейин пушаймон бўлиб юрма.. «Олтин бешик». Бойни ҳам шайтон йўлдан урган. К. Яшин, Ҳамза. **Ибодат қилмаслик умуман гуноҳ эмас, лекин ибодат қилмаган киши, шайтоннинг гапига кириб қилмагани учун, гуноҳ ҳисобланади.** А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш. - Оббо, қизиталоқ. **Шайтоннинг домласи экан-а!** Закунчиларнинг кўпич шунақа бўлади, — деди Тантибойвачча папиросини тортаб. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Айёр, қув одам; алдамчи. **Анави магазинчи бор-ку.** Ўлгудек шайтон.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Шўх, ўйноқи. **Қиз бола шайтон бўлади-да, тавба, бўй-басти ҷўзилиб, ростдан ҳам, суксурдек қиз бўлибди.** Ш. Тошматов, Эрк қуши. -Ҳа, шайтон қиз, — деди Ўринбой, — шу ерда ҳам қўймайсан-а? Ойдин, Келин ўғил туғибди. **Бизнинг Авазга ўхшаган битта шайтонроғи «Йигирма олтинчиси отилмасин!»** деб қийқиради. С. Сиёев, Ёруғлик.

Ноумид – шайтон Инсон доим умид, яхши ният билан яшашини, умидсизланмасликни қайд этувчи, шунга даъват этувчи ибора. **Дийдор кўришамиз, ноумид – шайтон!** И. Раҳим, Чин муҳаббат. -Кўйинг, ноумид – шайтон, — Ойшабону эрига таскин берган бўлди. Х. Фулом, Машъял. **Шайтон арава** с.т. эск. айн. **велосипед.** Йиртиқ-ямоқ кийим билан ўсган ўғиллари шайтон аравада ўтиб, атроф маҳалла болаларининг кўзларини ўйнатди. Ойбек, Танланган асарлар. **Шайтон йигиси** Ёлғондакам, йўлига бўладиган йиги. Озгина «шайтон йигиси» қилмагунингча, иши ўнгланмайди. А. Қодирий, Улоқда. У буни «узатиладиган қизларнинг шайтон йигиси» деб тушунди. Ойбек, Танланган асарлар. **Шайтонга ҳай бермоқ** Бирон хатти-ҳаракатдан ўзини тиймоқ, ўзини босмоқ. [Ҳайитжон:] Айбрас, ҳўп андиша қилгин, шайтонга ҳай бергин, бу кунлар ҳам ўтар. Ҳамза, Паранжи сирлари. **Бир тўполон чиқазиб, обрўсини уч пул қилай дедим-у, яна шайтонга ҳай бердим.** «Муштум». **Шайтонни зўр** (ёки кучли) Шўхлиги («шайтонлиги») тез ва кучли қўзгаладиган, шундай хусусиятли. Яна ким билсин, бу қизларни! Уларнинг шайтони зўр бўлади, дейишади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Шайтони қўзимоқ** «Шайтони» қўзғамоқ, жини тутмоқ. [Ҳолида] Қўл ҷўса етгудай жойда бекиниб ётган акаси билан Мунавварни кўрмади. **Мунавварнинг шайтони қўзиб:** -Этагидан торт!, — деди Йўлдошга. С. Анорбоев, Мехр.

ШАЙТОН II [а. شیطان] с.т. Дурадгорлик ва бинокорлик ишларида: сатҳнинг текислигини аниқлаш учун ишлатиладиган асбоб; ватерпас. **Горизонт текислигини шайтон ёрдами билан билиш мумкин.** «Астрономия». **Тахтанинг бир учини қозиқча қадаб, иккинчи учини унгур томонга қаратиб, шай-**

тон билан текисланади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШАЙТОНБАЧЧА [шайтон + бач(ч)а] сўк. Шайтоннинг боласи, кичкина шайтон. -Уҳ, бир фалокатдан қутулдим, ҳай, шайтонбачча, кеча берган пулинг ҳанча эди? - деди Ҳожи бобо Шум болага. F. Фулом, Шум бола.

ШАЙТОНИЙ [а. شیطانی – шайтонга хос, оид] Айёр, фирибгарларга хос. [Ҳасанали] Отабекни ечинтирас экан, ризосиз бир оҳангда деди: -Ўғлим, сизга шу шайтоний ишнинг нима зарурати бор? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАЙТОНКОВУШ 1 Эрта баҳорда ўсиб чиқадиган кўп йиллик бошоқли ўт.

2 Шундай ўтдан кавуш таҳлитида тўқиб ясаладиган болалар ўйинчоги.

ШАЙТОНКОСА Итузумлар оиласига мансуб икки йиллик заҳарли ўт, мингdevонанинг бир тури, қора мингdevона.

ШАЙТОНЛАМОҚ 1 Тутқаноқ тутмоқ, тутқаноғи тутиб қолмоқ. *Бола шайтонлаб қолди.* ■ Уйимизда бир бечора бемор бор, шайтонлаб ётибди, тақсир, бориб дам солиб келинг, шояд, нафасингиздан шифо тонса. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Тутқаноқ тутгандагига ўхаш ҳаракатга тушмоқ, ўзини у ёқ-бу ёққа ташламоқ; ўйноқиламоқ. Шайтонламай тўғри тур. ■ *Гоҳо-гоҳо молҳонада шайтонлаб, шаталоқ отишига интилаётган бузоқни уришиган Раҳмон отанинг овози келиб туради.* И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргига.

ШАЙТОНЛИК 1 айн. иблислик.

2 Шайтонга хос хатти-ҳаракат, иш, қилиқ (қ. шайтон 2); айёрлик. Директор мулонимгина юрган йигитдан шунча шайтонлик келганидан ажабланди. Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар. Лекин келинойилари.. бу ҳолни ҳйла ва шайтонлик эканини яхши англасалар ҳам, ҳовлиқма, лақма-енгил Лутфинисо бунга чиндан ишонар.. кўз ёши қиласар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ШАЙТОНТЕРИ с.т. Қалин, пишиқ ип газлами. Чидаганга чиқарган дейсизми, бурга чит дейсизми, роҳатбадан дейсизми.. шайтонтери дейсизми.. кеп қолинг, харидор! F. Фулом, Шум бола. *Машинани мойлаганда ёки техник назоратлар пайтида шайтонтеридан тикилган фартук ёки халат кийиш фойдали.* Газетадан.

ШАЙХ [а. شیخ – қария, кекса; урӯғ, қабила бошлиғи; диний раҳбар; олим, мураббий] Ислом дини тарқалган мамлакатларда, аввало, билимдон кишиларга, сўнгра уламо ва факиҳларга берилган ном; кейинчалик муқаддас жойларнинг мутасаддилари ҳам шайх деб юритилган. *Мирқарим.. дарров ўз қиёфасини ўзгартириб олди: бошига катта салла ўради, эгнига кимхоб тўн кийди ва вақтингча авлиё шайхга айланди.* П. Турсун, Ўқитувчи. Амирлар, шайхлар, уламолар кенгашиб.. катта қўшин билан боришига фатво берилди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Шу куни отасининг мозорига бориб, шам ёқди, қабристондаги шайхларга назр берди Малак. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

ШАЙХЛИК Шайх мақоми, лавозими. -Шайхлик муборак, - деди Нодиров, Бобомирзага ҳазил қилиб. И. Раҳим, Тақдир. Мирқарим Тўқсонов.. Шоҳимарданга қочди – амакисининг у ерда шайхлик қилишини билар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШАЙХУЛИСЛОМ [а. شیخ‌الاسلام – ислом дини шайхи; диний қонунларни шарҳловчи] дин. Мусулмон руҳонийлари бошлиғининг унвони, олий диний унвон ҳамда шу унвонга эга киши, бош руҳоний. Ҳусайн Бойқаро.. шайхулисломдан шариатга доир бир масалани сўради. Ойбек, Навоий. Шайхулислом Исомиддин ҳазратлари ҳам шаҳзода ёнидаги ҷодирлардан бирида. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШАК I [а. شک – шубҳа; ишончсизлик, ишонмаслик] Шубҳа, гумон. -Мен билмадим, - деди [уста] ниҳоят, - шак ўйқ, оғир гап. О. Ёқубов, Ларза. *Бу андишанинг ҳақлигига шак ўйқ, Анвар!* А. Қодирий, Мехробдан чаён. Менинг Каримовдан жуда шаким бор, бу одам бизга яхшилик согинмайдиган кўрилади. Ҳ. Шамс. Душман.

Шак келтирмоқ Шубҳа билан қарамоқ; ишонмаслик. Илоҳий қудратга шак келтирмоқ. ■ -Шариатга шак келтирган бу абллаҳи зинданга солмоқ зарур, - деди [қозикалон] катта салласини силкитиб. Ж. Шарипов, Хоразм. Муқаддас авлиёлар ишига шак келтириши – улуг гуноҳ. Н. Сафаров, Оловли излар.

ШАК II [а. شک] Рамазон (рўза) ойи киришидан олдинги кун; рўза арафаси. Шак куни. ■ Бир ёқдан рўза ойи ҳам юракка гулгула солиб яқинлашмоқда эди. Пашмак

Махдум, сўғи, яна бир неча обрўли одамларни чақириб, уларни шак куни палов билан сийлаб, рўза куни уларга оғиз очтириши.. керак! М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШАКАР [ф. شکر < қад. ҳинд. sakkhara – шағал, қум; қанд уни] 1 Лавлаги ёки шакарқамиш ўсимлигидан саноат йўли билан олинадиган оқ-саргиш рангли қумсизон ширинлик. Шакар сепилган қатлама. Ширин сўз шакардан ширин. Мақол. — Ҳолва ясамоққа шакар керакдир. Безак ишламоққа заргар керакдир. Ё. Мирзо.

2 кўчма Ширин, мазали, тотли. Шакар қовун.

3 кўчма Кишига ёқадиган, ёқимли. Тили шакар қиз. — Тополмайин юрур ёрнинг ўзи-ни, Тўтиё қиласи шакар сўзини. «Ширин билан Шакар».

4 Шакар (хотин-қизлар исми).

Тил учидан шакар бермоқ 1) тилидан сўрдирмоқ. Кетма, ёрим, кетма, жоним берайин, Тилимни(нг) учидан шакар берайин. «Кўшиқлар»; 2) салб. ширин сўз билан ийдирмоқ; тилёғламалик қилиб аврамоқ, алдамоқ. Соҳиб қори, ўз таъбери билан айтганда, илонга ҳам тилининг учидан шакар берадиган киши. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Тилингга шакар Яхши, ёқимли сўз (гап) эшигтганда айтиладиган ибора. Шакар қоп Майин каноп матодан тикилган кичикроқ қоп, линча. [Қудратнинг] Бошида могор, эски дўнни, олдида шакар қондан тикилган фартук.. бадани қўлидаги темирдай мустаҳкам. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Шакари оғзингизда Савдо муносабатида: сотувчининг мол баҳосини айтиб, харидорга хитобан «сўранг, сизга қанча бўлса бўлади» мазмунидаги айтиладиган ибораси.

ШАКАРАК I [ф. شکرک] Қовун турларидан бири.

ШАКАРАК II [ф. شکرک] Ўсимлик бити; шира.

ШАКАРАНГУР [ф. شکرانگور – шакардай ширин узум] Узумнинг пўсти юпқа, нимранг, карсиллайдиган ширин нави. Овқатни еб бўлишгач, бир баркашда карсилаган шакарангур, эчкемар ва шафтоли чиқди. Ойбек, Улуг йўл. ..кампир тайёрланган дастурхон ёнига ўтириб, ҳусайни, карсилайдиган шакарангурдан чўқилади. Мирмуҳсин, Умид.

ШАКАРГУФТОР [ф. شکرگفتار – шириңсўз] кт. кам қўлл. Гапи-сўзи ёқимли; тили ширин, шириңсўз. Садоқат бирла ҳар меҳнат учун тайёрлардансиз, Билимдону ширин сўзли шакаргуфторлардансиз. Ҳабибий.

ШАКАРГУФТОРЛИК Кўнгил очадиган, ширин сухбат, гурунг. Шакаргуфторлик қўлмоқ. — Хушчақчақлик, одамшавандалик, шакаргуфторлик, соғлом ҳазил кишини яшартиради. Газетадан.

ШАКАРЛАМОҚ Шакар аралаштироқ, шакар сепмоқ; шакар билан қоришироқ. Кулунпайни шакарламоқ. Варақи сомсани шакарламоқ. Лимонни кесиб, шакарлаб қўймоқ.

ШАКАРЛИ 1 Таркибida шакар бўлган. Шакарли мoddалар. Шакарли ўсимликлар.

2 Шакар қўшилган, шакар сепилган. Шакарли чой.

ШАКАРНАЙ [ф. شکرنى [айн. шакарқамиш.

ШАКАРОБ [ф. شکر آب – ширин, шакарли сув] шв. Аччиқ-чучук. Шакаробга туз сепмоқ. — Келин, помидор олиб чиқинг, бекор ўтирамай, шакароб қила турман, — деди уста. Т. Алимов, Одамсиз уйлар. Садбархон бўлса, шакаробга пиёз тўғраётган эди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

Шакароб соя Дараҳт барглари оралаб тушган парча-парча соя. Толлардан тўкилган шакароб соя Дурра ҳам бўлолмас уйлар томига. Ҳ. Шарипов. Шакароб қилиб сув сепмоқ Челакдаги сувни қўл билан сачратиб сепмоқ. Жиккаккина самоварчи, кечки чоийхўларни кутиб олиш учун, пақирдаги сувни аягандай, чимдим-чимдим шакароб қилиб, сўрилар ёнига сепмоқда. А. Мухтор, Опасингиллар.

ШАКАРПАЗ [ф. شکرپز – шакар, ширилик пиширувчи] Пашмак, ҳолва, обаки, новвот каби миллий ширинликлар пиширувчи мутахассис; қандолатчи. -Бобомурод шакарпаз – қўли гул одам. Жойинг жаннатда бўлгур, бултур қазо қилди, — почча қўл очиб, шакарпазнинг арвоҳига фотиха ўқиди. С. Анорбоев, Мехр.

ШАКАРПАЗЛИК 1 Шакарпаз иши, касби. Шакарпазликда бобомнинг олдига тушадигани бўлмаган экан. Газетадан.

2 Пашмак, новвот каби маҳаллий ширинликлар тайёрланадиган бино, цех. Мен шакарпазликда ишлайман.

ШАКАРПАЛАК [ф. + а. شکرفلک - палаги ширин] Сирти сертүр, ўзи серэт ўртапишар қовун нави. *Маҳмуд яқиндаги полиздан битта шакарпалақ узиб чиқиб, ерга қўйди-да, Ширмонхоннинг етиб келишини кутиб турди.* С. Зуннунова, Олов. Шакарпалақ қовунлар, зилол бодринглар қуёш нури-нинг, тупроқнинг ажойиб неъматлари эмасми! Э. Охунова, Қуёш - ошпаз.

ШАКАРПОЯ [ф. شکرپایه - пояси ширин, ширин пояли] Шақарқамиш ўсимлигининг пояси; шакарқамиш.

ШАКАРҚАМИШ Қанд (шакар)моддали, ўтсимон кўп йиллик ўсимликлар туркуми.

ШАККОК [а. شکاک - шубҳа билан қарайдиган, ишонмайдиган] 1 Ҳар нарсага шубҳа, ишончсизлик билан қарайдиган, ишонмай, иккиланиб турадиган одам. *Мавсумда 250-300 тонна пахта териб, шаккокнинг кўзига кўрсатган қаҳрамонлар битта-иккита эмас.* Газетадан.

2 Диний ақидаларга шубҳа билан қарайдиган, шак келтирадиган киши. Ҳой мусулмонлар!. Бу шаккок.. бедин большевойларни думага сайлаб, исломни оёғости қилишид. К. Яшин, Ҳамза.

ШАККОКЛИК Шаккок иши, хатти-ҳаракати; шак келтириш. -Сизни шаккокликда айблаш учун [бекларда] ҳеч асос борми? - сўради Навоий кулиб Султонмуроддан. Ойбек, Навоий.

Шаккоклик қўлмоқ Шак келтирмоқ (қ. шак I). *Бош тортувчилар чиқиб қолгудек бўлса.. дини ислом ишига шаккоклик қўлган имонсиз сифатида бошини танасидан жудо қиласиз.* Н. Сафаров, Наврўз..

ШАКЛ [а. شکل - кўриниш, расм; тарз, усул] 1 Нарсанинг ташқи кўриниши, сиртқи қиёфаси, ифодаси. *Учбурчак шаклидаги жисм. Айик шаклидаги қоя.* Шаклини ўзгартирмоқ. Бирор шаклга киритмоқ. ■ Дераза ойналарига турли шаклда қийик қоғозлар ёпиширилган. Ойбек, Қуёш қораймас. Дўкондор уларга қалин китоб шаклида бир нимани тутқазди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 мат. Маълум кўриниш, қолипдаги нарса, фигура. *Геометрик шакллар.*

3 физ. Жисмнинг ҳолати, кўриниши. Муз сувнинг қаттиқ шаклидир.

4 Мазмуннинг ифода томони, ташки кўриниши, ифодаланиши. *Бу ажойиб асар-обидада минг-минглаб ўзбек ошаларининг жасорати умумлашма шаклида ифодаланган.* Газетадан. Янги давр қўшиқлари анъанавий шакллар.. тасвир воситаларисиз туғилиши ҳамда ёйлиши мумкин эмас эди, албатта. «ЎТА».

5 кўчма Бирор нарсани амалга ошириш ўйсани; усул. Сен билан иккимиз икки шаклда ўйлаймиз. ■ Пахта фронтидаги ижодий меҳнат хилма-хил шакллар касб этяти. Ҳ. Ғулом, Ишонч.. адабий алоқаларимиз янги-янги шакллар билан бойиди. Газетадан.

ШАКЛАН [а. شکل - шаклига, ташки кўринишига кўра] Воқе бўлиш, амалга ошиш ёки ифодаланиш усулига, шаклига кўра. Чиндан ҳам истиора шаклан энг сиқиқ формадаги ўҳшатишни эслатади. «ЎТА».

ШАКЛАНМОҚ эск. Шубҳа билан қарамоқ; шубҳаланмоқ. У бу ҳолдан шакланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАКЛДОР [а. + ф. شکلدار - шаклга эга] 1 айн. шакли.

2 Мураккаб шаклга эга бўлган; жим-жимадор, серҳашам. Шаклдор нақш. Шаклдор пештоқ.

ШАКЛИЙ [а. شکلی - шаклга доир] Муайян шаклга эга бўлган, аниқ бир шакли; шаклан.

ШАКЛИК дин. Шак куни марҳумларнинг арвоҳларига бағишилаб аёллар учун ўтказиладиган кичик маъррака. Чолнинг ёститиги тагидан топилган пул уни кўмид келишигагина етди. Ҳали бу ёқда учи, еттиси, ўигирмаси, фотиҳаҳонлиги, шаклиги, ифторлиги, икки ҳайити.. ва ҳоказолар бор. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШАКЛЛАНМОҚ 1 Маълум бир шаклга кирмоқ, шакл, тус олмоқ. Тандирда ёғлиқ ҳамир аста вижирлаб бўртиб, чекич ўринлари дарҳол шаклланди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

2 Юзага келмоқ, яралмоқ. Болада дид ўшлар давомида шаклланади, ривожланади.

■ Бу ердаги.. одамларнинг қиёфаси ўзгарди, янги ижтимоий муносабатлар шаклланяти. Газетадан. Шариф Ризаев матбуотда ишлай бошлаган даврларда журналистиканинг айрим жанрлари ҳали шаклланмаган эди. Ҳ. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

ШАКЛЛИ Муайян шаклга, кўринишга эга бўлган. *Унсин туморча шаклли ҳовлига намат ёшиб, курсида ўтириб, маҳси тикади. Ойбек, Танланган асарлар. Қирқма шахмат усулида ишлани учун.. текис ва тўғри шаклли.. участкалар ажратилсин!* Газетадан.

ШАКЛ-ШАМОЙИЛ [шакл + шамоийл] Ташқи кўриниш; қиёфа, важоҳат. Шакл-шамоийли девни ҳуркитадиган.. бир маҳлукни шонли бир куннинг армуғони қилиб белгилашга каминангизнинг у қадар кўнгли бўлмайди. К. Алиев, Қўланса ҳадя. Бизгача етиб келган бу ёдгорликларнинг кўпчилиги ҳозирда ҳам шакл-шамоийлини, ҳусну чиройини қариб сақлаб, томошабинларни ҳаяжонга солиб келмоқда. Газетадан.

ШАКСИЗ Муқаррар равиша; аниқ, шубҳасиз. -Ҳар ким келса, бундан шод бўлиб кетар, Сил бўлса, ўткасин яраси битар, Қари келиб кўрса, шаксиз ёш этар, Ёш йигитдек даврон сургали келдим. Эргаш Жуманбулбул ўели.

ШАЛ [а. شل / لـ – фалаж; фалажланиш; шол касали] айн. шол II.

ШАЛАББО Сувда ивиб кетган, жиққа ҳўл; шилта. [Сувонжон билан Ойсулув] Ўзларини панага олгунча бўлмай, шилтаю шалаббо бўлишиди. С. Анорбоев, Оқсой. Устбоши шалаббо, совқотган икки дўст секин-секин қирғоқ томон силжишиди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Ёмғирда шалаббо бўлган деҳқон боалари сакраб, ўйинга тушишиарди. Мирмуҳсин, Созанда.

ШАЛАЙИМ Ниҳоятда куч-мадори кетган ҳолатли; мажолисиз; шалвираган. Нонвой ерга тушганидан кейин шалайим бўлиб, ўрнидан туролмай қолди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. [Низомжон] Икки тиззасида дармон қолмай, оғир қалтаклардан шалайим бўлиб ўиқилиб, ўрнидан турганга ўхшарди. С. Аҳмад, Уфқ.

ШАЛВАЙМОҚ Куч-мадорсиз, ҳолсиз ҳолатга тушмоқ; бўшашибмоқ, шалвирамоқ. Қудрат почтадан негадир шалвайиб келаётган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Шафтолиқоқидек бурушиб, эски маҳсидеқ шалвайиб қолибмиз-у, бизга ким қўйипти, болам. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАЛВАР [ф. شلوار – иштон, шим] с.т. Чолвор. Почаси бўғиқ, кўк сатин шалвари озода ва ўзига ярашган. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАЛВИЛЛАМОҚ айн. шалвирамоқ. Ана холос! ..муовиним ҳеч нарсадан хабарсиз, шалвилаб юраверган экан-да! «Муштум».

ШАЛВИРАГАН 1 Шалвирамоқ фл. сфдш. Ёстиқдошининг иягини танғиди-да, шалвираб қолган икки қўлни ёнига ҷўзаб қўйиб, оёқларини бир-бирига жиспластириди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

. 2 Ишни яхши уддаламайдиган; бўшашибган, уддасиз. Мен бу шалвираган осиёликни ишга қабул қилиб, ўз мартабамга футур етказайми.. Ё. Хаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

ШАЛВИРАМОҚ 1 Осилиб турмоқ, бўшашиб, солқи бўлиб қолмоқ. Чолнинг.. кўзлари қаърига тортган, қовоқлари шалвираб осилиб тушган эди. 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. [Машинадан] Тушиб қарадим. -Баллон латтадек шалвираб қолибди, – деди Ботир. Ў. Ҳошимов, Чўл ҳавоси. Бутун юзи қулоқларигача кўкариб, қўллари ёнига шалвираб тушган Писмиқ ўлим тусига кириб борди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Мажолисизланмоқ, бўшашибмоқ, ланж бўлмоқ. Иессиқдан шалвираб кетаяпман. ■ У, қоронги кечада, ёт элларда ўйдан адашиб, қаёққа боришини билмай, умидизисликка тушсан кишидай шалвиради. А. Қаҳҳор, Сароб. Мирсалим турган ерида шалвираб қола берди. Унинг қимирлашга мадори йўқ эди. Шуҳрат, Олтин зангламас.

3 кўчма Лапашанглик қилмоқ; сусткашлик қилмоқ, имилламоқ, бўшашибмоқ. -Барракалла, ҳали ҳам шалвираб юрибсанми? – деди таъна қилиб Тошпўлат Ўтбосарга. Файратий, Эпчил куёв.

ШАЛДИРАМА 1 Эгилганда, букилганда шалдирайдиган; янги. Шоир бир тахта шалдирама қоғоз олиб, очиқ, қалин китоб устига қўйди. Уйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. Ўртада пул хирмондай ўйилган. Оқподшонинг сурати тушган нуқул шалдирама қоғозлар-а.. Қарасам, кўзимдан олов чиқиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шалдираб оқадиган. Тикка тоғ дуч келса ўтиб, шалдирама сой тўғри келганда кечиб.. ўз сурувини салобатли саркардадай вазминлик билан эргаштириб кетаверадиган бу кўк серка.. ўзгариб қолган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАЛДИРАМОҚ 1 Бир-бирига ёки баъзи нарсаларга урилиб, шалдир-шулдур

овоз чиқармоқ. Боланинг қўйнидан ёнгоқлар шалдираб ерга тўклиди. — Тўйхона бекаси шалдираб турган енгилгина бир ҳовуч маржонни унинг қўлига тутқизди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. Қамишлар шалдирайди. Қаёқдандир гумбузлаган овоз эшишилди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 Тўсиқларга урилиб ёки пастга шиддат билан қўйилиб, шалдир-шулдур овоз чиқармоқ. Дарё улкан, унда сувлар шалдираб оқар. Ариқ ихчам, унинг суви шилдираб оқар. С. Кароматов, Олтин кум.

ШАЛДИРОҚ 1 айн. шалдирама. Асрлар гувоҳи — қўлёзма ичра Ўтмиш ҳодисалар сирли, бепоён. Шалдироқ ва сарғиши қоғозлар узра Кезар нигоҳларинг, қадалган мужгон. Х. Расул. Шалдироқ қоғозгамас, кўк япроқларга Кўз ёшларидай тўкар шоир шеврини. С. Акбарий. Унга кун, тун баробар, Жар-қирғоқ, ота уйи. Унга наидек туйилар Сувнинг шалдироқ қўйи. Қ. Муҳаммадий.

2 Бир-бирига урилганда, нарсаларга тегинганда шалдирайдиган; шалдир-шалдир овозли. Шалдироқ кишинлар ҳукмига ачинмай берарсан ёшлигинг. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

ШАЛДИР-ШУЛДУР 1 Нарсаларнинг бир-бирига урилиши, сувнинг оқишида чиқадиган товушни билдиради. Шалдир-шулдур сув оқар, Қўшиғи менга ёқар. Ш. Сайдулла. Шундай кунларда кечга яқин шахарнинг тор кўчаларидан бирига шалдир-шулдур қилиб уч арава кириб келди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Сир сақламайдиган, бор гапни тўкиб соладиган; дали-гули. Шалдир-шулдур ўигит. — Тожисмат ака.. кўнглида кири ўйқ, шалдир-шулдур одам эди. С. Анорбоев, Оқсой. Ҳақиқатан ҳам бу шалдир-шулдур кекса киши ҳормас-толмаслиги билан барчага ибрат кўрсата бошлади. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Гапинг тўғри, қизим. Сен бир қон ёнгоқдай шалдир-шулдур эдинг, опанг ҳам шўх, қақилдоққина эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ШАЛДИР-ШУЛДУРЛИК Шалдир-шулдур шахсга хос хислат, хатти-ҳаракат. У [Ҳамро Раҳимов] шалдир-шулдурлиги билан Моҳидилга маъқул тушди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ШАЛЛАҚИ Шарм-ҳаёни билмайдиган, бўлар-бўлмасга жанжал кўтарадиган, жан-

жалкаш. Ҳанифаҳон.. шаллақи қайнананинг заҳрига бардош берди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Мен сизни ўғил бола деб юрсам, шаллақи хотиндан ҳам баттар экансиз. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАЛЛАҚИЛАРЧА Шаллақиларга хос, шаллақиларга ўхшаб. Ҳадичахон ҳовлини бошига кўтариб, шаллақиларча сонига шапатилаб, бақира бошлади. Н. Фозилов, Оқим.

ШАЛЛАҚИЛИК Шаллақи шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат, ўзини шаллақилар каби тутиш. Пётр Кузьмич, жанжалнинг охрида шаллақилик ўйлига ўтгани учун, Шавкатийнинг таъзирини бериб қўймоқчи бўлган эди. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

ШАЛОЛА [а. «Л» — шовва, шаршара] 1 Сувнинг юқоридан тик пастликка шиддат билан қўйилиб тушадиган жойи; шундай отилиб тушаётган сув; шовва. Юқоридан жарлик тубига отишувчи шалола шердай ўқиради. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 шв. Дарё, жилга сувларининг тошларга урилиб, шовуллаб оқадиган жойи. Бог, қўргонлар орқада қолгач, Оқсой бўйига чиқида. Қулоқни битириувчи шалола бошланади. С. Анорбоев, Оқсой.

3 тех. Бир дарё оқимида жойлашган ва сув сарфи бўйича ўзаро боғлиқ бир неча гидроэлектростанциядан бири. Бешинчи шалолани Абдусамат ака ўз колхозчилари билан кўрмоқда. Й. Шамшаров, Тошқин.

ШАЛОП тақл. с. Катта ва оғир нарсанинг сувга, лойга тўсатдан тушишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради.

Шалоп этмоқ «Шалоп» деган товуш чиқармоқ. Пўлат куч билан қармоқни кўтаргандай эди, нимадир оғир сезилиб, сўнгра шалоп этиб, сувга тушиб кетди. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин.

ШАЛОПЛАМОҚ «Шалоп-шалоп» этган овоз чиқармоқ. Сувнинг шалоплаган овози эшишилди. — Сув қирғоққа шалоплаб урилиб, осилиб қолган новдаларни тортқилаб оқмоқда. С. Аҳмад, Уфқ. Бир-бирига туташиб кетган кичкина, тиниқ кўлчалар кўринди. Сув шалоплар.. С. Сиёев, Аваҳ.

ШАЛОҚ с.т. 1 Қисмлари эскириб, бўшшиб, футурдан кетган; бузуқ. Шалоқ арава. Шалоқ машина. — Чироқни топди, уни ёқиб, кичкина шалоқ хонтахта устига қўйди. Ойбек, Улуг Йўл.

Шалоғи чиққан айн. шалоқ 1. Шалоғи чиққан этик. — Редактор шалоғи чиққиб кетгандын эски «Москвич»ини берадиган, мен каллайы саҳарлаб Жарқудукқа жүнайдиган бўлдим, — деди Учқун О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

2 кўчма Ҳолдан тойған, чарчаган; эзилған. Абзойи баданим гўё бирор калтаклаб ташлагандек шалоқ. «Муштум».

3 Ахлоқи бузуқ, безори. Шалоқ одам. Шалоқ хотин. — Ҳафа бўлманг, синглим, — юнатди мудира. — Үнақа шалоқ эрнинг боридан йўғу! С. Анорбоев, Мехр.

4 Ахлоқ доирасидан ташқари; ахлоқсиз, уятли, бузуқ. Боқи ака энг шалоқ сўзлар билан сўқинганча, Ҳайдарга ташланди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Бир тўда одамлар бир даста акцияни чанглалаганларича, у ёқ-бу ёққа чопишар.. бир-бирларини шалоқ гаплар билан сўқишар, овозлари бўғилгунча бақиришарди. Ё. Ҳаймов, М. Раҳмонов, Ҳаёт-мамот. У болалигидан бошлаб шалоқ юришилар ҳақида кўп эшигтан.. П. Қодиров, Уч илдиз.

Оғзи шалоқ Уятли, беҳаёй ибораларни тилга оладиган; тап тортмай сўқинаверадиган. Унинг оғзи шунақа шалоқ, боди кириб, шоди чиқаверади. О. Ҳусанов, Тошга сув сепсанг. **Оғзини шалоқ қўлмоқ** Шалоқ сўзларни айтмоқ, уят, беҳаёй сўзлар билан сўқинмоқ. Лекин наригиси кассадан келгандан бери оғзини шалоқ қилиб сўқингани-сўқинган. А. Муҳтор, Туғилиш.

ШАЛОҚЛИК 1 Футурдан кетганилик, шалоқ ҳолатга эгалик (қ. шалоқ 1). Араванинг шалоқлиги.

2 Шалоқ шахсга хос хусусият, ҳатти-ҳаракат. -Мен бир неча йил аввал ота касбимнинг ҳадегандан жўнига тушшиб ололмай, анчагина шалоқликлар ҳам қилғанман, — деди домла. Ф. Гулом, Шум бола.

ШАЛП тақл. с. 1 Юмшоқ, ҳўл нарсаннинг ерга ёки бошқа нарсага урилишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. Тўп учуб кетиб, писиллаганича дами чиқди-да, ерга шалп этиб тушди. Ҳ. Назир, Бир туп гўза. Молхона томининг тарновидан катта қор парчаси ериб, шалп этиб ерга тушди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 айн. шалоп. Тош шалп этиб сувга тушди.

ШАЛПАЙМОҚ 1 Иссиқ ёки қаттиқ со-вуқ таъсирида таранглигини, «тирик» ҳолатини йўқотмоқ; сўлимоқ (ўсимлик ҳақида).

Кун иссиқ, дарахтларнинг барглари ҳам шалпайиб қолган. Газетадан.

2 кўчма Ҳолсизланиб бўшашмоқ, ма-жолсиз, ҳаракатсиз ҳолатда бўлмоқ. Эртабаки гимнастика шалтайши ва қотиб қолганиликни йўқотади. Газетадан. Турсанг-чи, мунча шалтайсан. Ҳ. Шамс, Душман.

3 кўчма Ҳафсаласи пир бўлмоқ, бў-шашмоқ; ҳомуш бўлиб қолмоқ. У[раис] мин-бардан шалпайиб тушди, боя ўтирган қато-рига эмас, орқароққа, панароққа бориб ўтириди. «Муштум».

4 Уддасиз, ҳатти-ҳаракатсиз бўлмоқ; шалвирамоқ. ..бечора-еїй, анави бола мунча аммамнинг бузогидай шалпайган экан.. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШАЛПАНГ Шалпайган, осилиб тушган (кулоқ ҳақида). «Оқтой».. шалпанг қулоқлари хачирницидаи узун.. оҳанжамаси зўр эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Африка филларининг қулоғи ҳам катта, шалпанг бўлиб осилиб туради. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

ШАЛПАНГҚУЛОҚ Қулоғи шалпайган; қулоғи бесўнақай катта. Шалпангқулоқ ит. — Элмурод.. янги курсантлар қабул қилар экан, камгўшт, қирғийбурун, шалпангқулоқ.. бир жанғи келиб, унинг қаршиисида тўхтади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШАЛТОҚ 1 Сийдик аралаш гўнг, бал-чиқ. Молхона шалтоғи. — Озгин, қорнидаги шалтоғи қотиб ётган эшакка қараган эди.. «Ёшлик».

2 Шундай нарса ва лой кабилар билан ифлосланган; ифлос, исқирт. Бола тангани шалтоқ қўлида маҳкам қисганича, кўчани чангитиб.. арава орқасидан чопади. Газетадан. Машина ўтганда, деворлар лой, сув сачрайвериб, шалтоқ бўлиб кетган. Э. Усмонов, Ёлқин.

3 кўчма Умуман, ифлос, ярамас нарса, гап-сўз ва ш.к. Устма-уст ёғилаётган шалтоқ қанча жирканж бўлса ҳам, Гуломжон ўзини босди.. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бирорвонинг шалтоғига ботиб, жувонмарг бўлиб кетмасам, деб қўрқаман. С. Аҳмад, Ҳукм.

Шалтоқ отмоқ Бирорни айбловчи, гу-ноҳкор қилувчи, ёмонловчи гап-сўз қўлмоқ. Сенинг, айниқса, раисимиз Обид кетмонга шалтоқ отмоқ учун пайт қидирганингни ҳам биламан. А. Қодирий, Обид кетмон. Сиз бу-ларга қўй, мой келтирасиз. Булар бўлса, ке-

тингиздан шалтоқ отади. П. Турсун, Ўқи-
тувчи.

4 кўчма Озодаликка риоя қилмайдиган, ифлос иш тутадиган; ивирсиқ, исқири. Бир шалтоқнинг ишини йигирма эпчил эплай олмас. Мақол. — Ўша чиноқбойни директор қилиб бўлармиши.. аввал ўзини эплаб олсин, ёқасининг кирини кўрганмисан? Хотини ҳам ўлгудай шалтоқ. Мирмуҳсин, Кўринмас ҳалқа.

ШАЛТОҚХОНА қ.х. Шалтоқ оқизиб қўйиладиган, шалтоқ йифиладиган жой; чукурлик.

ШАЛҲАК 1 Гўштдан ёки ёғдан ажратиш қийин бўлган юпқа парда. Гўшт шалҳагини ажратмоқ.

2 Сифати паст, ориқ, ёғсиз гўшт. Эртаги думба мойдан буғунги шалҳак яхши. Мақол.

ШАМ [а. شام — мум; шам; чироқ] 1 Тўнғадиган ёки қуюқлашган ёғдан ўртасига пилик қўйиб ясалган таёқчасимон чироқ. Шам қолдиги. Шамни ёқмоқ. — Кумри токчадаги шамни ўчирди. Ўй қоронғиланди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Таниш кошонанинг беҳисоб шамлар зўрга ёритган тор ва узун ўйлаклари кимсасиз эди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

Шам пули дин. Гўристонга бориб, қабристонда ёқиладиган шамлар учун ва хизмат ҳақи сифатида гўрков, шайх ва ш.к. ларга бериладиган пул, садақа. Ёрмат билан Гулсумбоби Гулнорнинг қабрига боришиди. Олиб келинган ош-нонни ва шам пулини гўрковга топшириб.. қайтишди.. Ойбек, Танланган асарлар. **Шамдай қотмоқ** 1) ўта совқотмоқ, тўнғмоқ, музламоқ. Мастерской битгунча, очликдан тиришиб, совуқда шамдай қотадиганга ўжшаймиз. А. Муҳиддин, Ҳадя; 2) кўркув ёки бошқа нарса таъсирида қимирламай қолмоқ. Соҳиб қорининг ҳозирги чимчилаши бир оздан кейинги катта калтакнинг шабадаси эди. Шунинг учун Холида бисот сандиги олдида шамдек қотиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Шами сўймоқ** (ёки ўчмоқ) Ўзидан олдин қўлланган сўз билдириган нарсанинг ниҳоясига етганини, тугаганини билдиради. Ҳамид Олимжоннинг ҳаёт шами кутимаган бир пайтда сўнди. Н. Сафаров, Оловли излар. Умидинг шами ўчиб, ўйларда толдинг. Файратий.

2 эск. физ. Ёруғлик кучининг ўлчов бирлиги. Кучи юз шам бўлган лампочка.

ШАМА I Дамлаб ичилган чойнинг идиш тагида чўкиб қолган қисми. Чойнакка шама тўлиб қолибди. — Самоварчилик ўлгудек майдиши. Сув олиб кел, ўтни ёр, оғиз-бурнинг кулага тўлиб туфлаб, чўт тиқиб тур, пиёла арт, шамани тўк.. — деди самоварчи. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. Риҳси бир кўлида шамасидан сув силқиб ётган чойнакни ушлаганича, титраб ўртада турарди. С. Зунунова, Гулхан.

ШАМА II Бирор нарсага ишора тарзидаги сўз, гап; замирида бирор маъно бўладиган гап. Бу шамаларни Ўлмасой сезадими-сезмайдими, билиш қийин, аммо Абдукарим асло фаҳмламайди. Р. Раҳмонов, Бахт билан учрашув. Йигит шамани тушунди. Юзига сезилар-сезилмас қизил югурди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

Шама қилмоқ Шама тарзидаги (таг мазмунли) гап айтмоқ. Овқатдан кейин секин шама қилиб кўрган эдим, «Ҳа энди, от билан тия бўлардими», деб қолди. Т. Алимов, Жоним ҳиқилдоғимга келди. Йўлдош аввалига бепарвогина тинглади. Кейин дикқат қилса, Мурзин нимагадир шама қиляпти. Шуҳрат, Шинеллий йиллар.

ШАМАЛОҚ Ғуж-ғуж ёки тўп-тўп. Дарахтлар тепасида болалар шамалоқ. Ойбек, О.в. шабадалар. Ҳозир чойхонада одам шамалоқ бўлса керак. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. Икки томонида пахта демаганингиз шамалоқ бўлиб очилиб ётибди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШАМАЛОҚДАЙ, -дек айн. шамалоқ. Фарҳод тогининг тагида Сирдарёнинг ҳар икки ёқасида шамалоқдек одам. Ойдин, Ширин келди. -Қизимнинг қувонганича бор, ҳамма ёқ шамалоқдай қурт. Худди садафдай товланиб ётибди-я — деди ўзига-ўзи ишонмаган Шарофат хола. Файратий, Латофат.

ШАМАН қ. шомон.

ШАМГАРЛИК этн. Кечаю кундуз, тунлари ҳам шам ёқиб ишлаш. Бозор чаққон бўлиб қолган кезларда устакор шамгарлик эълон қиласди. Бундай пайтларда косиб кун-тун ухламасдан ишлашга мажбур. И. Каримов, Атлас жилваси.

ШАМГИН: юзи шамгин айн. юзи шувут қ. шувут. Жўрабек бир ютиниб олди-да, бошини кўтариб, шамгин юз билан гап бошлади. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Унинг жатига колхоз катта-кичиклари олдида Холмирзанинг

юзи шамгин бўлиб қолди. Ҳ. Назир, Ўтлар туашганда. Қариган чоғимда юзимни шамгин қилдинг, ерга қаратдинг. К. Яшин, Ҳамза.

ШАМДОН [а. + ф. شمعدان – шам идиши] Шам ўрнатиб қўйиладиган, металл, сопол, мармар ва ш.к. дан қилинган мослама. Катта шамдондаги шамларни ўчира бошлади. ■ Тилла шамдондаги пал-пал ёниб турган шам билан ўйнашиб тургандай бўлиб, ухлабди. «Эртаклар».

ШАМИЁН Омоч бўйинтуруғининг иккичеккасига иккитадан ўрнатилган, ҳўкизлар бўйнида туриши учун хизмат қилалигани тўртта қозиқ. Ёмон ҳўқиз шамиён синдирап. Мақол.

ШАМИЁН қайтармоқ эск. Бўйсунмай ўжарлик қилмоқ. Қултой Алпомиши кўриб.. жуда шамиён қайтариб, дўқлаб, Алпомишига қараб бир сўз айтаб турган экан. «Алпомиш».

ШАМЛИ 1 Шами бор; шам ўрнатилган. Шамли қути.

2 физ. Маълум шам кучига, ёруғлигига тенг. Юз шамли лампочка. ■ Тўй кўпайгандан бери Ёғизжоннинг бош қашлашга қўли тегмай қолди. Тўйхоналарга, ҳовлиларга сим тортиб, беш юз шамли лампочкалар ўрнатиб бериши унинг иши. Р. Раҳмон, Мехрӯзда.

ШАМОЙИЛ [а. شماڻل – фазилатлар, яхши хислатлар, афзаликлар] кам қўлл. Қўриниш, сурат; тузилиш, шакл Сумбати шамойилини эр йигитдек қилиб. Ахтабўзни миниб, Ҳасанинг изидан тушиб кетди. «Бўтакўз». Арча тагида гул баргидаи қалтираб турган Гулнознинг шаклу шамойили пажмурда туслга кириб.. Т. Сураймон, Интизор.

ШАМОЛ [а. شمول < شمال – шимолий шамол, совуқ шамол] Ҳавонинг ер сатҳи бўйлаб (горизонтал) ҳаракати. Ёқимли шамол. Совуқ шамол. Қаттиқ шамол турди. Туяни шамол учирса, эчкини осмонда кўр. Мақол. Шамол бўлмаса, дараҳтнинг учи қимирламайди. Мақол. ■ Очиқ деразадан кирган майин шамол қизнинг.. икки тола сочини бўйнига, томогининг тагига тегизиб ўйнарди. С. Аҳмад, Бош оғрифи.

Кўкрагига шамол тегмоқ Танг ҳолатдан кутулиб, эркин, енгил шароитта чиқмоқ, эркин нафас оладиган бўлмоқ. Шароитлар яхшиланиб, оддий халқнинг ҳам кўкрагига шамол тегди. Шамолга учмоқ (ёки кетмоқ) Беҳуда кетмоқ, сарф бўлмоқ ..озгина янг-

лишсангиз ҳам, ҳамма қилганиларингиз шамолга учадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Султонали.. қилган ҳаракатларининг шамолга кетганини хотирлабди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Шамолга қарши тупурмоқ Ўзига зарар, ёмон оқибат келтирадиган ишни қилмоқ. Бу бола хоннинг қамисидан ҳайқмади.. муттасил шамолга қарши тупурлади. С. Сиёев, Аваз. Шамолни рано кўрмайди Ниҳоятда эҳтиёт қиласи; ардоқлайди, эъзозлайди. Отаси раҳматли, қариганимда кўрган болам, деб шамолни рано кўрмаган боласига! «Шарқ юлдузи». Қандай (ёки қайси) шамол учирди? Қандай сабаб, ниманинг шарофати билан ташриф буюрдингиз, келдингиз? Дарвозани Нуриддиннинг хотини Ҳаловат очди: -Э, келинг, Набижон ака, қандай шамол учирди? О. Ҳусанов, Дўстлар. Э, қадамларига ҳасанот.. қайси шамол учирди?! «Муштум».

ШАМОЛЛАМОҚ 1 Шамоллаш касалига дучор бўлмоқ, шамоллаш туфайли касал бўлмоқ; шабадаламоқ. Шамоллайсиз, Сафар ака, ўраниб ўтиринг. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Элмурод кечаси эшикка эҳтиётсиз чиқди-ю, шамоллаб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с.т. Тоза ҳаводан нафас олиб юрмоқ. -Ҳа, ийл бўлсун, буваси? -Сирожвой билан бир шамоллаб келайлик. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Анча шамоллаб ва енгиллаб кирган вақтида мингбоси дастурхон ёнига ағнаб, учиб қолган эди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

ШАМОЛЛАМОҚ 2 Шамолламоқ фл. орт. н. Қумрий, Fani отага айтинг, Тўлқинни олиб келсин, шамоллатиб қўймасин. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Бирор жойнинг ҳавосини янгиламоқ. Бугун эртароқ қайтди. Кун бўйи иссиқ қамалиб, димиқиб қолган хонани шамоллатиш учун деразаларни очиб юборди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

3 Тоза ҳаво, шамолда тутиб, гард-ғубор ва ш.к. дан холи қилмоқ. Ҳафа бўлма, ҳар замон келиб, шамоллатиб турмасам, чириб, ириб кетасан. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ҳар куни.. рўмолни ечиб [бошимизни] икки соат-икки соат шамоллатиб юрамиз. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Баҳорда, иссиқ кунларда.. уларни дорга ёйиб ташлар, шамоллатарди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ШАМОЛЛАШ 1 Шамолламоқ фл. ҳар. н. *Тоза ҳавода шамоллаш*.

2 Одам организмига совуқ тегиши на-тижасида пайдо бўладиган енгил касаллик; бошқа ўтириш касалликларга сабаб бўладиган омил. *Шамоллаш ва зотилжам касалининг олдини олиша чакалоқни чиниктира боришинг аҳамияти катта*. «Саодат».

ШАМОЛЛИ Шамол бўлган, шамол эсиб турган. *Шамолли кун қичқирма, тову-шинг зое кетади*. Мақол.

ШАМОЛПАРРАК [шамол + паррак] с.т. Вентилятор.

ШАМОЛСИЗ Шамол бўлмаган, эсмаган; тинч. *Шамолсиз тун*.

ШАМПАН с.т. айн. *шампанский*. Столга шампан виноси, ароқ, пиво, сув териб қўйилган эди. С. Нуров, Нарвон. *Шампан тиқини пақиллаб отилди, дастурхонга вавишиллаб вино оқди*. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШАМПАНСКИЙ [фр. Champagne – Франциядаги айни вино дастлаб расм бўлган Шампань вилояти номидан] Карбонат ан-гидрид гази билан тўйинтирилиб, герметик идишда қайта ачитилган узумдан солинган, кўпикланиб вижиллаб турадиган вино. *Шампанский ичмоқ*. — *Собиржон муроди ҳосил бўлиб, қаттиқ олқишилар остида куёв билан келинга бир рюмкадан шампанский тутди*. А. Қаҳҳор, Тўй.

ШАМПУНЬ [ингл. shampoo – бошни ювиш] Турли хил мойли ва хушбўй моддалар, махсус қўшимчалардан фойдаланиб тайёрланган, кенг кўламда кўлланадиган суюқ ёки хамирсизон ювиш воситаси.

ШАМС [а. شمس – қуёш] 1 кт. айн. қуёш 1. *Буғун коинотда шамс – подио, қамар – вазирдир*. Ойбек, Навоий.

2 Шамс (эркаклар исми).

ШАМСА [а. شمس – металлдан ишланган қуёш нақши] Таркибида қуёш тасвири бўлган гул ёки нақш. *Ўйнинг олтин рангли «шамса»си, деворлардаги ранго-ранг нақшлар ҳисларни, завқларни қанотлантирас эди*. Ойбек, Навоий.

ШАМСИЯ 1 [а. شمسیہ – қуёшга, қуёш илига оид] 1 Кўёшнинг йиллик ҳаракат циклига қараб белгиланадиган, 365 ёки 366 кундан иборат, 22 марта бошланадиган йил; қуёш йили (Шамсия йили қўйидаги ойлардан иборат: хут, ҳамал, савр, жавзо,

саратон, асад, сунбула, мезон, ақраб, қавс, жайд, далв).

2 Шамсия (хотин-қизлар исми).

ШАМСИЯ II [а. شمسیہ – қуёшга оид, алоқадор] эск. кт. Қуёш нуридан, ёғин-со-чиндан сақланиш учун тутиладиган соябон; зонт. *Намчил хиёбонларда шамсия тутган ошиқлар оҳиста кезар эди*. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ШАМЧИРОҚ [шам + чироқ] айн. шам

1. Ҳамманикода электр ёнса-ю, сиз шамчироқ ёқиб ўтирасангиз, яхшими? И. Раҳим, Ихлос. *Токчада хира ёнаётган шамчироқ ташқарида эсган шамолни сезгандек пир-пиради*. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАМШИР [ф. شمشیر – қилич, тиф] 1

от, кт. айн. қилич 1. Саид Жалолхон гайратига чидомлай, шамшир сугурди ва ҳавода ўйнатиб, аскарга фармон берди. А. Қаҳҳор, Башорат. *Отряд кетидан ҳавода шамширини ярқиратиб, темирчи Абдукарим билан.. Абдулла от чоптириб кетишиди*. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 сфт. қўчма ўтири, етук. Ҳозир соҳибкорлар даврасида зеҳни шамшир, ҳалқ тажрибаси билан мўъжизакор фанни пайванд этган ёшлар кўп. Р. Мусамуҳамедов, Кўчат эк, боғ қил!

ШАМШОД [ф. شمشاد] Ёғочи қаттиқ, доим яшил, тик ўсадиган жанубий дараҳт ёки бута. *Шамшод кўчати*. Шамшод тароқ.

Қомати (ёки қадди) шамшод ёки шамшод қомат (ёки қад) поэт. Қадди-қомати тик ва келишган. *Хотин-қиз элига дарду бало паранжи, Шамшод қадларини қилди дуто паранжи*. Ф. Фулом. Зуҳранинг шаҳло кўзлари жиққа ёшга тўлди, шамшод қомати тебранди. А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

ШАМГАЛАТ [а. شمنگلات]: кўзини шамгалат қилиб Кўзига чап бериб, кўрсатмай, билдиримай. *Ўзимга бўнакка теккан буғдоидан 2–3 марта ярим пуддан-ярим пуддан кўтариб, Сатторқўл акамнинг кўзини шамгалат қилиб, шаҳарга – бозорга тушиб сотдим*. Ф. Фулом, Тирилган мурда. *Баъзида Мирёқуб уйдагиларнинг кўзини шамгалат қилиб, Ачаободга жўнаб қолар эди*. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

ШАНБА [ф. شنبہ – ҳафтанинг биринчи куни; Ислом динидаги жума – ибодат ва дам олиш куни деб қабул қилингач, шанба янги ҳафтанинг бошланиш куни бўлиб қолган]

Ҳафтанинг жумадан кейинги, якшанбадан олдинги олтинчи куни. **Жума ёғса, шанба тинар; шанба ёғса, қачон тинар?** Мақол. — **Бу сўлим масканларда шанба ва якшанба кунлари сайру саёҳат қилган ҳамсаҳарларимиз жуда кўнгли дам олади..** Газетадан.

ШАНБАЛИК Жамоа бўлиб, оммавий ва ихтиёрий равишда бирор ижтимоий фойдали ишни бажариш (дастлаб бундай ишлар шанба кунлари бажарилган). **Шанбалик ўтказмоқ.** — Шанбалик куни шу терақларни, ҳув кўчанинг нариги томонидаги чинорларни экишганди. «Ўзбекистон кўриклиари». Шаҳарни янада обод ва кўкаlamзор қилиш мақсадида оммавий шанбаликлар ўтказиш анъанага айланиб қолди. Газетадан.

ШАНТАЖ [фр. *chantage*] Ўз мақсадига эришиш, бирон фойда кўриш учун қилинадиган ифво, дўқ уриш, кўрқитиш каби ёмон ниятдаги хатти-ҳаракат, дўқ, пўписа. **Унчалик кетма.** Шантаж деганинг нимаси? А. Мухтор, Туғилиш. Йўқ, бу исён, шантаж, галаён.. Р. Бобожон.

ШАНТАЖЧИ Шантаж билан шуғулланувчи. **Шантажчиларнинг шармандаси** чиқди.

ШАНГИ 1: шанги овоз (ёки товуш) Баланд ва қўпол овоз, товуш. **Йўлнинг олислигини билдирмаслик учунми, Абилжон шанги овози билан гоҳ кўшик айтар, гоҳ ҳазиломуз гап қотиб борар эди.** Х. Назир, Ўтлар туашганда. **Кимdir шанги товуш билан: -Мулла Асад, ҳамқишиғонгизни чақириб чиқинг, иккита ашила қилиб берсин, — деди.** М. Исмоилий, Фарона т. о.

2 Шундай товуш билан гапирадиган; бақироқ. **Шанги хотин.** — **Сидиқжоннинг кўзига қабр сингари қоп-қоронги ва тор уй, қайнанаси сингари ўлгундай баджаҳл ва шанги кампир.. кўриниб кетди.** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Шанги самоварчи жўмраги** учига жез қопланган чойнакни бир пиёла билан.. дўқ этиб кўйиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

ШАНГИЛЛАМОҚ 1 Баланд овоз билан, бақириб гапирмоқ. **Телефонда гаплашашётган раийжроком раиси овозининг борича шангиллар, гапни тушунтиrolмай бўғиларди.** С. Аҳмад, Ҳукм. **Кўп ўтмай асқиячиларнинг шангиллаган овози ҳамманинг дикқатини жалб қилди.** М. Осим, Сеҳрли сўз.

2 Қаттиқ ёқимсиз овоз чиқармоқ. **Кўнгироқ қаттиқ шангиллади.**

ҚУЛОГИ ШАНГИЛЛАМОҚ Чарчаш, толиқиши ёки қарилек натижасида қулогида шовқин пайдо бўлмоқ. **Хиёлнинг кўзи тиниб, қулоги шангиллай бошлади.** И. Раҳим, Тақдир. **Унинг [Навоийнинг] бели буқчайиб, қўллари қалтираидиган, қулоги шангиллайдиган бўлиб қолди.** М. Осим, Зулмат ичра нур.

ШАНГИМОҚ с.т. Шангилламоқ. **У [Хожи хола] бир ёқдан шангид, бир ёқдан пайнасланиб, Тўтиқиз орқасидан югурди.** М. Исмоилий, Фарона т. о.

ШАП 1 айн. шалп. Бир дона олма узилиб, шап этиб сувга тушди. — **Хўжабеков гарданига шап этказиб урди.** С. Анорбоев, Оқсой. **Дарс вақти тугай дегандা.. китобни шап этказиб ёпди.** «Муштум».

2 Тўсатдан, бирдан; қаттиқ. **Мутал уни тўхтатмоқчи бўлиб, этагидан «шап» ушлаганди.. кўйлаги ёқасигача ўиртилиб кетди.** О. Ёкубов, Ларза.

ШАПАЛОҚ 1 Қўлнинг беш панжа ва кафтдан иборат қисми. **-Ажаб қиламан! — деди Кумуш ва шапалоқ билан эрининг юзига секингина уриб қўйди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. Замон у ёқ-бу ёққа бир жаланглаб олгандан кейин, бир шапалогини оғзи ёнига тутди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

2 Қўл, беш панжа билан (бетга) урилган зарба, тарсаки. **Бир шапалоқ урмоқ.** — **Искандар, худди шапалоқ еган кишидек, турган ерида бир иргиб тушди.** М. Осим, Искандар ва Спитамен. **Исфандиёр шебринг охирини эшишига қидамади.** Авазнинг бетига шапалоқ тортиб юборди. С. Сиёев, Аваз.

3 кўчма Қарши ҳаракат, зарба.

4 кўчма Шапалоққа ўҳашаш, шапалоқ каби. **Бақатерак шапалоқ-шапалоқ баргларини қарсллатиб садо берар..** Ж. Абдуллахонов, Орият. **Унинг шапалоқ гулли қизил кўйлаги ловуллар.. ёниб кўринарди.** Ў. Ҳошимов, Бир томчи шудринг.

ШАПАЛОҚГУЛ Шапалоқ баргли, кўпинча хонада ўстириладиган, гулсапарнинг бир тури. **Мана ўша қизғиши тувакдаги шапалоқгул.** А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАПАЛОҚЛАМОҚ Шапалоқ билан урмоқ, тарсаки туширмоқ. **Қосимов қайтиб ўрнига ўтиаркан, тиззасига шапалоқлаб бир уриб қўйди.** Х. Нуъмон, Фасллар. **[Бой Гулбахорга:] Ўйнаш деб, ўз болангни ўлдирдинг**

ми? Гапир, шариат ургур! (Шапалоқлаб урар, Гулбаҳор ерга юзтубан йиқилар). Ҳамза, Бой или хизматчи.

ШАПАРАК Юпқа, пучак. Шапарак нон. — Тахмонда бир эски яшик. Үнинг устида увада кўрпа, тошдай қаттиқ кир, шапарак ёстиқ. Ойбек, Танланган асарлар. Бир куни у мактабдан қайтса, онаси шапараккина кўрпача устида ўтириб, қўл машинада иш тикаётган экан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШАПАТИ шв. айн. шапалоқ 1, 2. Аматжон пешонасига шапати урди. С. Сиёев, Аваз. — Сен билан улфатчилик қилган одамнинг ўзи аҳмоқ, — деб «устоди»нинг қулоқ-чеккасига шапати тортиб юбормоқчи бўлувди, кимдир қўлидан маҳкам ушлади. «Гулдаста».

ШАПАТИЛАМОҚ Шапати урмоқ. Ваққос ота.. ачиниб, пешонасига шапатилади. С. Юнусов, Кутимаган хазина. Ҳадиҳаҳон югурib эшикка чиқиб.. шаллақиларча сонига шапатилаб, бақира бошлади.. Н. Фозилов, Дийдор.

ШАПИЛЛАМОҚ «Шап-шап» этган овоз чиқармоқ. Моторларнинг гувулаши.. қайшишларнинг шапиллаши.. тинди. Газетадан. Сувнинг шапиллашига вужудим талпиниб, қўрага кирдим. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ШАПИР-ШУПУР тақл. с. Сувга нарсанинг кетма-кет урилиши билан чиқадиган бир-бирига яқин товушни («шапир» ва шунга яқин товушни) билдиради. Бола шапир-шупур сузуб борар, оғзига сув кирад, соvuқ суюқ-суюғига ўтар эди. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

ШАПКА [р. шапка — эркаклар бош кийими] 1 с.т. Пешона томонида соябончаси — козирёги бўлган бош кийим; фуражка, кепка. Сайдалим аканинг ўғли гимназия деган катта мактабда ўқиди. Мактабга шапка кийиб боради-я. Тушундингизми, шапка! Ойбек, Танланган асарлар. Нормат.. шапка-сининг козирёги ва хром этигининг қўнжигача ярқираб турган капитанни кўрди. И. Рахим, Чин муҳаббат.

2 айн. телпак.

3 плгрф. с.т. Бир неча мақола учун умумий бўлган сарлавҳа.

ШАПКАЛИ Шапкаси бор, шапка кийган. Шапкали бола.

ШАПОҚ 1 Чиқаётган ёки ботаётган қуёшга, ёруғликка қарай олмайдиган (от ҳақида). Қоражонбек аччиқ қамчи уради, Шапоқман баравар кетиб боради. «Алпомиши». Шапоқ от кунга қараёлмай, чангала оёқ босолмай, суриниб йиқилди. «Гўрўғли».

2 Касаллик туфайли кўзга тушадиган холсимон оқ парда; кўз касаллиги. Кўзига шапоқ тушибди.

ШАППА Бирдан, тўсатдан. Асқар половон бесўнақай лапанглаб, шаппа йиқилди. Ойбек, Қуёш қораймас. Хотин шаппа оғзимни ушлади: — Ҳой, сен нима қилмоқчисан? Ф. Гулом, Шум бола. [Ит] Нигоранинг атрофида гир айланиб ўқраяр, қозиқ тишларини кўрсатиб ириллар, шаппа ёпишиб, узуб олиш учун пайт пойлар эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАППАЛАМОҚ с.т. Шапалоқ билан секинроқ урмоқ, шаппалиамоқ. — Олиб келган одамларингиз саводли чиқиб қолдику, — деди мезбонлардан бири Мирзонинг елкасига шаппалаб. А. Қаҳҳор, Мирзо.

ШАППАТИ айн. шапати. Бувинисо Авазнинг юзига шаппати урди. Бола йиғлади. П. Турсун, Ўқитувчи. У, Эҳсоннинг кафтига шаппати билан уриб сўрашиди-да, бурнини жисийриб, уйнинг у ёқ-бу ёғига қаради. А. Қаҳҳор, Сароб.

ШАППАТИЛАМОҚ айн. шапатиламоқ. Шаппати урмоқ, шаппалиамоқ. — Овозингни ўчир, бадбахт, овозингни! Болаларнинг ўйқусини ҳаром қилдинг, — деди [әшон] ва Элмуроднинг юзларига шапатиламоқчи бўлиб, паст эгилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШАПШАҚ шв. Ахлоқ-одобни билмайдиган, адабсиз; ҳеч нарсадан тортинмайдиган, уялмайдиган. Менинг бошимга асиизода эрни ўлдириб келдинми? А? Беҳаё шапшак. Ш. Тошматов, Эрк қуши. [Ҳожар:] Э, ўлим берсин, сен беюз шапшакка! Ҳамза, Паранжи сирлари.

ШАПШАКЛИК Шапшак эканлик, шапшакка хос ҳатти-ҳаракат. Олим одамнинг отасига шапшаклик ярашмайди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ШАП-ШУП тақл. с. «Шап» ва шунга яқин товушни билдиради. Нари-бери бўз салласини бошига ҷулғаб, сарпойчан кафшини шап-шуп босиб, дарвозадан ичкарига кириб бормоқда бўлган Сафар бўзчини маҳдум тўхтатди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШАР I [қад. р. шар – бүёқ ва ундан қоладиган думалоқ дөғ] 1 мат. Фазодаги берилган нүкта (марказ)дан муайян узоқликда жойлашган нүқталарнинг геометрик ўрни: ярим доиранинг ўз диаметри атрофида айланишидан ҳосил бўлган геометрик жисм. *Шарнинг сиртини ўлчаш. Шарнинг радиуслари.*

2 Шундай шаклга эга бўлган нарса. Уларнинг шакли ҳам қизиқ: бири тухумга, бири бильярд шарига ўхшайди, бавзиси қайроқ тошдай узунчоқ *ва силлиқ*. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Аммо бўм-бўш коридорда тўсатдан Замира дуч келиб қолди. Кўз кўзга тушди-ю, электр шарлар чақин чаққандай бўлди. П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Болалар ўйнаши учун ичига ҳаво ёки ҳавога нисбатан енгил газ тўлдирилган, думалоқ шаклдаги резинка пуфак. *Шар ёрилди.* — Аввали байрамлардаги ҳавода ранг-баранг шарлар учиб юрмаяти. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Ер шари Ер сайёраси. Берма эркингни қўлдан, Яшамоқ ҷоғинг! Ернинг шаридир сенинг Мулку чорбогинг. Ҳамза. **Ҳаво шари** Думалоқ шаклдаги аэростат.

ШАР II тақл. с. 1 Газмолнинг куч билан йиртилишидан ҳосил бўлган товушни билдиради. Сурп шар этиб йиртилди.

2 Суюқликнинг шиддат билан оқишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. У қозонга бир пақир сувни шар этказиб қўйиб юборди.

ШАРА-БАРА с.т. Турли-туман нарсалар, қақири-қуқур. Бошимда бир тоғора ош, бўйнимда тасмали термос, шара-бара солинган тўрва. «Муштум».

ШАРАФ [а. شرف – иззат, ҳурмат, фахр; асилзодалик, юқори мартаба; юксак ўрин] 1 Фаҳрланишга арзийдиган нарса, юксак қониқиш ҳисси; баҳт, фахр, ифтихор. Шоддлик билан тугилиб, шарафу обрў билан ўтмоқ – инсон учун баҳт. Мирмуҳсин, Меъмор. Катта билим даргоҳининг талабаси бўлишидек шарафга мусъассар бўлдим. Газетадан. Туркистон мусулмонларининг ҳуқуқларини мудофаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сиёсат этишса, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирор ижобий хислат, хизмат ёки талант туфайли ҳалқ орасида таратилган донг; шуҳрат, шон. *Пахтакор қаҳрамонлар-*

га шон ва шарафлар бўлсин!

— Юксак оқ олтин хирмони бунёд этиши учун кураш – шараф, обрў учун курашдир. Газетадан. Абдуроҳмоннинг отаси уламо наслидан, аммо бу шараф нима сабаб биландир унинг отасига насиб бўлмаган. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Шараф билан Юксак ифтихор билан, шон-шарафга арзирли тарзда. Ҳўжалигимиз дэхқонлари ўз зиммаларига олган давлат топширигини шараф билан адо этдилар. «Ўзбекистон қўриқлари». Шарафига ёки шарафи учун Бирор кимса ёки нарсанинг ҳурмати, эътибори ҳисобга олиниб, шунга бағишилаб, атаб. Ўшдаги қароргоҳда бу оқшом сизларнинг шарафингизга танланали зиёфат берилур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бу ёдгорлик Марказий Фарғонани ўзлаштирганлар шарафига Бектош Раҳимов ташаббуси билан ўрнатилган. «Ўзбекистон қўриқлари».

3 Шараф (эркаклар исми).

ШАРАФА [а. شرف] маҳс. Бинонинг девор, шип ва ш.к. жойларига одатда ганчдан куйиб ёки ўйиб ишланган нақш, безак. -О, азизим! – ҳайрат билан гапирди генералнинг хотини ўз шеригига, ўйнинг шифтидаги ганч шарафаларни, токчаларнинг ўймакор ганч нақшларини қўрсатиб. Ойбек, Улуғ йўл. Зилзила бўлганида, бу шарафа, гириҳлар ёрилган, кўчган, синган эди. А. Абдуқодиров, Уста Маҳмуд.

ШАРАФЛАМОҚ Ҳурмат ва ифтихор билан тилга олмоқ, шон-шарафини қайд этмоқ. Севимли ва улуғ Ватанимизни шарафлайдиган асарлар яратайлик. Ойбек, Халққа хизмат – баҳт. Меҳнат инсонга фақат моддий фаровонлик келтирибгина қолмай, унинг маънавий дунёсини бойитади.. эл-юрт ичиди шарафлайди. Газетадан.

ШАРАФЛИ Шарафга, ҳурматга эга бўлган; фахрли; улуғ. Ўқитувчининг маваққатли, масъулиятли, лекин ғоят шарафли, олий-жаноб меҳнатини нимага қиёс қўйла бўлади? Газетадан. Унинг шарафли умр йўлларидаги журналистик ижодиётнинг янги сарчашмалари очилмоқда. Ҳ. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

ШАРАҚ тақл.с. Тош, темир каби қаттиқ нарсаларнинг ўзаро ёки бошқа қаттиқ нарсага урилишидан ҳосил бўлган овозни билдиради. Коса шарақ этиб синди. Кўча эшик шарақ этиб очилди.

ШАРАҚЛАМОК 1 «Шарақ» этмоқ, «шарақ-шарақ» товуш чиқармоқ. У [Абдулла] ҳужра ичидан занжирнинг шарақлаганини эшилди, кимдир деворни тимдалагандай бўлди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Автомобиль тезлаб кетган сари асбоблар бир-бираига шарақлаб урилади. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси. .. ўртада электртга уланган самовар шарақлаб қайнаб туради. О. Ёқубов, Диёнат.

2 кўчма Ҷаққақлаб кулмоқ, қаттиқ кулмоқ. *Fuës, ўқитувчининг оғиздан сал ҳазилнома гап чиқиб қолгудек бўлса, шарақлаб кулиб юборарди.* Ф. Мусажонов, Фамхўр. Шоир бўлса ҳамон шарақлаб кулар, чироили кўзлари сузилиб кетган эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

ШАРАҚ-ШАРАҚ 1 Шарақ с. такр. *Кузовдаги металл деталлар йўл бўйи шарақ-шарақ қилиб борди.*

2 айн. **жарақ-жарақ**. Уч-тўрт йил мобайнида кирмаган ковагим қолмади.. шарақ-шарақ пул топдим. А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

ШАРАҚ-ШУРУҚ такр. с. «Шарақ» ва шунга яқин товушларни билдиради. Зилзила вақтида жавондаги идишлар шарақ-шурӯқ бўлиб кетди. — Бир бурчакда биттаси шарақ-шурӯқ қўт уради. Ҳ. Шамс, Характеристика.

ШАРБАТ [а. شربت — бир қултум; ширин ичимлик] 1 Пишиб етилган хўл мева-лардаги қанд мoddаси, ширинлик, шира. *Мевалар шираю шарбатга тўлмоқда. Хоразм қовунлари ширинлиги ва шарбати билан машҳурдир.* — Коровул пахта гулли косада анор шарбати келтирди. С. Сиёев, Отлик аёл. ..бу ерларга сув чиқариб, ток кўккартирилса, ҳамма ёқни шарбатга тўлдириш мумкин. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Мевалардан тайёрланган ширин ичимлик. *Шу лаҳза Бадиа яна ўрнидан туриб, аравадаги хумчадан ним коса шарбат олиб келди.* Мирмуҳсин, Меъмор. [Беҳзул] Елкасига ташлаган дастурхонни ёзив, баркашини меҳмон олдига сурив қўйди, кейин икки косада шарбат келтирди. М. Осим, Зулмат ичра нур.

ШАРБАТДОР 1 Сувли, ширали, ширин (мева ҳақида). Шарбатдор узум. — *Бу қишилоқда пишган луччак шафтоли шунчалик катта, шунчалик шарбатдор бўлар эканки..* F. Фулом, Тирилган мурда.

2 эск. тар. Ҳон саройидаги катта йигинларда кишиларга май, шароб қуйиб берувчи шахс. — *Ҳон тайёр экан.. — деди кулемсираб Қамбар шарбатдор.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шарбатдор ҷодирдан ичимлик идишларини.. олиб чиқиб кетди. F. Расул, Адолат.

ШАРЖ [фр. charge < charger — ошириб (бўрттириб) кўрсатмоқ] Шеърий ёки насррий сатирик, юмористик ҳамда тасвирий асарларда: бирор шахсга оид ҳажвий хусусиятлар устидан кулиш; шу усулда яратилган расм ёки тавсиф. *Театр артистлари Гоголь персонажларини талқин қилишида, андак бўлса-да, шарж элементларига йўл қўймадилар.* Газетадан.

ШАРИАТ [а. شریعت — тўғри йўл; ислом хукмлари, қонун-қоидалари] дин. Ислом ҳуқуқ тизимида: мусулмонларнинг Қуръон асосида ишлаб чиқилган диний, жиноий ва фуқаролик қонун ва қоидалари мажмуйи. *Шариат қоидалари.* — Ярашадиган бўлсангиз, шариат йўл топиб беради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Шариат ҳамма вақт адолатни ҳимоя қиласди. К. Яшин, Ҳамза. У Бухорода мадрасада ўқиб юрганда, шариат ва тариқат илмини яхши ўрганган, Қуръонни ёд билар эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Шариат пешволари Шариат қонун-қоидаларини мукаммал биладиган, у ҳақда йўл-йўриқ кўрсатадиган кишилар (қози, уламо ва б). Саройда барча — шариат пешволаридан тортиб то кичкина амалдоргача шоирик даъво қиласди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ШАРИАТПАНОҲ [а. + ф. شریعتپناه] Шариат қонун-қоидаларини изчиллик билан амалга оширувчи, шариатни ҳимоя қилувчи, кўллаб-кувватловчи шахс. *Мен сени шариатпеноҳ деб юрган эканман.* Энди кўзим очилди, сенинг тулки башарангни танидим энди. М. Ўринхўжаев, Унтилмас кунлар. Шариатпеноҳ жанобларининг гаплари тўғри. С. Айний, Жаллодлар.

ШАРИК [«шар 1» с. нинг кичр.] Думалоқ шаклга эга бўлган кичикроқ нарса; соққа, соққача. *Подшипник шариклари.* Бильярд шариклари.

ШАРИКЛИ Шариги бор, шарик кўйилган, шарик билан ишлайдиган. Шарикли подшипник. — *Навоий портрети акс этган 60 минг дона авторучка ва шарикли ручкалар тайёрланмоқда.* Газетадан.

ШАРИЛЛАБ Кўп, кучли ва тез ҳолда (сув, ёмғир ва ш.к. нинг оқиши, ёғиши ҳақида). Жилғалардан шариллаб лойқа сел келди. С. Анорбоев, Оқсой. *Мезоннинг ўртасидан яна шариллаб ёмғир ёғди.. С. Сиёев, Аваз. Жумагулнинг бутун вужудидан шариллаб тер оқарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ШАРИЛЛАМОҚ «Шар», «шар-шар» этган товуш чиқармоқ; шалдирамоқ (сув, суюқлик ҳақида). Ёмғир тарновдан шариллаб тушяпти. — Суви қайтиб, тошлок қирғоқлари шақирлаб қолган сой бир текис шарилларди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАРИЛЛАТМОҚ 1 Шарилламоқ фл. орт. н. *У дарҳол кийимларини ечиб, жўмракдан сувни шариллатиб, ювинди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 кўчма Тез ва тутилмай бажармоқ. *У [раис] рақамларни шу қадар ёддан шариллатардики, гапига ишонмасдан иложингиз йўқ эди.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. *Қани энди мен ҳам ўрисчани шариллатиб ўқийдиган бўлсанм.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ручкамага мия ўрнатилган бўлса-ю.. масалаю мисолларни шариллатиб ишлайверса.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШАРИФ [а. شریف — асилзода, таниқли; олийжаноб, виждонли] 1 эк. юқ. усл. Муқаддас, азиз; табаррук. *Қуръони шариф.* — *Бухоройи шарифда Абу Али ибн Сино деган бағоят улуғ табиб ўтган.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. — *Қайтиб келгандан кейин сизларнинг ёрдамингизда ҳазратимнинг мозори шарифларига бориб турдимиз-да, — деди дома-ла.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шариф (эрқаклар исми).

ШАРЛАТАН [фр. charlatan — дастлаб: сайдёр дори сотувчи; кейин: фирибгар < итал. ciàllare — қуруқ гап сотмоқ] с.т. Алдам-қаламга ниҳоятда уста; алдамчи, товламачи, фирибгар. Аммо у [Зикир] шарлатан савдо инспекторини қўлга олиб, актларни йўқ қилиб улгуриди. Ш. Үуломов, Ёрқин уфқлар. *Мен у одамни сиздан яхшироқ биламан, юз сўмликнинг қирғонини кўрмаса, овози хаста бўладиган шарлатанлардан.* С. Маҳкамов, Шогирд.

ШАРМ [фр. شرم — уят; уялиш, уятчанилик] Ножўя хатти-ҳаракатдан ўзини тия олиш, уялиш ҳисси; ҳаё, уят, номус. Шарм қилмоқ. — *Ёки ўша ёқалашиша бирон ери лат еди-ю, шарм кучлилик қилиб индамадими?*

Мирмуҳсин, Умид. *Яхши аёлнинг бор шарм билан ҳаёси.* «Гулхиромон».

ШАРМАНДА [ф. شرمندہ — виждонли, инсофли; уятчан; уятга қолган, изза бўлган] Шарму ҳаёни йўқотган; ҳаёсиз. *У ахлоқиз бир кимса-ку!* У беҳаё, шарманда. К. Яшин, Ҳамза.

Шарманда бўлмоқ Ниҳоятда уятга қолмоқ; шармандаси чиқмоқ. *Шундай қилайликки.. пинхона ҳаракатлари ҳам фош бўлиб, ўзлари эл орасида шарманда бўлсингилар.* Газетадан. *Шарманда қилмоқ* Ниҳоятда уяти ҳолатга қўймоқ. *Нега мени шунча одам олдида шарманда қиласан, жодугар!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШАРМАНДАГАРЧИЛИК Шармандали ҳол, ҳодиса. *Ўғил шаънига бундан ҳам ёмонроқ шармандагарчилик бўлмаса керак.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. *Бу қандай шармандагарчилик?* ..Салимбоййвачага бир хизматкор мушт кўтартсан! Ойбек, Танланган асарлар.

ШАРМАНДАЛИ Шармандали келтириувчи. Кечиравасиз, ҳурматли ўқувчи.. бу шармандали ҳодиса шу кунларда рўй берди. «Муштум». *Баъзи жойларда қалин тўлаша каби шармандали урф-одат давом этмоқда.* Газетадан.

ШАРМАНДАЛИК 1 Шармандали иш, ҳолат, шармандагарчилик. *Зарифбойнинг авзойи ёмон эди.* У бултурги шармандалини ҳар эслаганда, бадани ўт бўлиб ёнади. С. Сиёев, Аваз. *Қизининг қилган шармандалигини кўтара олмаган Замира она инфаркт тифайли ҳаётдан кўз юмди.* Газетадан.

ШАРМАНДАЧИЛИК қ. шармандагарчилик. Эл оғзига элак тутиб бўлмас экан, ўйланмай босилган қадам шармандачилиги одамлар орасида анча гап-сўзга сабаб бўлди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

ШАРМИСОР [ф. شرمیسار — кулгили ҳолатда қолган, изза бўлган, шарманда] айн. **шарманда**. Шармисор бўлмоқ. — *Шарманда қилдинг, шармисор қилдинг!* — *Тожибой пешонасига уриб, додлаганича уйига кириб кетди.* С. Зуннунова, Гулхан.

ШАРМИСОРЛИК Шарманда, шармисор иш, ҳолат. -О, ҳали сен иблис фарзандлари билан ҳамтовоқ бўлдингми? — қичқириди Абдулвоҳид тупугини сачратиб, — бу қандай шармисорлик! Ойбек, Нур қидириб.

ШАРМЛИ Шарм-ҳаёси бор; ҳаёли. *Шарми қиз.*

ШАРМСИЗ Шарм-ҳаёси йўқ; уятсиз, ҳаёсиз. *Шармсиз йигит.* ■ Эшонларнинг ўзлари, *Шармсиздир юзлари, Ошга тўймас кўзлари. Ҳамза.*

ШАРНИР [нем. Scharnier < фр. charnier < лот. cardo – ниманингdir атрофида айланувчи нарса] Бир-бирига бириктирилган икки валнинг, ўқнинг ўзаро бурчак ҳосил қилиб айланиши ёки ҳаракат қилишига имкон берадиган қўзгалувчан механизм.

ШАРНИРЛИ Шарнирга эга бўлган, шарнири бор. *Шарнири бирикма.*

ШАРОБ [а. شراب – ичимлик; шарбат; май, вино] кт. Кайф берувчи ичимликларнинг умумий номи; май; вино. [Навоий:] *Таажжуб, янгича аза, янгича базм.. Эгниларида қора либос, қўлларида қизил шароб, тушкунликнинг мужассам тимсоли!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Қалдирғочнинг расми ўйилган Шишалар ҳам шаробларга лим.* Э. Раҳим.

ШАРОБХОНА [шароб + хона] кт. Шароб ичиладиган жой; майхона. *Мўл, текин овқатни егандан кейин* [Тўғонбек] шаробхонага югурди. Ойбек, Навоий.

ШАРОБХЎР [а. + фр. شرابخور – шароб ичувчи] кт. Шароб ичишга ружу қилган, берилган. *Шаробхўр одам.*

ШАРОБХЎРЛИК Шароб ичиш, тўйиб май ичиш. *Бойваччалар шаробхўрлик қилиб ўтираверишиди..* С. Сиёёв, Ёруглик.

ШАРОБЧИ эск.кт. Шароб сотовучи, майфуруш. *Шаробчидан катта косада «оби ангур» сўраб, хонанинг бир бурчагига чўкди.* Ойбек, Навоий.

ШАРОИТ [а. شرات – шартлар; тартиб-қоидалар] 1 Объектив ҳолдаги муайян вазият. - *Тоғ шароитига мослаша бошлаган қўйларнинг қонида ўзгариш бўлади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу хислат ота-бобосининг қонидан.. чўй шароитида ҳар бир бошоқни минг машиқат билан ўстириб, ҳар қўйни авайлаб боққан шароитидан сингган.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бирор нарсанинг воқеланишига, бўлишига таъсир этувчи ҳолат, вазият; имконият. *Самарқанд обидалариdek санъат асарларининг бунёд бўлишига ҳомийлик қилган, жаҳонга донғи кетган олимларни тўплаб,*

уларга шароит яратиб берган одам [Амир Темур] эзгуликни ҳис қилмаслиги мумкин эмас. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШАРОРА [а. شراره – учқун, аланга] эск. кт. айн. учқун 3. *Тим қора оҳу кўзларидан ёшлик ва муҳаббат шарораси жўш уриб, ўз қурбонини излайди.* К. Яшин, Ҳамза... қароқларидан ёғилаётган нозиккина туйғунлик ўзи бир алоҳида шарора ҳосил қилгандек эди. А. Дилмурод, Фано дастидаги куш.

ШАРОРАТ [а. شرارت – ёмонлик, ярамаслик; ёвузлик] эск. кт. 1 Ахлоқий бузуқлик, фаҳш, ахлоқсизлик. *Ҳамоқат дарсини шарорат дарсхонасида хатт қилган мендай..* К. Яшин, Ҳамза.

ШАРОФАТ [а. شرافت – шон, шараф; иззат, обрў; олийжаноблик] 1 Яхши, нафли таъсир; ҳосият. *Яхшининг шарофати тегади, ёмоннинг – касофати.* Мақол. ■ *Меҳнатда бор кўп ҳосият, шарофат, Бел боғласа меҳнатга ким, азиздир. Ҳабибий. Машинанинг шарофатини эндиликда ҳамма яхши тушуниб қолди.* Газетадан.

Шарофати билан Бирор кимса ёки нарса туфайли, унинг яхши хислати, ҳосиятига кўра. *Сизнинг шарофатингиз билан бошимни кўтариб турибман.* Ёмғир шарофати билан фўзалар яхши ўсяти. ■ *Умарқулнинг шарофати билан ҳамма бир ўйга йигилди.* Ҳ. Фулом, Машъял.

2 Шарофат (хотин-қизлар исми).

ШАРОФАТЛИ Шарофатга эга, ҳосиятили. *Шарофатли киши.* Шарофатли давр. ■ *Илм амал билан шарофатлидир.* Ф. Фулом.

ШАРОФАТСИЗ Шарофати йўқ, ҳосиятсиз, фазилатсиз, баҳт келтирмайдиган.

ШАРПА 1 Қулоққа чалинап солинмас товуш. *Тошпўлатов пойандоз солинган узун коридордан бамайлихотир кириб борар экан, оёқ шарпасини эшишиб, ичкаридан Ҳосият хола чиқиб келди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.. коридордан эшишибган ҳар бир шарнага сергакланиб қулоқ солар.. эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Кимса ёки нарсанинг гира-шира, билинар-билинмас қораси, ифодаси; шундай соя. *Ҳалиги фонарнинг хирагина нури тушшиб турган тош ёнида бир шарпа қимирлади.* А. Муҳтор, Туғилиш. *Анҳорнинг тўғонлари олдида одамларнинг хира шарпалари уймалашар..* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Отабек кетига бурилиб, ташқари йўлакдан киргувчи*

дадаси билан Ҳасанали шарпасини олди ва ўйланиб тұхтади. А. Қодирий, Ўтган күнлар.

З күмә Даалолат берувчи сезилар-сезилмас ифода; белги, аломат. *Шу пайт юрагим мұдхіш бир нарсаның шарпасини сез-гандай бўлди.* «Гулдаста». Гўзал баҳорнинг шарпаси ер ва кўкда, гул ва япроқда, ўт-ўланларда кезар эди. Н. Сафаров, Қайта туғилиш. Ўртада адоватнинг хира шарпаси пайдо бўлгандек туюлди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

4 Ялтироқ нарса (мас., кўзгу) орқали бирор жойга тушган шуъла, нур акси. *Шинда шарпа ўйнай бошлади.* — Анорхоннинг сариқ ва кўк рўмолларигина шом қорасида шарпадаи мильтилларди. Ойбек, О.в. шабадалар.

ШАРПАСИЗ Овоз чиқармаган ҳолда; овозсиз, товушсиз. Ҳаёт саҳнда уккиси тикилиб турган катта бувиси томонга майин, шарпасиз одимлар билан шиншлаб. кетди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Шу пайт дарвозанинг бир табақаси ўз-ўзидан шарпасизигина очилди.* С. Анербоев, Оқсой.

ШАРР I [а. јш — ёмонлик, ёвузлик; қаҳр-ғазаб] Ёмонлик, ёвузлик; касофат. [Кулаҳмад:] Ҳазрати олий ҳөвлимда мәхмон бўлганиларида, фуқарони бу ёмонлар шарридан халос қиласман, дедилар. Мирмуҳсин, Чўри.

ШАРР II айн. **шарр II.** Севги деб аталган бу ҳислар баҳор ёмғиридек шарр этиб ўтиб кетмасмикан? Мирмуҳсин, Умид.

ШАРРОС 1 рвш. Челаклаб қўйгандек, жадал (ёмғирнинг ёғиши тарзи хақида). Мұнаввар навбатчиликдан бўшаб, эшикдан чиққанда, ёмғир шаррос қуяётган эди. С. Анербоев, Мехр. Туни билан шаррос қўйиб чиққан ёмғир тонготарга яқин тинди. С. Абдуқаҳор, Ушалган орзу. Кўз юмиб очгунча, бутун коинотни булут қоплаб, шаррос ёмғир қуяди. М. Назаров, Жилвон жилвалари.

2 от Шу тарзда ёғаётган ёмғир; жала. Томчилар йилтиллаб ўлка тошида, Бўла-жак шарросдан берарди хабар. Шуҳрат.

3 рвш. кўчма Тутылмасдан, дудукланмасдан ва тез. Мен эски жсанғномаларни ўқиб ўрганганим учун.. «Тараққий» газетасини шаррос ўқиб кетабердим. М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ўзи тенги келадиган бир ўспириннинг шундай катта китобни тутылмасдан, шаррос ўқиётганига ҳайрон

бўлиб, оғзи очилиб қолди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Мәҳмон эса унга қараб, форс тилида шаррос сўзлаб кетди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

ШАРТ I [а. Ҷар — талаб; ҳолат, вазият; тартиб-қоида] 1 Бирор иш ёки масала юзасидан ёзма ёки оғзаки ўзаро келишиб олиш, ўзаро келишув. Шунинг учун Йўлчининг илтиносига дарров кўниб, шарт бўйича, Шоқосимга овқат, ётиши учун жувоҳхона олдидан бир ҳужра берди. Ойбек, Танланган асарлар. Бир-биримиздан сир сақламаймиз. Ҳўми? Шарт шу. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Ўзаро шартлашашётган ёки бирор муносабатда бўлаётган томонлардан бирининг бошқа томонга нисбатан қўйган талаби. Лекин шарт — бизга астойдил, ихлос билан хизмат қиласиз.. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Пудрат усулининг шартларига мувофиқ, бу маблагнинг анча қисми пудрат асосида ишлайётгандарга тақсимлаб берилади. Газетадан. Қиз, «Пойгада ютиб чиққан одамга тегаман», деб шарт қўйибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. ..эртага шаҳарга туш, нима шартинг бўлса, ўша ерда гапир. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тақозо этувчи нарса; талаб. -Маданияти бўлишининг энг биринчи шарти — соддалик, табиийлик, — деб юбордим. Ф. Мусажонов, Мәхмонда. Ҳозиржавоблик — асқиянинг асосий шартидир. «ЎТА». Санъат турларининг ўйгунлашуви учун умумий услугубий хусусиятларнинг мавжудлиги зарурий шарт ҳисобланади. «Саодат».

4 кесим взф. Қатъий талаб этувчи; зарур. Бугун келишингиз шарт. — Бу жанг узоққа бормайди. Лекин Ҳуросон қўшини шай бўлиб турмоги шарт! Мирмуҳсин, Меъмор. Болага оила ҳам, мактаб ҳам баравар тарбия бериши шарт. Газетадан.

Шарт майли тлиш. Бирор иш-ҳаракатнинг бажарилиши учун шарт бўлган бошқа иш-ҳаракат ёки ҳолатни англатувчи феъл шакли ва шу шаклга мос маъно. **Шарт эргаш гап тлиш.** Бош гапдан англашилган воқеа-ҳодиса, белги-хусусиятнинг рўй бериш шартини англатувчи эргаш гап. Эҳтиёт(и) шарт Ҳар эҳтимолга қарши. Шунинг учун учрашгандаям ўйда, мана шунақа пана-пастқам ерларда учрашсак, эҳтиёт шарт дейдиларку, ахир! С. Кароматов, Ҳижрон.

ШАРТ II: шарти кетиб, парти қолган
 1) қариб, куч-куввати кетиб қолган, мун-
 киллаган; бедармон. **Шарти кетиб, парти**
қолган бой, тенага күтарилган сари, оёги
қалтираб, бутун вужудидан тер оқа бошли-
ган. Газетадан; 2) эски, шалоқ; хароб. **Шарти кетиб, парти қолган арава.** ■ **Рўзгор-**
нинг шарти кетиб, парти қолди. Шу рўз-
горимни тебратсан дейман. И. Султон, Бур-
 гутнинг парвози. ..шарти кетиб, парти қол-
 ган тегирмонлар нигоҳини тортиши мумкин.
 Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ШАРТ III тақл. с. Бирор нарсанинг урилиши ёки узилишидан ҳосил бўладиган овозни билдиради. **Икки-уч қамчидан сўнг** толга боғланган тизгин шарт этиб узилиб кетди.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Кампир яна ғазабга келди..** кўйлаганинг ёқасини шарт ўиртиб юборди. С. Аҳмад, Ҳукм. **Кўйган одам шарт уради сонига..** «Ҳасанхон». **Қизлардан уч-тўрттаси Нозикни таъқиб этди ва шарт шурт бир-бирининг яланғоч этига уришиб, шартак олишидилар.** А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШАРТ IV Тез ва кескин. **Отамурод шарт орқасига бурилди-ю..** чайла томонга чопиб кетди. М. Мансуров, Ёмби. **Дилдор шарт ўрнидан турди-ю, эшикни қарсиллатиб ёпиб** чиқиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

ШАРТАК айн. шартаки 2.

ШАРТАКИ 1 сифт. Ўйламай-нетмай, юз-хотир қилмай гапираверадиган. **Шартаки одам.** ■ **Бир гапни тушунтиргунча етмиш марта луқма ташлайдиган шартакиларни..** оқламоқчи эмасмиз. Газетадан. Аммо мана бу шартаки Ҳамзаниздан уламолар хафа. К. Яшин, Ҳамза.

2 от Шартиллатиб уриш, шаппати.

ШАРТАКИЛИК Шартакига хос хусусият, хатти-ҳаракат; ўйламай, юз-хотир қилмай гапиравериш. **Ҳўб қизсан-у, шартаки-лигинч чатоқ, гап келганда, отангни аямайсан.** А. Муҳиддин, Ҳадя. **Саври хола овсанининг хафалигини бир оз ёзиш учун пайласлаб кетди:** -Шартакилигим ўлсин, овсин, гапиравераман. Р. Файзий, Кишиларимиз киссаси.

ШАРТИЛЛАМОҚ «Шарт» этган овоз чиқармок. **Арқон шартиллаб узилди.**

ШАРТКЕСАР Дангал гапирадиган; дангалчи. **Шарткесар одам.** ■ **У [Муротали]** вижданои пок, юраги очиқ ва шарткесар эди-

ки, кимдан ва нимадан норози бўлса, юзи-
 кўзига қарамай, кескин айтарди. Ш. Раши-
 дов, Бўрондан кучли.

ШАРТЛАШМОҚ Бирор масала юза-
 сидан маълум шартлар билан ўзаро кели-
 шиб олмоқ; аҳдлашмоқ. **Кечқурун кинога** боришига шартлашдик. **Ҳар икки томон ўзаро** ёрдамни янада кучайтириш ҳақида шарт-
 лашдилар. ■ **[Болалар] Шартлашиб олиш-
 ганими, бараварига олма тишлаши.** «Ёшлик». **Ҳўжайин** эрта кўкламда шартлашиб, пулни тўлаб қўйган эди. Ойбек, Танланган асар-
 лар.

ШАРТЛИ 1 Бирор шарт асосида ўзаро келишилган, шартлашилган. **Шартли ишора.** **Шартли жойда учрашмоқ.**

2 рвш. Маълум шартлар асосида, бирор шарт билан. **Турғун сизга қўшимча ҳужжат** бермоқчи. **Ҳозирча шартли қабул қиласерасиз** [деди Валихўжа]. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

3 Маълум шартлар асосида қайд қилинган, бирор шарт амалга оширилган тақдирдагина кучга кирадиган. **Оғир шартли битим.**

4 Бирор нарса, воқеа, ҳодиса ва ш.к. ни рамз, тасвир билан ифодалайдиган. **Қабул қилинган шартли белгилар.** **Дарёларни шартли** чизиқ билан ифодаламоқ.

Шартли рефлекс физиол. Организмнинг (одам ва ҳайвонларнинг) шахсий ҳаёти давомида янгидан ўзлаштириладиган рефлекс.

ШАРТНОМА [шарт I + нома] Томонлар (икки ёки бир неча шахс) ўртасида тузилаган, уларнинг ҳукуқ ва мажбуриятлари қайд этилган битим. **Латофат нашриётдан шартнома** билан олган таржимасини тугатмой дикқат эди. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. **Ҳонани ижарага олган киши, шартномага биноан, уни яхши сақлаши, жорий ремонт қилиши лозим.** Газетадан.

ШАРТСИЗ Шарт қўйилмаган, шартли ўйқ; бирор шарт қўймасдан. **-Бу ҳолдан қутулишининг бирдан-бир ўйли – деди йигитлардан бири, – ҳеч бир шартсиз, сўзсиз..** таслим бўлишибир. С. Айний, Куллар.

Шартсиз рефлекс физиол. Инсон ёки ҳайвон билан бирга туғиладиган, ирсийланидиган рефлекс; туфма рефлекс.

ШАРТТА Истиҳола қилиб ўтирамай, юз-хотир қилмасдан, рўйирост, дангал. **Бор гапни шартта** гапирадиган одам. ■ **У [Асрора]** хонаси келганда ҳеч кимни аямасди. **Мажлисларда, кимнинг камчилиги бўлса, шартта**

юзига айтаверарди. С. Аҳмад, Уфқ. *У* [Эл-мурод] энди бўйни қисиқ етим эмас. Энди унга.. бор гапни шартта айтиб, кўнгилни хижолатдан бўшатиш осонроқ! П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. шарт IV. Кўшоқ шартта ўрнидан турди-да, зарда билан дўқиллаб, чиқиб кетди. Ҳ. Шамс, Душман. Почкаев шартта бурилиб, жўнаб қолди. А. Мухтор, Туғилиш.

З Ўйлаб, чўзиб ўтирамай. ИРОДА шартта муддаога ўтиб қўя қолган эди, жавобни ҳам нақд қилиш керак. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Туробовага шартта «икки» қўйиб бердим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ШАРТТАКИ қ. шартаки. Кишилар билан муомалада хийла шарттаки бўлган бу солдат нимадан андиша қиласётганига ҳайрон бўлдим. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ШАРТ-ШУРТ 1 «Шарт» ва шунга яқин товушни (товушларни) билдиради (қ. шарт III). Қоғозни шарт-шурт ўйртмоқ. — Қизлардан уч-тўрттаси Нозикни таъқиб этди ва шарт-шурт бир-бирининг яланғоч этига уришиб, шартак олишидилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Ўзи ишга киришиб, шарт-шурт чеканка қилиб кетаверди. Бошқалар [Холдорнинг] орқасидан эргашидилар. Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда.

2 Тезлик билан, тез-тез, жадал. — *Нега ўиғлайсан, тинчликми ўзи?* — Адол хола қўлидаги сузгични илиб, унга яқинлаша бошлаган эди, Тошхон халатни шарт-шурт ечиб улоқтириди-да, кўчага югурди. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

ШАРФ [нем. Scharfe < фр. echarpe < лат. scirpea — тўқима; ўрилган (тўқилган) нарса] Бўйинга ўраладиган ёки бошга, елкага ташлаб юриладиган, энига нисбатан узун мато.

ШАРШАРА Баланд, тик тепаликдан пастга шовуллаб оқиб тушадиган сув оқими; шалола. Олтмиш метр баландликдан отилиб тушаётган шаршара тўфони тагида бўлдик. Р. Файзий, Заранг барги. *Нигора кечаси тоғ кўринишига афсонавий улугвөрлик баҳш этиб, бир текис гувуллаётган бу шаршарага бориб, уни ўз кўзи билан кўришга аҳд қилган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШАРШАРАК Кичик шаршара. *Тоғ ораглигидаги шаршаракнинг бу ажойиб қиликлари болаларни ҳаяжонга солди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАРЬАН [а. شرعي — шариат юзасидан] дин. Шариат қонун-қоидаларига биноан, шариат бўйича. *Сен ўғрисан! Одам бўлганингда, шаръян қўйинчани кесиш лозим бўлар эди.* А. Қаҳҳор, Башорат. *Бирорининг устига айб қўйиш учун, шаръян, шоҳидлар лозим.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШАРЬИЙ [а. شرعي — шариатга (диний қоидага) тегишили, мансуб] дин. Шариат ақидалари, қонун-қоидаларига мос келадиган; шариатга кўра қонуний. *Иссиқ уйинг, ҳалол боланг, шаръий эринг турганда, бирорларга белингни қулоқлатиб.. элга бош-қош бўлгунча, ҳар нарса еганинг яхши!* С. Сиёев, Отлик аёл. *Мен мавизни тамом шаръий қилиб тайёрлайман, тунов кун маҳалламизнинг охунлари ҳам ҳалоллигига фатво бериб кетдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ҳийлаи шаръий ёки шаръий ҳийла Шариат қонун-қоидаларига чап бериб қилинадиган, тутиладиган иш, ҳийла. *У* [имом] бойнинг қасамига шоҳид эди, ажаб эмас эдиси, бирор шаръий ҳийла топиб, бойни бу бот-қоқдан қутқазса. С. Айний, Эслаликлар.

ШАРҚ I [а. شرق — кўтарилиш, чиқиш томон (мас., қуёш)] 1 Дунёнинг тўрт томонидан бири; гарбга қарама-қарши бўлган томон, қуёш чиқадиган томон; кунчиқиши. От кўчанинг шарқига юриб.. яна шимолга бурилиб, тор кўча бўйлаб узоқ кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уруш гарбда, рота фронтдан уч-уч ярим минг километр берида, яна шарққа қараб кетаётиди!* Аҳмаджон ўйлаб, ўйига ета олмас эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 (Ш — катта) Фарбий Европага нисбатан шарқ томондаги мамлакатлар, ўлкалар. *Шарққа саёҳат.* Яқин Шарқ. Узоқ Шарқ. — [Салимхўжса] Нусратилланинг иқболу истикболи ҳақида кўп чироили китобий сўзлар билан гапирадар, янги Шарқнинг қудрати, миллатнинг гули бўлади, деб мақтар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Улар ҳозирги Шарқ тарихи китобини навбатма-навбат ўқиб ва эшишиб ўтирганларида, Очилнинг кўз олдига дам-бадам эзилиб ўиғлаётган Замира келар, бунинг учун у ўзини гуноҳкордай ҳис қиларди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ШАРҚ II айн. шарақ. Санобархон дарвозавози устидан кичкина босма қулф билан шарқ этиб беркитди-да, Адолатга эргашди. С. Зуннунова, Гулхан.

ШАРҚИЙ I [а. شرقى – шарққа доир, алоқадор; шарқона] Шарқ томонда жойлашган; шарқдаги, кунчиқишдаги. *Шарқий Европа. Шарқий мамлакатлар.*

ШАРҚИЙ II [а. شرقى] эск. Юриб түриб нақарот билан айтладиган қүшик; марш қүшиғи. *Болалар шарқий айтдилар.* А. Қаҳ-хор, Сароб. *Құноқлар шарағиға ўқияжак шарқийни машқ қылғын бўлдингми?* З. Сайд, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ШАРҚИРАМОҚ айн. **шарилламоқ** 1. *Тұлған ақа шарқираб оқаётган ариқдан қоюқұларындағы, белидаги белбогининг бир учига артнди. Газетадан. Эшигим олдида бир түп төрек бор, Ёнидан ўтади ариқ шарқираб. Шұхрат.*

ШАРҚИРОҚ Шариллаб, шарқираб оқадиган. *Шарқироқ сой.* ■ *Шарқироқ ариқ ёқасида, ўсқ қалынзлар орасида ўтириб, күклам қүчогида ястаниб ётган фусункор далага сүкленниб түйиб бўлармикан?* Н. Ёқубов, Бўсағада.

ШАРҚЛИК Шарқда яшовчи, шарқий мамлакатларнинг бирида истиқомат қылувчи. *Шарқлик одам.*

ШАРҚОНА қ. **шарқча.** *Устозлар турғанда, ўзи ҳақида сүзлаш шарқона одобга сигмайди.* Газетадан. *Бинокорликда шарқона услугуб кўплаб бинолар кўркига кўрк қўшиди.* Газетадан.

ШАРҚЧА Шарқ халқлари услуби, одати ёки маданиятига хос; шарқона. *Ҳар иккى қаватдаги хоналарнинг кенг деразалари ўймакор устунли узун, лекин торроқ шарқча айвонга очилар эди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ШАРҚШУНОС [Шарқ + ф. شناس – ўрганувчи] Шарқшунослик мутахассиси. *Шарқшуносларнинг бутунжашон анжумани.* ■ *Бу шарқшуносларнинг фикрича, қадимги замонларда бир бутун умумолтой тили мавжуд бўлган.. «ЎТА».*

ШАРҚШУНОСЛИК Шарқ мамлакатларининг маданияти, тарихи, иқтисодиёти, тили, санъати ва ш. к. ни ўрганадиган фанлар мажмуси. *Шарқшунослик институти.*

ШАРХ [а. شرح – тушунтириш, изоҳ, тавсиф; эслатма] Бирор нарсанинг мазмунни, моҳиятини очиб бериш, тушунтириб бериш; изоҳлаш, изоҳ. *Шарҳлар билан чиқарилган Навоий асарлари.* ■ *Абдураҳмон.. куттимаганда жонланиб кетди.* Яъни «Ақо-

ид»нинг шарҳига яхши тушуннишга енг шимарди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Шарҳ қилмоқ (ёки этмоқ) Ёзма ёки оғзаки тарзда шарҳини бермоқ, айтмоқ; шарҳламоқ. *Гоҳи ҳудман, гоҳи бехуд, Шавқу дардим шарҳ қил.* Э. Воҳидов. *Ўз туққан қишлоғимнинг шу бугунги тонгини Кошкйиди шарҳ этолсам бу бир кичик шеғримда.* П. Абдуллаев, Менинг қишлоғим. *Шарҳи дил* Дилдаги бор гапларни очиқ-ойдин баён қилиш. *Шарҳи дилим кимга ёссаам, Шакар деб дунёни кезсам.* «Ширин билан Шакар».

ШАРХЛАМОҚ Шарҳ-изоҳ қилмоқ, түшунтириб бермоқ, изоҳламоқ. *Абдулвафо ал-Бузжоний.. қадимги юонон олимларининг алжабр ҳамда фалакиётга оид асарларини таржима қилдилар ва илмий шарҳладилар.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Нуриллахон.. Бухоро таҳтини тортиб олганларга нисбатан бўладиган бу курашнинг моҳиятини шарҳлади.* Ш. Холмизраев, Қил кўприк.

ШАССИ [фр. chassis] 1 Автомобиль, трактор ва транспорт воситаларининг барча қисмлари (кузов, мотор, барча механизм ва деталлар) ўрнатиладиган асос, таглик; рама. *Автомобиль шассиси.*

2 Турли асбоб-ускуна, радиоприёмник ва ш.к. нинг асосий деталлари ўрнатилган асос. *Телевизор шассиси.*

3 Самолёттинг ҳавога кўтарилишига, қўниш вақтида эса унинг ерга урилиш кучини пасайтиришга хизмат қиладиган қисми. *Йиғма шасси.* *Йиғимайдиган шасси.*

ШАТАК 1 Ўзи юролмайдиган улов, транспорт воситасини бошқа уловга, транспорт воситасига тиркаб олиб юриш усули; тиркаладиган ёки тирковга оладиган нарса. *Кумри қатъият билан машинага югурди-да, кузовга ташлаб қўйган, шатак тиркаш учун ишилатиладиган сим арқонни судраб келтирди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *У иккинчи қаторни охирламаётк, бункери «оқ олтин»га лиммо-лим тўлганини қўриб, суюниб кетди.* *Дала четидаги шатаклар эса аллақачондан бери унга мунтазир эди.* Ш. Гуломов, Ёрқин уфқлар. *Директор устахонадан шатак билан аранг олиб чиқилаётган тракторни қўриб, азбаройи жаҳли чиққанидан, тилини тишлаб олаётди.* «Муштум».

2 кўчма Қолок, ночор аҳволдан олиб чиқиши, «судраш», юргизиш учун ёрдам берувчи шахс, нарса; ёрдам; кўмак. *Кечаги-*

на бошқаларнинг шатагига муҳтож бўлган бригада – бугун, қарабисизки, илгор. Газетадан. Кучи кетиб, эплай олмаяпти, ёрдам қилиш керак, деб ёнингизга шатак берсак, асов отдеқ тенқизайсиз. «Қаҳрамоннома».

Шатак қилмоқ Шатакка олувчи қилиб кўшмоқ. ..зўрлиги билан донги чиққан тўриқ отни аравага кўшиб, унинг ёнига бошқа бир отни шатаг қилиб, зўрга судраб келдик. С. Айний, Куллар. **Шатакка олмоқ** 1) ўзи юролмайдиган улов ёки бирор транспорт воситасини бошқасига тиркамоқ, бошқасига тиркаб юргизмоқ, судрамоқ. *Юки оғир от.. олға интилмаса, ё шатакка олинади, ёки аравадан чиқариб, бошқа от кўшилади.* «Шарқ юлдози». Кўздан ўироқлашган трактор кўн ўтмай машинани шатакка олиб қайтди. «Ўзбекистон қўриқлари»; 2) ўз кучи билан тортмоқ, судрамоқ; тортиб юргизмоқ. Кўпчилик ўигитлар сакраб ерга тушиб, арқонни боғлаб, машинани шатакка олдилар. Ш. Фуломов, Бўз ер уйғонди; 3) кўчма ишнинг силжиши, юришиб кетиши учун ёрдам бермоқ, кўмаклашмоқ. *Ўтсам-ўтмасам, хавотир эмасман. Биласиз-ку, раис, шатакка олиб юрган ўигитмиз.* «Қаҳрамоннома». Биз наст ҳосили бригадалардан бирини шатакка олишига қарор бердик. Газетадан.

ШАТАКЛАМОҚ 1 кам қўлл. айн. **шатакка олмоқ** қ. **шатак**. Бузук автомобилни шатакламоқ. Қолоқ цехни шатакламоқ.

2 Бир-бирига тиркаб биритирмоқ, шатак ҳолатига олмоқ. Зўрайиб бораётган пўртана [ҳарбий кемаларни] бир-бирига шатаклаган арқонни узуб ташлади. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ШАТАКЧИ Шатакка олувчи (қ. **шатак**). Шатакчи кема. Шатакчи от. Шатакчи бригада.

ШАТАЛОҚ: шаталоқ отмоқ 1) орқа оёқларини баравар қўтариб тепинмоқ; тепиниб юурмоқ; ўйноқлаб чопмоқ (от, мол каби ҳайвонлар ҳақида). *От шаталоқ отиб қочди.*

— Эшак.. бир шаталоқ отиб, йўртишига тушди. М. Исмоилий, Фарона т. о. Сигир кўркқанидан шаталоқ отиб, жар томонга қараб қочди. Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссанси; 2) сакраб-сакраб юурмоқ, ўйноқлаб чопмоқ (бола ҳақида). -Амаким келдишар, амаким! – деди.. Адҳамнинг кенжатоийи Рустам ва яна шаталоқ отиб, кўчага югуриб чиқиб кетди. Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мак-

туб; 3) бирданига қочиб қолмоқ, орқа-олдига қарамай ура қочмоқ. *Сизга қойишиман.. бойвачаларнинг ҳаммаси шаталоқ отиб қочди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАТАЛОҚЛАМОҚ айн. **шаталоқ отмоқ** қ. **шаталоқ**. Сергей ишком орқасидаги бедазорга шаталоқлаб чопди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ШАТИЛЛАМОҚ айн. **шатирламоқ** 2. Уяна олдинга интилиб, шатиллаганича юриб кетди. Мирмуҳсин, Чўри.

ШАТИР 1 тақл.с. Куруқ шоҳ-шабба, қамиш кабиларнинг ҳаракатга келиши, сув, ёмғир кабиларнинг урилишидан ҳосил бўлган товушни билдиради.

2 Ўйлаб ўтирамай, дабдурустдан, тўсатдан. *Опаси кўн кулар, ҳар ишни тез ва шатир, беҳҳтиёт қулар, шунинг учун ҳам уйда бирор идиш-товоқ синса, албатта, ундан кўришар эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШАТИРА-ШҮТУР айн. **шатир-шутур**. Унинг [момақалдириқнинг] кетидан шивалаб ёмғир, дам ўтмай ёнғоқ қоққан каби шатирашутур дўл уриб берди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШАТИРЛАМОҚ 1 «Шатир» этган овоз чиқармоқ; «шатир-шутур» қилмоқ. Куруқ ўтиш шатирлаб ёна бошлади. — Жимжит хонада тарновлардан тушаётган сувнинг шатирлаши эшишилиб турарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 с.т. кўчма Жадал ёки шиддат билан ҳаракат қилмоқ; шаҳдам одим отмоқ. Қирқ ўигит тўп бўлиб, шатирлаб, бирдан келиб қолди. «Хушкелди».

ШАТИРЛАТМОҚ 1 Шатирламоқ 1 фл. орт. н. *Майнанинг тасаввурода кийиклар галаси пайдо бўлди. У тош, шагалларни шатирлатиб, ҳозир ёнбошидан югуриб келишини, улардан семизгинасини отиб олишни истади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. Солдат, офицерлар эртаги жангга тайёргарликни кўраётганда – эрталаб ёмғир шатирлатиб турганди. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Огаш қалбли қиз.

2 кўчма Бирор иш-ҳаракатни шошилинч равишда, жадал бажармоқ. *Олмаларни шатирлатиб узмоқ.* — Шатирлатиб кўксултонни қираётган Турғун жим бўлиб қолди. Ойбек, Болалик.

ШАТИР-ШҮТУР тақл. с. 1 «Шатир» ва шунга яқин товушни билдиради (қ. **шатирламоқ**).

тир 1). Ўрик шохлари шатир-шутур синиб тушди. — Милтиқларнинг оғзидан чиққан оловдан чўчишдими, ҳайтовору, биздан учтўрт қадам наридан маккажўхорини шатир-шутур қўйратиб, [тўнғиз] учиб ўтиб кетди. С. Анорбоев, Оқсой. Ҳозиргина яшнаб турган осмонни бир зумда қўргошиндек булат ўрайди. *Шатир-шутур ёмғир қуяди*. С. Аҳмад, Уфқ.

2 рвш. Тезлик билан, ҳаш-паш дегунча. *Шатир-шутур иши қилмоқ*. Ҳатни шатир-шутур ёзib ташламоқ.

ШАТМОҚ иш. Ўта кир, яғири чиққан. *Шатмоғи* чиққан бола. — Анови яланғоч шатмоқ бола энди бир мирини тангадан ажратма бошлаган чоғи, сочи бўйра-бўйра ўигитча [Латифжон]нинг эса студентлик чоғи. С. Анорбоев, Ҳаётга йўлланма.

ШАТРАНЖ [a. شطرنج < санск. «чатурнга»] 1 Шахматтага ўхшаш қадимий ҳарбий ўйин. [Навоий] Қип-қизил туркман гилами устида сочилиб ётган шатранж доналарини иғишишиди. Ойбек, Навоий. У. шатранж устида баъзан хонга ҳам ҳазил ташлашдан тоймайдиган чоллардан. С. Сиёев, Аваз.

2 айн. шахмат 1.

ШАТТА 1 Тепиб бериладиган зарб; тепки, тарсаки, шапалоқ.

Шатта отмоқ Кейинги икки оёқ билан тепмоқ, тепинмоқ (от, мол ва ш.к. ҳақида). *Шу пайт от сўнани кўриб, шатта отди. Сидиқжон*, худди от олиб қочадигандай, вахима билан ўзини эгарга отди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 кўчма Қилмишига кўра бериладиган зарба, дашном, сазо, жазо. Қосимхўжаев ҳалқнинг шаттасига ўйлиқмаслик учун.. паст кўчадан ўргалашга мажбур бўлган. «Муштум». Қора Аҳмаднинг жиноятлари.. суднинг қаттиқ шаттасини тақозо этади. К. Алиев, Безори ҳужумни шиддатлатди.

Шатта емоқ 1) тепки емоқ; тарсаки ёки шапалоқ емоқ; 2) сазо бўлмоқ, уялиб қолмоқ. *Шарум ҳаёсиз бўлсанг, ҳар ерда ерсан шатта. Маъқул, билмодон бўлсанг, иззатхурматинг катта*. Мақол. — Бироқ Назирий гапига яраша шатта ейди. К. Яшин, Ҳамза.

ШАТТАЛАМОҚ айн. шатта отмоқ қ. шатта 1. [Майсара:] Ўридан қочириб қўйдим, дейман. Лекин келиб бундоқ қуйругин-

гиздан ушласа, «моо» деб қўясиз-да, шатталаисиз! Ҳамза, Майсаранинг иши. *Ферма мудири ўчакишиб, бизни урмоқчи бўлган эди.. олдимиздан келса – суздик, орқамиздан келса – шатталадик*. «Муштум».

ШАФАҚ [a. شفّق – тонготардаги ёки кунботишдаги гира-шира пайт] Кун чиқиши ёки кун ботиш олдидан уфқда ҳосил бўладиган лоларанг қизиллик. Уфқдаги бир жом олтин батамом ерга сингиб кетди, йироқ-йироқларда ловулаб ёнган шафак аста сўнди. О. Ёқубов, Кўхна дунё. *Нориннинг икки соҳилида салқин тушиб келарди ҳозир. Кечки шафакнинг майин жисоси тараларди*. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ШАФАҚЛАНМОҚ Шафак билан қопланмоқ, шафак рангини олмоқ. Осмон тез тинчиди. Бир неча вақтдан кейин гарб тарафда осмон, худди кун ботиш вақтидаги каби, шафакланди. Ойбек, Күёш қораймас.

ШАФЕ [a. شفیع – тарафини олувчи, ҳомий; воситачи] эск. Бирорга ён босувчи, ҳомийлик қилувчи; ҳомий.

Анқога шафе қ. анқо.

ШАФИК [a. شفیق – раҳмдил, шафқатли] 1 эск. кт. Бирорга меҳрибонлик қиладиган, шафқатли, мурувватли. *Гурбатда гарид шодмон бўлмас эмиши, Эл анга шафику меҳрибон бўлмас эмиши*. Алишер Навоий.

2 Шафик (эркаклар исми).

ШАФОАТ [a. شفاعت – тарафини олиш, (бирор учун) воситачилик] 1 кт. Мартабаси ва ҳурмати юқори киши томонидан ўзидан паст кишиларни, бева-бечораларни қўллаб-кувватлаш, уларга нисбатан ҳомийлик, яхшилилк. *Шафоат қилмоқ*. — [Карим:] Шафоатингиздан ноумид қилманг, пирим! Н. Сафаров, Шарқ тонги. Бу бир азизнинг шафоати билан бўлган боғ. «Ёдгор». Балки ўзининг ҳалқа қилаётган шафоатларида ҳам ўша азалий армон – яхшиликка интилиши гояларининг таъсири бордир. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Шафоат (хотин-қизлар исми).

ШАФТОЛИ [ф. شفتالو] Иссик жойларда, жанубда ўсадиган, пушти гулли, узунчоқ баргли дараҳт ва унинг меваси. Оқ ўрик, шоттум, шафтоли ва гайнолининг сан-сариқ япроқлари ҳовли бетини кўмид ётибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Муяссар шафтолининг тепасида.. Гулчехра эса.. шафтолиларга эта-*

гини тутиб турибди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

ШАФТОЛИ қоқмоқ Жуда совуқ емоқ, со- вуққа қотмоқ.

ШАФТОЛИЗОР Шафтоли экилган майдон. *Шафтолизор боғларни кўрдим. Гул кўкарган тогларни кўрдим.* Ҳ. Олимжон.

ШАФТОЛИХЎР [ф. – شفتالو خور – шафтоли еювчи] Қизилиштонлар оиласига мансуб, Марказий ва Жанубий Америкада яшовчи меваҳўр йирик куш.

ШАФТОЛИҚОҚИ Данагини олиб ташлаб қутилган шафтоли.

ШАФФОФ [а. شفاف – тиник; ҳарир; юпқа, нозик] Ёруглик ёки нурни яхши ўтказадиган; тиник. *Шаффоф сув. Шаффоф шиши. Шаффоф май. Шаффоф қоғоз.* ■ *Шишининг энг ажойиб хусусияти – бу унинг шаффофлигидир.* «Фан ва турмуш». Қалин ўрмон ичидан ёриб ўтган бир тутам нур оқ қайинни, гўё ичидан ёритгандай, шаффоф қилиб кўрсатар эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Нихоятда мусаффо, тоза, тиник. *Осмон гумбази артилган шишадек шаффоф. Саратоннинг саҳиҳ қуёши гулшан диёр узра олтин сепини ёйган.* Ҳ. Тожибоев, Жасур қиз қишлоғида. *Унутиб бўларми, айтингиз-чи ўзи, Сут билан эмганинг шаффоф ҳавони?* Ж. Жабборов.

З кўчма Гард-губор, ифлосликдан холи; пок, тоза. *Меҳри отанинг кўзидан тирқираб ёш, кўксидан сут келди. Уни.. тонгдай шаффоф, пок онанинг қалби бошлаб келди.* Р. Файзий, Шоҳи дарпарда.

ШАФҚАТ [а. شفـش – раҳмдиллик, ачи- ниш, ҳамдарлик; илтифот] Аяш, раҳм ҳис- тийғуси; шундай ҳис-туйғули муносабат. *Оға-инилар ўзларининг аҳиллиги, бир-бирига меҳри, шафқати билан ҳамманинг дикқатини жалб этар, ҳавасини келтирап эди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Кимки улуғроқ – анга хиз- мат керак, Кимки кичикроқ – анга шаф- қат керак.* Газетадан. *Бу гал ҳам унинг мўлти- раб қараб туриши хотинида шафқат эмас, газаб қўзғатганига ишонмасди.* С. Аҳмад, Сайланма.

Шафқат қилмоқ Шафқатли муносабатда бўлмоқ, шафқат кўрсатмоқ; аямоқ. *Мана шундай от!* Энг муҳими – душманга шафқат қилма. К. Яшин, Ҳамза. Амин бува: «*Унга тушунтирасак.. халққа ачинар, шафқат*

қилар», деб ўйлаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШАФҚАТЛИ Шафқат билан муносабатда бўладиган, шафқат қиладиган; раҳмдил, меҳрибон. *Оҳ, раҳмдил, шафқатли ин-сон ҳам бор экан-ку бу дунёда!* К. Яшин, Ҳамза. *Болаларнинг баҳти учун камбагал эр билан бирга ишлаб, тиниб-тинчимаган.. шафқатли она!* Ойбек, Танланган асарлар.

ШАФҚАТСИЗ Шафқат билмайдиган, раҳм-шафқати йўқ; бирорга ачинмайдиган, раҳм қилмайдиган, аямайдиган, раҳмсиз. Ҳ. Олимжон шафқатсиз душманни аёвсиз кураши билан енгишга чақирди. Н. Сафаров, Оловли излар. *Боёқиши ўйгит нима қилсин, шафқатсиз, беомон тақдир ёшлигидан қийноққа солди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ким у, нима у севги билан масбуд, севги билан хушнуд дилларни шафқатсиз нимталаған, қон тизғитиб тимдалаған?* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШАФҚАТСИЗЛИК Шафқатсиз муносабат, хатти-ҳаракат. *Мана сизга қонунбузар қонуншуносларнинг бир-бирига ҳомийлигию, жабрдийдаларга шафқатсизлиги.* «Муштум». Актриса Зебуннисодаги бир дақиқали чақин-дек ўтиб кетувчи дагаллик, жазава, шафқатсизлик каби хусусиятларни кўрсатишдан ўчимайди. Газетадан.

ШАҲДАМ Тез ва дадиллик билан қилинган; тетик, дадил. *Адолат эрининг юзларига қарашга ботинмай, боққа чиқадиган эшик томон юрди ва шаҳдам қадам ташлаб, далага жўнади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Тамара шаҳдам ҳаракат қилди, аёлнинг ёнбошига ўтиб, ёнидан юзига кўз қирини ташлади.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Вазири аззам ўйгитдек шаҳдам ўриидан турди.* С. Сиёев, Аваз.

ШАҲМАТ [р. шахматы < ф. شاهـمات – шоҳ ўлди] 1 64 та оқ ва қора катакли тахта ва 16 та оқ, 16 та қора доналардан иборат спорт ўйини қуроли. *Шахмат таҳтаси. Шахмат доналари.* ■ *Уишга келганида ҳам, кетаётганида ҳам қўлтиғида шахмат юрганидан чойхоначи бу лақабни унга ёпиширган.* «Гулдаста».

2 Шу нарса (курол) тахтасида унинг доналари билан муайян қоидалар асосида бўладиган спорт ўйини. *Шахмат мусобақаси.* Шахмат бўйича ёшлар ўртасида республика чемпионати. ■ *Одамлар бўш вақтлариди шахмат, домино ўйнайдиган скамей-*

кага ўтириб олиб, роса гаплашдик. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Мирмуродов дарсдан бўшаган пайтларда мудирга шахмат ўргатди. «Гулдаста».

З кўчма Шахмат таҳтаси каби катак-катак қилиб экиш усули. Шахмат усулида экилган майдон. Шахмат усулида экиши. — [Комилжонларнинг] Оғиздан «шахмат», «квадрат», «илгор метод» деган гаплар тушмаянти. И. Раҳим, Ихлос.

ШАХМАТЧИ Шахмат ўйновчи киши. Шахматчи қизлар. — Бирорлар овқатланмоқда, яна бирорлар бильярд ўйнамоқда, шахматчи ва шашкачилар атрофи гавжум. И. Раҳим, Ихлос. Аҳмаджонов шахмат у ёқда турсин, шахматчилар билан чойни ҳам ўйлаб ичадиган одам. «Гулдаста».

ШАХС [а. شَخْصٌ — кимса, киши, зот] 1 Жамиятдаги алоҳида бир киши, одам. Но-таниши шахс. Тарихий шахс Шахсга сифиниши. — Серхаражат тўйларнинг палак ёзишига асосий сабаблардан бири, бизнингча, нопок йўл билан пул топувчи шахслардир. «Саодат».

2 айн. **шахсият**. Кўп турли қобилиятларни ўз шахсида ғоят кўркам жам қилган. Ойбек, Навоий. -Ҳар нарса дейишинг мумкин, аммо ўзингдан камта одам шахсни ҳақорат қилишга ҳаққинг ўйк! — деди Умид, ўша иккى ёноги бўртуб чиққан одобсиз ийгитга. Мирмуҳсин, Умид.

3 тиш. Феъл ва от туркумига оид сўзининг уч шахсдан бирини кўрсатувчи шакли ва шу шаклга хос маъно. Мас., ўқидим, китобим — 1-шахс, ўқидинг, китобинг — 2-шахс; шунингдек, олмошнинг шахсни билдирувчи тури: мен — биринчи шахс, сен — иккинчи шахс.

ШАХСАН [а. شَخْصٌ — шахснинг ўзи] Ҳар бир шахснинг ўзи (ўзим, ўзинг, ўзи ва ш.к.). Шахсан мен бунга қаршиман. Бу ҳақда сиз, шахсан, қандай фикрдасиз? — Практикум, минимум, максимум — булар ҳаммаси лотинча ёки лотинчага яқин сўзлар. Мен, шахсан, шундай деб биламан. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

ШАХСИЙ [а. شَخْصٌ — шахсга оид, тегишли; субъектив; хусусий] Шахснинг ўзига тегишли бўлган, шу шахснинг ўзи фойдаланадиган; хусусий, ўз. Шахсий мулк. Шахсий кутубхона. Шахсий жавобгарлик. Шахсий манбаатларни жамоат манбаатлари билан бирга қўшиб олиб бормоқ. — Ҳар

бири мизнинг жамоат, давлат ишидан ташқари, шахсий юмушларимиз бор. Н. Сафаров, Оловли излар. Ҳар бир ёзувчининг меҳнатга, ҳаётга, оиласга, кишиларга ўзининг шахсий муносабати бўлади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

Шахсий таркиб Корхона, муассаса, ҳарбий қисм ва ш.к. да ишлайдиган, хизмат қиладиган кишилар таркиби. Дивизиянинг шахсий таркиби. Бригаданинг шахсий таркиби.

ШАХСИЯ [а. شَخْصٌ — шахсий; хусусий]: манбаати шахсия эск. кт. Шахсий манбаат. — Бас, айб қичкоқда эмас, балки ўзининг манбаати шахсияси йўлида иш кўрувчи бошликларида.. — деди [Хожи] ва ўрнидан турди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАХСИЯТ [а. شَخْصٌ — одам, киши; зот, инсон; ўзига хослиқ] 1 Ўзига хос хусусиятлари билан бошқалардан ажralиб турувчи муайян шахс; шахснинг ўзлитетини белгиловчи томонлари, хусусиятлари мажмуми; ўзлик, ким эканлик. Шахсияти номаълум одам. — Санъаткорнинг ички дунёси мурракаб.. ижодий шахсияти алоҳида сезгир, ҳаётни тушуниш билан ўтқирлашгандир. Газетадан. Бу тасвирлар орқали қисман авторнинг истеҳзоли, ақлли, ҳамма нарсага тўғри баҳо берувчи ва юморни сезувчи шахсияти ҳам гавдаланади. «ЎТА». Отакон шоирларимиз болалар қалби ва психологиясини, маънавиятини очиши орқали уларнинг бетакрор шахсиятини улуғладилар. «Фан ва турмуш».

Шахсиятига тегмок Муайян шахснинг қадри, иззат-нафси ва б. жиҳатидан таҳқирловчи хатти-ҳаракат қилмоқ. Ўртоқ Кўчкоров, бир бегуноҳ колхозчининг шахсиятига тегдингиз. Бунинг учун жавоб берасиз. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАХСИЯТПАРАСТ [а. + ф. شَخْصٌ + پَرَاسِتٌ — ўзлигини, ўз шахсини севувчи] Ўз шахсиятини, қадр-қимматини бошқалардан юқори кўядиган; фақат ўз манбаатини ўйлаб иш тутадиган; худбин. Бу шахсиятпаратаст ваҳшийлар фақат ўзларини ўйлайдилар.. шахсий ўчларини олсалар, шу бас! К. Яшин, Ҳамза.

ШАХСИЯТПАРАСТЛИК 1 Фақат ўз манбаатини, шахсиятини кўзлаб иш тутиш. Хуллас, ана шу шахсиятпаратстлик, яна аниқроғи, молпаратстлик томонларини ҳисобга олмаганда, Карим анча мулоҳазали, касбига

нишиқина йигит эди. С. Кароматов, Олтин қум.

2 Шахсиятпарат эканлик. *У Санамнинг макрига учади, уйланмоқчи бўлади-ю, бу борада қизнинг ўта тантиқлиги, шахсиятпаратлигини сезиб қолади.* Ҳ. Ғулом, Замин қолдузлари.

ШАХТ 1 Бирор иш-ҳаракатни бажаришга интилиш, берилиш ҳолати, даражаси. *Мамат полвон, дейман, ютқизган кишидай шахтингиз паст.* С. Анорбоев, Мехр. Ҳозир 10-бригадада ўзи машина ҳайдаяти. *Шахти дуруст. «Қаҳрамоннома».* Унинг шахтинг буқомлас *На иссиқ ва на совуқ.* К. Мухаммадий. Сен ўзинг ҳам ойнага қара-чи, қирчилама шахтинг қолмаган.. Шукрулло, Умрим борича. *Дайди шамол энди шахтидан қайтиб, дараҳт япроқларини машақат билан тебратмоқда.* С. Аҳмад, Қадрдон дала-лар. *Ҳайдар тезда шахтидан тушди, атрофга қайгули ва паришон боқди.* Ойбек, Навоий.

2 рвш. Бирдан, шартта, дадил. [Умарқул] Бир минутлар чамаси ётиб қолди. Бирданига юраги ҳовлиқиб, шахт ўрнидан турниб, йўлга тушди. О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдири. *Наимий.. нима бўлса бўлди, дегандай шахт кўтарди, лекин қўли қалтираб, винонинг ярми тўклиди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ғоғир машинадан шахт тушиб, катта кўк дарвозага яқинлашиди ва кноткани босди.* К. Максумов, Мухаббат қўшиғи.

ШАХТА [нем. Schacht – нов, тарнов; чукур, ўра; кон] Ер остидаги фойдали қазилмалар қазиб олиниадиган жой; кон. *Тошкўмир шахтаси. Шахта ускуналари.* — Шахталарда шахтёр шиддаткор.. Бошда каска — аскарий таҳлил. Гард-қурумга беланиб, бедор.. *Қўмирларни қулатар яхлит!* Ё. Мирзо.

ШАХТАЧИ с.т. Шахтёр.

ШАХТЁР Шахтада ишлайдиган шахс; кончи. *Шахтёrlар шаҳарчаси.* — Шахтёрман, ер таги коним, маконим. М. Шайхзода. *Саидийни рабфакда [ишичилар факультетида] ўқийдиган қўпол, йўғон гавдали, новча бир шахтёрга боғлаб қўйди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ШАХТЁРЛИК Шахтёр касби, шахтёр эканлик. *Ҳамма ёғим куя ва қурум, Шахтёрликнинг ажиб гашти бор.* Пахта, галла, пўлам сингари, *Она юртга кўмир ҳам даркор.* Ё. Мирзо.

ШАША [а. شاش – юпқа, юмшоқ газлама; дока] Сийрак тўқилган, сийрак (юпқа мато ҳақида). *Шаша дока.*

ШАШВАР айн. **шашпар.** Ҳудайчи Азизбекдан илгарироқда қўриқчиларни огоҳлантириб борар, милтиқ, шашвар тутган ёш ва кекса муҳофизлар уни саломлаб қарши олар эдиар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШАШКА I [р. шашки – «шах» «шахи» с. дан «шахмат(ы)» қолипида ясалган сўз] 64 та оқ ва қора катакли таҳтада 12 та оқ ва 12 та қора доналар билан маълум қоидага мувофиқ ўйналадиган ўйин. *Шашка таҳтаси. Шашка донаси. Шашка ўйнамоқ.*

ХАЛҚАРо шашка 100 катакли таҳтада ўйналадиган шашка тури.

ШАШКА II [р.] махс. Пресслаб тайёрланган портловчи моддадан иборат таҳтача, плитка. *Портловчи шашка.*

ШАШКАЧИ Шашка ўйнайдиган одам. Бирорлар овқатланмоқда, яна бирорлар бильярд ўйнамоқда, шахматчи ва шашкачилар атрофи гавжум. И. Раҳим, Ихлос.

ШАШЛИК с.т. Кабоб.

ШАШМАҚОМ [ф. شاشماقом – олти + мақом] I 1, 2] мус. Ўзбек ва тожик халқлари мусикий меросида марказий ўрин тутган мақомлар туркуми; парда, оҳанг, усул, шакл, услугуб каби воситалар билан ўзаро узвий боғланган, Бузрук, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ, Рост, Ироқ мақомларидан ташкил топган мумтоз куй ва ашулалар мажмуи. *Классик мусиқамиз мероси – шашмақомни тўла грам-пластинкага ёзиб олиш, шубҳасиз, ғоят мурракаб иш.* С. Кароматов, Классик меросимиз – халққа. *Юсуфжон қизиқ шашмақомларни, яъни йилнинг тўрт фаслига мосланган поэмаларни ҳам яхши биларди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

ШАШПАР [ф. شاشپار – олти учли (қирорали) чўқмор, гурзи] тар. Учига юмалоқ ва ғадир-будур темир ўрнатилган таёқ, узун дастали енгил гурзи, чўқмор. Бочков.. қўлидаги.. шашпар билан қилич ўйнатиб турган қароқчининг калласига туширди. М. Осим, Элчилар.

ШАШТ с.т. Шахт. [Маҳкам] Чоршанба куни барвақт турниб, ясаган асбобларини кўтариб, тақачаликка – бозорга отланганида, Аҳмад ака «гўёдаклик қилма», деб койиб бермоқчи ҳам бўлди-ю, ўғлиниң шаштини қайтаришини истамади, ётиғи билан гапирди.

Р. Файзий, Ҳазрати инсон. -Энди уйингизга машина юбормоқчи бўлиб турган эдим, - деди сал шаштидан тушиб Назира. Ф. Мусажонов, Баҳор нафаси. Юсуповнинг шаштинаст, ранглари бир ҳолда эди. М. Ҳазраткулов, Журъат. Мударрисов қўлидаги ручкани шашт билан столга уриб, уни тинчитган бўлди. Д. Нурий, Осмон устуни.

ШАШҚАТОР [ф. شش - олти + а. قطار - саф, ёнма-ён туриш] Тинмай оқадиган, дувдув тўкилиб турадиган; қатор-қатор (кўз ёши ҳақида). Ошнолардин кечиб, бегоналарга ёр-ёр, Бу аламларга чидолмай, кўз ёшимдур шашқатор. Муқимий. Дијдорнинг кўзларидан шашқатор ёш оқиб кетди. Унинг бир неча томчиси хатга тушди. С. Аҳмад, Уфқ.

ШАШҚОЛ [ф. ششقال] Текис ерга ташлаб ўйналадиган, куб шаклидаги, холли тош; кубик. Қаландар уни кўрса ҳам, ўзини кўрмасликка солди, кичикроқ ҳалтадан иккичу қулоч арқон, кўк рўмол, қиморбозларнинг шашқолига ўхшашиб тошларни олди. «Шарқ юлдузи».

ШАЬБОН [а. شعبان] Қамария йили ҳисобида 29 кундан иборат саккизинчи ойнинг номи. Меъмор раислигида барча усталиарни тўплаб, ишни яна ҳам тезлатиш ва шаъбон ойигача қуршишини татомлаб, рамазонга хурсандчилик билан киришини таъкидлабди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШАЬН [а. شان - иш; алоқа, муносабат; қадр-қиммат, обрў; аҳамият; манфаат] 1 Инсонга, шахсга тегишли бўлган қадр-эътибор. Албатта, у ўз устидаги гап билан қорига таъна қилиши шаънига ҳеч ярашмайдиган бир ҳодиса бўлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. -Бекор гап, - деди Ўзбек ойим, - ҳали қудаларимизни муддаобагидек сийлай олганимиз ўйқ, шу ҳолда жўнатсан, бизнинг шавнимизга яхши эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..ўз ҳузурида улуғ истеъодд өгаси бўлган бир ҳаким ўтирганини пайқади ва унинг шаънига муносаб муюмала қилиб, ҳол-аҳвол сўради. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 Шараф, шуҳрат; обрў. «Сиз нашбу намоқилган жойда мени ҳалокат кутадир!» жумласи ва бу хитобдан кўз юмни ўигитлик шаънига ярашадурган кўринмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Сиз батальонимизнинг шаъни, - деди комбат ҳаяжон билан, - полкимизнинг обрўси. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ШАҚ тақл.с. Қаттиқ урилишдан ҳосил бўладиган овозни билдиради. Қулф шақ этиб бекилди. — Йўлчи бир сакрашда зўравоннинг олдига борди, тўптонча тутган қўлни маҳкам сиқиб, орқага қайирди. Тўптонча шақ этиб ерга тушди. Ойбек, Танланган асарлар. Ота писмиқ югуриб келиб, бошимга шақ этиб уриб қўйди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШАҚАЛ [ф. شغال - чиябўри] айн. чиябўри. Тўқай томонда эса шақаллар машъум улишарди. К. Яшин, Ҳамза. Тулки, шақал еб кетади гўшингни, Шакарни куйдирди сенинг нолишинг. «Ширин билан Шакар».

ШАҚАТУЛ с.т. Ўйлаб, мuloҳаза юритиб иш тутмайдиган, ҳавои, ҳовлиқма. Шақатул одам. — Шаҳарнинг эндиғи куни шундай энтақ-тентак, шақатулларга қолдими? «Муштум».

ШАҚАШУЛДУР с.т. Оқ кўнгил, кўнгли очиқ, дали-гули. -Э, овораси бор эканми? — шақашулдур йигит йўл-йўлакай аёлга гап бермай, бирталай нарсаларни гапириб берди. Ф. Мусажонов, Баҳор нафаси.

ШАҚИЛДОҚ 1 айн. шиқилдоқ. Чакалоқнинг шақилдоги.

2 эск. Тунги қоровулнинг кескин силкитганда шақиллаб овоз чиқарадиган, ичи ўйиқ ёғоч асбоби. [Йўлчига] Ҳуштак, шақилдоқ чалган танҳо қоровул кўлкалари унда-мунда учраб қолар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Ухлаб қолган миришад ҳам негадир ўйгониб кетиб, яна шақилдогини шақиллата бошлиди. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 кўчма Қаттиқ-қаттиқ овоз билан, «шақиллаб» гапирадиган. Эртасига улар уруғларидаги Саври шақилдоқ деган хотинни айтаб келиб, кинна солдиришиди. Мирмуҳсин, Умид. -Қоч, дейман, абллаҳ, қоч! Нақ бўйнингни узаман, — деб ўшқирди амакиси. -Қоч, яшишамагур, қоч! — деб тақрорлади шақилдоқ келиниёси. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШАҚИЛЛАМОҚ 1 «Шақ-шақ», «шақир-шақир» этган овоз чиқармоқ. Қовжироқ кўкнорилар худди пуч ёнгоқдай шақиллади. О. Ёқубов, Ларза. Эшон унга ўқраиниб қарадиу, овози чиқмасданоқ, эшик зулфини шақиллаб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи. Тозагул шақиллаб қайнашиб турган мис самоварни кўтариб кирди. Ҳ. Гулом, Машъал.

2 кўчма Қаттиқ-қаттиқ овоз чиқарип гапиримоқ. Ойжамол айтди: -У эшонингизни гапириманг. Жаги қурушиб қолган, шақиллаб,

ҳеч кимга гап бермайдиган бало эди-да. «Ёдгор». Хотинининг шақиллашини трубкада эшигиди-ю, унга атаб йигиб қўйган яхши гаплари тариқдай сочилиб кетди. С. Нуров, Нарвон.

ШАҚИРЛАМОҚ айн. шақилламоқ 1. Қўйларнинг туёқларига, жунуга ёпишган лой музлаб, ёнгоқдай шақирлаб қолди. С. Анербоеев, Оқсой. Ошхонада сарик самовар шақирлаб қайнаб турнибди. А. Муҳиддин, Х. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ШАҚИР-ШУҚУР 1 «Шақир» ва шунга яқин товушни билдиради. Ҳамма ёқни темирнинг шақир-шуқур садоси қоплади. Ойбек, Қуёш қораймас. -Худди келишиб қўйилгандай, бир юк поезд шақир-шуқур қилиб ўрнидан қўзғалди, — деди Усмон. О. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдиди.

2 Ҳар хил майда-чўйда нарсалар; қақир-куқур, лаш-луш. Шунча шақир-шуқурларни йигиб нима қиласиз?

ШАҚШАҚ зоол. Чумчуксимонлар туркумига мансуб ёввойи сайроқи қуш.

ШАҚШАҚДОР с.т. Турли-туман безакли, зийнатли, ҳашаматли, ҳашамдор. Дилшод янги саройни илгари ҳам бир неча бор кўрган эди. Шунинг учун унинг дабдабасига, қўшқават шақшақдор биносига, ҳамиша қулфюзлиқ турадиган баланд темир дарвозасига энсаси қотмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ШАҚ-ШУҚ «Шақ» ва шунга яқин товушни билдиради. Шақ-шуқ чўт қоқилади.

■ Яроғ-аслиҳаларнинг шақ-шуқ этгани эшигиди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Метро вагончаларининг шақ-шуқига қулоқ солиб бораракан, миёсида турли-туман фикрлар гужон ўйнарди. М. Ҳазраткулов, Журъат.

ШАҒАЛ I 1 Майда тош қатлами ёки уюми. Қудуқ уч метр ковланганда, шағал чиқди. Шағал қазимоқ. ■ Шағал тўқилган янги ўйлда пахта ортган юк машинаси тўхтади. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

2 Курилиш материали сифатида ишлатиладиган чақилган тош. Дилшод завод саҳнида.. пала-партии ётган ёғочлар, қурилиш ахлатлари, цемент, шағал, харсангишлар орасида адашиб қолишдан кўрк-қандек, бир чеккада анграйиб турарди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ШАҒАЛ II: шағал масти фольк. Кайфи баланд, фирт масти. Бойсарибий бойвачча-

лар билан қимиз ичиб, шағал масти бўлиб, кайф-сафо суреб ўтириб эди. «Алпомиш».

ШАҒИЛЛАМОҚ «Шағ-шаг» товуш чиқармоқ; вағирламоқ. Шагиллайди бетиним дарё, Шагиллайди вахм тўлган жар. Шагиллайди водий, даралар. Ҳ. Олимжон. Саёз дарё шагиллайди, деганларича бор экан. С. Кароматов, Ҳижрон.

ШАҲ [ф. Ҳашоҳ – шоҳ, ҳукмдор, подшо] 1 поэт. Шоҳ, подшо. Э шаҳ, қарам айлар чори тенг тут ёмону яхшини. Огаҳий.

2 Шахмат ўйинида бирор фигура билан бевосита рақибнинг шоҳига қилинган ҳужум, шу ҳужумни қайд этувчи сўз. Доимий шаҳ. Шаҳ бермоқ. Икки шаҳ билан мот қилимоқ.

ШАҲАНШОҲ [ф. شاهنشاه – шоҳларнинг шоҳи] айн. шоҳаншоҳ. Отам шаҳаншоҳдир, жаҳонда султон, Қулоқ солиб тингланг буни, бегу хон. «Баҳром ва Гуландом». Бу ишдан Эрон шаҳаншоҳи ютаётгани, дўстлари кўпаяётганини таъкидлади. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

ШАҲАР [ф. شاھار – шаҳар; мамлакат] Аҳолиси, асосан, саноат, савдо, шунингдек, хизмат кўрсатиш, бошиқарув, фан ва маданият соҳаларида банд бўлган йирик маъмурӣ, маданий аҳоли манзилгоҳи. Марказий шаҳар. Янги шаҳар. Қаҳрамон шаҳар. — Деворда осигуриқ. Кавказ ҳаритасидаги шаҳарларнинг номларини санаб чиқдим. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Тўрхалталаарни кўтариб, автобусга ўтиришида-да, шаҳарнинг шимолишарқ массивига бориб тушшиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Шаҳар бермоқ Топишмоқ ўйинида: то-па олмаганликни ва топишмоқ айтганинг ўзи айтиб беришини қайд этувчи ибора.

ШАҲАРЛАШМОҚ 1 Шаҳарлик бўлиб қолмоқ. [Умурзоқбой] Юртнинг ўрта қисм дэхқонидан чиқиб, шаҳарлашган бойлардан, Тўлахоннинг отасидир. Ҳамза, Паранжи сирлари.

2 с.т. Шаҳар айланмоқ, шаҳарни кезиб чиқмоқ, шаҳарни саир этмоқ. Агар вақтингиз бўлса, бир шаҳарлашиб келардик.

ШАҲАРЛИК Шаҳарда яшовчи, шаҳарда истиқомат қилувчи; шаҳар кишиси, одами. Болалар шаҳарлик мөхмонлар билан саломлашиб, бир тутам бойчечакни Малоҳатга тутдишар. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Отаси — шаҳарлик бир косиб, дэхқонларча таъ-

бир қылғанда, «сояттарвар» бир одам. А. Қодирий, Обид кетмөн. Сен жуда шаҳарлар бўлиб кетибсан! Шаҳардан кейин қишилогимиз ёқмай қолдими? Уйғун, Навбаҳор.

ШАҲАРНАМО [ф. شەھەر نامو – шаҳарга ўхшаш] Шаҳарга ўхшаш, шаҳар каби. *Водийларимиздаги шаҳарнамо посёлкалар кўркидан илҳомланамиз.* Газетадан.

ШАҲАРСОЗ [ф. شهر ساز – шаҳар қурувчи] Шаҳар қурилиши бўйича мутахассис, шаҳар қурувчи. Яқинда Навоийда бўлиб ўтган шаҳарсозларнинг умумреспублика конференцияси даштда қурилган янги шаҳарга юқсак баҳо берди. Газетадан.

ШАҲАРЧА I Шаҳарларларга хос. *Боғ бурчагидаги сўрида шаҳарча кийинган бир ўигит ўтирибди.* А. Муқимов. Донишманд.

ШАҲАРЧА II 1 Кичик шаҳар. *Туганмас каби кўрингган, изтиробли, суронли йўл кечга яқин шаҳарчага туташди.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 Бирор жиҳатдан бирлашган тураржой ва ёрдамчи бинолар гуруҳи ёки шаҳарнинг алоҳида бир қисми. *Академик шаҳарча. Университет шаҳарчаси. Ишчилар шаҳарчаси.* Шербек турган жой баланд бўлгани учун ҳам бутун Академия шаҳарчаси кафтдай кўринади. С. Аноरбоев, Оқсой.

ШАҲАРЧИЛИК 1 Шаҳарга хос ҳаёт. *Бир ёғи шаҳарчилик, яхши кийиниш керак.*

2 салб. Ўз ҳамشاҳарларини қўллаб-куватлаш, ҳамشاҳарларига ён босиш. *Шаҳарчилик қўлмоқ.*

ШАҲБОЗ [ф. شاه بزار / شهبازار – сариқ-бош лочин] 1 км. Шунқор; лочин. Улар [савдоғарлар] Россиядан ўқ ўтмас, найза ботмас совут, қалқон, қозон, игна, овга ўргатилган шаҳбоз-ложинлар ва ҳоказолар келтирадар эдилар. М. Осим, Элчилар. Бирин кўкда шунқор ё шаҳбоз-ложин, Бирин чегарада юрт посбони. С. Абдулла.

2 кўчма Мард, жасур йигит. *Табассум этди ул ой юз, деди: -Аё шаҳбоз! Маҳоратинг ҳақи, мен ўзни меҳрибон қўлдим!* С. Абдулла. Омон-эсон бўлгин, болам, Авазим, Муродим, мақсадим, туйғун шаҳбозим. «Хушкелди».

ШАҲВАТ 1 [а. شھوٽ – кучли истак; ҳирс, эҳтирос] Эркаклар жинсий безидан ажраладиган суюқлик: сперматозоид ва уруғ суюқлигидан иборат.

2 Шаҳвоний ҳирс, ҳиссиёт. *Шаҳватга берилмоқ.* Муҳаббатнинг кўзига кўзи туш-

ганда, вужудида ўйғонган галаёнини аниқ эслади: ҳайвоний ҳирс, шаҳват қонини қиздирган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ШАҲВАТПАРАСТ [а. + ф. شھوٽ پرست – шаҳватни яхши кўрувчи] Шаҳватга берилган, шаҳвоний ҳисси кучли (қ. шаҳват 2). *Шаҳватпарат* эркак.

ШАҲВОНИЙ [а. شھوٽی – ҳирсли, эҳтиросли; шаҳватпарат] Шаҳват ва шаҳватпаратликка оид, шаҳват билан боғланган. *Шаҳвоний ишқ. Шаҳвоний ҳисса берилмоқ.* Рахматилла Обидий ҳеч кимнинг хаёлига келмаган, жуда-жуда хунук бир шаҳвоний жиноят қилиб қўйиб, беш йилга кесилиб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Унда эркакларни ўзига тортадиган шаҳвоний куч, сирли бир жозиба мужассам эди. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар.

ШАҲД [а. شھد – мум аралаш асал] эск. кт. айн. асал.

ШАҲД-ШАКАР, шаҳду шакар Нихоятда ширин, тотли. *Шаҳд-шакар лаб.* Шаҳду шакар мевалар. Ойжамол қизим, йўл бўлсин? Айтгил, эрка қўзим, йўл бўлсин? Қайга бунча шошиб борасан, Шаҳду шакар сўзим, йўл бўлсин? Ё. Мирзо.

ШАҲЗОДА [ф. شاهزاده – шоҳнинг фарзанди, ўғли] 1 Шоҳнинг ўғли, шоҳ насли. Мана улар Самарқанднинг муҳташам кошонасига кўчиб келишиди. Бу ерда қанча аслизодаю шаҳзодалар яшаган. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Шаҳзода (хотин-қизлар исми).

ШАҲИД [а. شھید – урушда ўлган, ўлдирилган; азият чекувчи] 1 Дин ёки мазҳаб йўлида ва б. айрим (ҳадисларда белгиланган) ҳолатларда ҳалок бўлган шахс. [Салоҳиддин:] Жанѓда ўлган – шаҳид, ўлдирган – гозий, буни мусулмонларга айтиши керак. Н. Сафаров, Шарқ тонги. Тирик бўлсалар, гозий бўлиб келарлар, агар тангрининг буйруги билан ажаллари етган бўлса, шаҳид бўларлар. С. Айний, Куллар.

2 Ватан уруши учун ёки ҳаққоният йўлида қурбон бўлган, жонини фидо қилган одам. Шаҳид дўстлари абадий маконда бемалол ётишлари учун [Бектемир] чуқурни кенг қазишига уринди. Ойбек, Куёш қораймас. Ким бўлди бу Арғинбоев? Эҳтимол, қаҳрамонларча ҳалок бўлган, Ватан урушининг шаҳидлари – мард лочинлардан биридир? Газетадан.

ШАХЛО [а. شەلە - күк, мовий күзли]

1 Порлаб, ёниб турадиган катта-катта, чиройли ва қора (күз ҳақида). [Кумушнин] Камон қошлари ортиқ мавж уриб, ўзини кўрсатган, бир оз бота тушган шаҳло кўзлар тағин ҳам тим қоралик, тағин ҳам нурлилик касб этган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Зарофатнинг келишган қомати.. пир-пир ўйнаб турадиган шаҳло кўзлари Ҳайдарни мафтун қилган эди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

2 Шаҳло (хотин-қизлар исми).

ШАҲНОЗ [ф. شەنەن - мумтоз мусиқадаги куй номи] 1 мус. Ўзбек халқ мумтоз куйларидан бирининг номи. Дуч бўлур ҳали талай Шўҳ ўланлар, шаҳнозлар. Миртемир.

2 Шаҳноз (хотин-қизлар исми).

ШАҲОДАТ [а. شەدات - гувоҳлик; ёзма гувоҳнома, диплом, аттестат; калимаи шаҳодат] 1 кт. Содир бўлган у ёки бу ҳодиса юзасидан бериладиган гувоҳлик, шоҳидлик. Шаҳодат бермоқ. ■ Эътимодлик бир кишининг шаҳодатига биноан, тошкентлик Юсуфбек ҳожининг ўғли Отабек, бу кунда хонимизга қарши бош кўттарган Азиз парвоначи ва ўз отасининг ваколатлари билан келиб, бу ердаги фуқароларни ҳам хон жанобига қарши оёқлантирмоқчи бўлган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Айвоннинг палос ва асбобларида унча бойлик кўрилмаса ҳам, пухта, озода, чирк юқтиришмаган ўйсунда ийғиштирилганлигидан, эгасининг ринд табиатли эканига шаҳодат бермакда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Калимаи шаҳодат [л.м. гувоҳлик калимаси, сўзлари] Ислом динидаги 5 асосий руқннинг бири: «Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Муҳаммад унинг расулидир» (Ло илоҳа иллоллоҳ ва Муҳаммадун расууллоҳ) калимасини тил билан айтиб, дил билан тасдиқ этишдан иборат. Шаҳодат бармоғи эсқ. Кўрсаткич бармоқ. Феруза пишилаб, унга шаҳодат бармоғини ўқтади. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Шаҳодат (хотин-қизлар исми).

ШАҲОДАТНОМА [шаҳодат + нома] 1 Бирор ўқув юртини тамомлаганлик ҳақида-ги расмий ҳужжат; гувоҳнома. [Мирғиёс:] Шаҳодатномами оламан-у, ўйга жўнайман. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.. ўқувчилар слётида шаҳодатнома олган 2000 дан ортиқ ёшнинг

1600 га яқини ишилаб чиқаришда қолиш иштагини билдириди. Газетадан.

2 Бирор фактни, бўлиб ўтган воқеа ёки ҳолатни тасдиқлайдиган расмий ҳужжат; гувоҳнома. Мудира никоҳ шаҳодатномасини тантанали вазиятда тўлдириб, аввал Ферузага, кейин Норқўзига ручка тутиб, қўл қўйдириди. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. Инсонни қадрлаш, инсон деб яшаши – шудир буюклика шаҳодатнома. Шукрулло.

ШАҲР [ф. شەر - шаҳар; мамлакат] айн. шаҳар. Чирчиқ шаҳри. Шаҳримиз меҳмонлари.

ШАҲРИСТОН [ф. شەرسەن - мустаҳкамланган шаҳар маркази] тар. Шарқда ўрта асрларда шаҳарларнинг мудофаа деворлари билан қуршалган асосий қисми, маркази. Кўпгина шаҳарлар қулдорчиллик давридаги шаҳарлар ўрнида қад кўтаради.. буларда аркалар, қалъалар, шаҳристонлар энди асосий роль ўйнамайди. М. Аминжонова, Шишининг кашф этилиши тарихидан.

ШАҲСУВОР [ф. شەسەور - шоҳ + سوار - отлик] 1 Ҳашаматли ва дабдабали отлик, моҳир чавандоз.

2 поэт. Пахлавон; баҳодир (севимли ёр, маҳбубга нисбатан). Келар бўлсанг, кел, баҳтингдан ўргилай, шаҳсуворим. Э. Охунова.

ШВЕД 1 Швеция асосий халқининг номи. Швед халқи. Швед миллиати.

2 Шу халқ, миллиатга тегишли, мансуб. Швед тили.

ШВЕДЛАР Швециянинг асосий аҳолисини ташкил этувчи халқ.

ШВЕЙЦАР [нем. Schweizer - швейцариялик; француз қиролларини қўриқланган швейцариялик солдат] Меҳмонхона, ресторан, муассаса ва ш.к. ларнинг кираверишида қоровуллик қилувчи шахс. Бироқ, мен швейцар эмасманки, тўғри келган кишининг палътосини ечиб, қўлига сув қуяверсам. «Муштум».

ШЕВА 1 [ф. شیوہ - усул, тарз; услуб; одат; одатланганлик] 1 тлиш. Умумхалқ тилининг маълум ҳудудга хос тармоғи, маҳаллий тил. Ўзбек тилининг Фарғона шеваси.

■ Турли шаҳар ва қишлоқлардан келганликлари турлича кийим ва шеваларидан билиниб турган ёш-ёш ўйғит-қизлар конференцияларнинг ичи-сиртини тўлдириб юборган эди. П. Қодиров, Уч илдиз. Ўз қавмлари ва асл ўзбеклар бўлмиш қамишканапаликларни [домла] дагал ном билан таҳқиқ қилар ва уларнинг

шахарликларнидан анчайин фарқли бўлган шева тилларини масхаралар эди. П. Турсун, Үқитувчи.

2 айн. тил 3. Ўзбек шевасида шеър ўқи-ларкан, Қалбларнинг қаърида ҳислар уйғонар. Ватан мақтovлари кириб қулоққа, Зал чай-қалар – одам тўпи тўлганар. С. Акбарий. «Афанди» демак – турк шевасида «муаллим» демакдир. Ҳ. Фулом, Машъал.

З кам қўлл. Сўз. Сени ҳам домига тортмоқ бўлади Севги деб аталган бу эски шева. F. Фулом. Бош эгуб тонглардан тонгларгача то Виждан шевасига ташвиҳ излаймиз. Р. Парфи.

ШЕВА II [ф. شیوه – ўйноқилик, нозкарашма] кт. 1 Ноз-карашма, ишва. Бир шева билан жонон девона қилиб кетди, Ақлимни сочиб ҳар ён, мастона қилиб кетди. Ҳамза. Бир қиз келди шева билан, Неча ғамза, жиљва билан. «Нурали».

2 Одат, равиш, йўсун; қонун-қоида, йўл-йўриқ. Камтаринликни, Ҳабибий, шева қил, Ҳам мулоийим бўл момиқ парқу каби. Ҳабибий. Ҷархи қажрафторнинг бир шевасидан доғмен: Айшни нодон суриб, кулфатни доно тортадур. Фурқат.

ШЕВИОТ [ингл. cheviot < Шотландиядаги майин юнгли қўйлар зоти етиштирилган Шевиот тепаликлари (Cheviot hills) номидан] Жун толалари ёки аралаш толалар (жун, пахта ва б.) дан тўқиладиган майин, қалин, сал тукли газлама. Шевиот костюм. ■ Очил бувага қараганда у [АЗИМ-ЖОН] бошқа бир олам: гарчли, ялтироқ этик, шевиот шим, ипак кўйлак.. ҳаммаси бежирим, ҳаммаси нафис, тахи бузилмаган. А. Мухтор, Чинор.

ШЕВРО [фр. chevreau – эчкича] Эчки терисидан хром билан ошлаб ишланган юмшоқ юпқа чарм; шаброн.

ШЕЗЛОНГ [фр. chaise longue – узун, узунчоқ курси] Ярим ётган ҳолда дам олиш учун мўлжалланган, очиб-ёпиладиган енгил кресло. Обиджон билан Ҳожжар киради, шезлонгга ўтиришади. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ШЕЙПИНГ [ингл. body shaping – танага муайян шакл бериш] Хотин-қизлар қадди-қоматини маҳсус жисмоний машқлар, парҳез, массаж ва ш.к. ёрдамида яхшилаш, мукаммал, бекам-қўст қилиш тизими.

ШЕКЕЛ Истроил давлатининг асосий пул бирлиги.

ШЕКИЛ [а. شکل – кўриниш, усул; ўхшашлик; мисоли] с.т. Шекилли. Бойнинг ўйғиб келишини уй ичлари эшишиб, улар ҳам, «бир бало бўлди шекил», деб уйдан ўйғиб чиқа бошладилар. F. Фулом, Шум бола.

ШЕКИЛЛИ мод. с. Фикрнинг гумон, тахмин ёки тусмол билан айтилганини билдиради; балки, эҳтимол, ..бўлса керак. Мажлис бўлишини эшишмаган шекилли, у келмади. ■ Мастура эса менга бир қаради-ю, танимади шекилли, индамади. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. -Мен дадангизни оз-моз биламан, – деди Ойқиз, – Олтинсойга яқинда келдинглар, шекилли? Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Кинога олишаяпти, шекилли. С. Аҳмад, Лаъли Бадаҳшон.

ШЕЛУХА [қад.р. шелуха – балиқ тангаси] Мағзи ажратиб олинган чигит; чигит пўчоғи (одатда молларга ем сифатида берилади). Фарғонадаги собиқ «Гидролиз» заводи илгаридан шелухадан спирт ишлаб чиқариши билан шуғуланиб келарди. Газетадан. Бу ерда шелухага ачитки қўшилиб.. молларга берилмоқда. Газетадан.

ШЕР [ф. شیر – арслон; ботир, жасур; асад] 1 Мушуксимонлар оиласига мансуб, калта ва сарғиши юнгли (эркаклари эса қалин ёлли) йирик сутэмизувчи йиртқич ҳайвон; арслон. Овчининг зўри шер отади, Дехқоннинг зўри ер очади. Мақол. Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил. Мақол. ■ Булар [уч оғайни ботирлар] тушган тўқайнинг нариги томонида бир шернинг макони бор эди. «Эртаклар».

2 кўчма Шахсни шерга нисбатлаб атайди («азамат», «ботир» «полвон» маъносида). Бу ҳужжатни бутун районга тарқатмоқчимиз, шер, обрўйинг ошиб, чўққига кўтарилаётганинг биласанми? И. Раҳим, Ихлос. -Балли, шер, хатни қўлингиздан ким олди? -Бир чол. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ённа ёвлик отга мининг, шерларим. «Юсуф ва Аҳмад». Фигон қилган бунда шерлар, Йўлбарс, қоплон, бунда эрлар.. «Баҳром ва Гуландом».

Шер бўлмоқ айн. шерланмоқ. Ичкиликнинг зўридан шер бўлиб кетган Язтурди энди кўча ҳаракати қоидасини унумтиб қўйған эди. Газетадан. Балли, азамат, бўгун жанг вақтида шер бўлиб кетдинг. Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси.

ШЕРАНДОМ [ф. شیراندام – шер қоматли] Қадди-қомати шерга ўшаган; шер-

тахлит. Шерандом бўйли қиличбознинг [Хусайн Бойқаронинг] бир вақтлар баҳодирона жус-саси жуда заифлашган эди. Ойбек, Навоий.

ШЕРБАЧЧА [ф. شيربچه – шер боласи] с.т. Кўрқмас, бақувват йигит; азамат; шоввоз. [Майсара:] Икки шербачча икки ёнимда бўлгандан сўнг очликдан қўрқармумен. Ҳамза, Майсаранинг иши. Шу орада Бухоро амири шербаччалари кийимида иккинчи отлиқ етиб келади. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи.

ШЕРЕНГА [р. < пол. szereg – саф, қатор < т. черик – қўшин] Кишиларнинг бир қаторда ёнма-ён туриши, саф. Қаторлар-ла, Бригадалар-ла, Шеренгалар-ла, илгари! F. Үлом.

ШЕРЗОД [ф. شيرزاد – шер боласи, насли] 1 Жасур, азамат одам. Дала гўзал. Унинг бағрида фидокорлик кўрсатаётган шерзодларнинг нияти ундан ҳам гўзал. Газетадан.

2 Шерзод (эркаклар исми).

ШЕРИК [а. شريک – бирга қатнашувчи, иштирокчи] 1 Бирор иш-ҳаракатни бирга бажарувчи; ҳамкор. Аҳмаджон шериги билан гранаталарни ҳоғлаб, ҳаёт-мамот пайтими кутиб туриши. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. [Қодирқул:] Жим, аҳмоқ! Бойнинг бултур кузак бир қашқа оти ўйқолган. Икки минг сўм пули саройдан ўғирланган. Шуларни ҳам сен ўғирлагансан. Гапир, шерикларинг кимлар? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Дўсматов тупроқни канал ўзанидан чеккага отиб берар, шериги эса нарига итарарди. «Ўзбекистон кўриклиари».

Тенг шерик қ. тенг. Жанг ишлари икки ҳамхона Бир майизга эди тенг шерик. 3. Обидов, Яхши ният. Шерикмисан, ҳаммолмисан? Бирор ишни бирга амалга оширишдан манфаатдор бўлган киши ёрдамлашмай қўйганда айтиладиган ҳазиломуз матал. Э, шерикмисан, ҳаммолмисан? Пуфласанг-чи! Ҳ. Шамс, Душман.

2 Ўзаро бирга бўлган шахс, бирга ҳолатдаги шахс (бирга турган, бирга юрган ва ҳ.к.). Икки кишилик палатага жойлашдик. Шеригим бетлари қип-қизил, ўсиқ қошлирига битта-иккита оқ тушган.. бир киши эди. Н. Аминов, Қалтис ҳазил. Узунроғи тўхтади, шериги юргургилаб келди.. С. Сиёев, Ёргулик.

3 Бирор жиҳатдан, қайсиdir жиҳат билан ўзаро бирга (биргаликда) бўлган икки шахс ёки шахслар; оғайни, дўст ва ш.к. шахслар. Равшан тушликда шўрвага нафбат

олди. Шериклари тандирдан янги узилган сомсани столга уйиб, жам бўлишиб, Равшани кутиб туриши. «Ёшлик». Аваз шериклари билан даҳма эшигидан четроқда турибди. С. Сиёев, Ёргулик.

4 Бирор нарсага бир хилда талабгор, бир тан бўлган шахс. Хуллас, икки группага бир хилда хизмат қилганим учун, униси голиб чиқса ҳам, буниси голиб чиқса ҳам, мукофотга шерикман. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Бу ердан бир қон олтин топиб олдим. Шерик бўламан дессанг, чиқ! О. Ёкубов, Излайман.

5 с.т. (фақат 3-ш. бирл. шаклида – шериги) Бир хил ёки бир жуфт нарсаларнинг ҳар бири. Бу туфлининг шериги қани?

■ Бу қўйни олиб бориб, шериги билан яна бир-икки ой боқинг.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ШЕРИКЛАШМОҚ Бирор иш-ҳаракатни бажаришда бошқа киши билан бирлашмоқ, шерик бўлмоқ; бошқа кишига қўшилмоқ, биргалашиб ҳаракат қилмоқ. Шериклашиб ишлаганинг юраги шердай бўлар. Мақол. ■ [Матқовул] Ўзига ўхшаш бирон якка улов билан шериклашиб, ерга яхши ишлов бермоқчи, ҳосилни ҳам, албатта, кўпроқ олмоқчи эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШЕРИКЛИК Шерик бўлиш, шерик (биргалик) ҳолат; шерик ҳолатдаги (қ. **шерик 1-4**). Шериклик ош қорнимни оғртади. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар. Бир ошнам билан шерикликда тўрт қўй боқиб юрган эдим. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Назирбой Ёлмонбойлар билан шериклик пахта заводидан ташқари мустақил «жин» ҳам солдирганди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ШЕРИКЧИЛИК Бирор иш-фаолиятда бир-бiri билан шериклик қилиш, шерик бўлиб иш тутиш. У. бирорта ёлғиз отлиқ билан шерикчилик қилиб, адирга дон сепиб, ўз қишилогида тирикчилик қилиш ниятида бўллади. П. Турсун, Ўқитувчи. Шоликорлик билан кўпинча шерикчилик асосида ишлайдиган, кўчиб юрувчи мавсумий кишилар шуғулланмоқда. Газетадан.

ШЕРЛАНМОҚ Шер каби ҳаракат ва ҳолатда бўлмоқ; ботирланмоқ. Эргашев шерланниб кетди. Сакраб бориб, харсангтошга ўрнашган немис пулемётини ўлжса қилди. Н. Сафаров, Водиллик қаҳрамон. Каўфи ошган Ҳотам шерланниб, мақтаниб гапира бошлади.

Мирмуҳсин, Умид. [Турсун] Ўтиб бораётган бир қизга ғап ташловди, ёнидаги йигити: -Эй, ўзингни бос, кўтара олсанг, ич-да! — деди. Турсун қургур шерланиб кетди. Газетадан.

ШЕРОЗИЙ [ф. شیرازی — Эрондаги Шероз (Шираз) шаҳри номидан] 1 Шероз деган жойга мансуб, шу ерда тайёрланган. Шоҳи рўмол солгум бошига, Йўлларига шерозий гилам. Э. Воҳидов. Насл учун қолдирилган, кумуш жило берувчи кўк шерозий, қонқора жингалак жунли арабий қўзичоқлар учбурчак болишдай думбаларини селкиллатиб, у ёқдан бу ёққа чопишади. С. Анорбоев, Ҳаракатда барака.

2 Шерозий қўзичоқдан олинган, тайёрланган тери, коракўл терининг кўк тусли, аъло сифатли нави. Ўқтам.. шерозий қоракўл попогидан қорни қоқиб-сүқиб, Сайрамовнинг кабинетига кирди. Ойбек, О.в. шабадалар. Аваз синглиси олиб келган пахталик тўнига ўраниб, бошига шерозий телпагини бостириб, қабристон оралайди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ШЕРОЛГИН Мураккабгулдошлар оиласи шувоқлар туркумига мансуб, баргиди эфир мойи бўлган хушбўй зиравор ўсимлик.

ШЕРСТЬ [р. шерсть, шерест — ўрдак, ғоз пати; ҳайвон жуни] с.т. Жундан тўқилган мато. Бир костюмлик шерстъ. Шерстъ пайнок. — Ҳаракатни эшикдан қараб, уни [Гавхарни] досканинг олдидаги кўрди: қизил шерстъ кофта ва клёш этакли қора юбка кийган.. П. Қодиров, Уч илдиз.

ШЕСТЕРНЯ [р.] Ҳаракат узатадиган, бошқа детални айлантирадиган тишли гилдирак. Конус шестерня. Цилиндр шестерня. — Ҳаракатни тишли гилдираклар ёки шестернялар ёрдами билан узатиш техникада жуда кенг миқёсда қўлланади. «Физика» дарслиги.

ШЕФ [фр. chef — бошлиқ, раҳбар; корхона бошлиғи] 1 с.т. Бошлиқ, раҳбар (бўйсунувчи, тобе кишиларга нисбатан). Шеф билан ишлаб ҳам удда қилолмаётирсизми? А. Қаҳҳор, Сароб. Шефнинг фифони фалакда.. Расулжон, ким устимиздан назоратчи қилиб қўйган? Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Сиз бу ерда шеф экансиз, билмабман.. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар.

2 Бирор муассасани, корхона ва ш.к. ни оталиққа олган ташкилот.

ШЕФЛИК айн. оталиқ 1. Шефлик қилмоқ. — Ўзим талаб қилиб.. икки кишининг шефлигини олдим. А. Қаҳҳор, Сароб.

ШЕФ-ПОВАР [шеф + р. повар — ошпаз] с. т. Бош ошпаз, ошпазлар бошлиғи. Ҳа, шошманг, яхши қиз, шеф-поварингизга айтиб қўйинг, бизга пиёзни алоҳида, сочдек қилиб тўғраб берсин. О. Ёкубов, Учрашув.

ШЕРЬ [а. شعر — назм, поэзия] Маълум вазн ва қофиляни кичик бадиий асар. Аруз вазнидаги шеър. Бармоқ вазнидаги шеър. Лирик шеър. Эркин шеър. Faфур Ғулом шеърлари. — Ҳат конвертга тушаётганда, Нормат унинг охирига яна икки мисра шеър ёзиб қўйди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Юртим, сенга шеър битдим бу кун, Қиёсингни топмадим асло. А. Орипов.

Оқ шеър айн. сочма шеър. қ. сочма 4.

ШЕРЬИЙ [а. شعری — назмий; шеър йўли билан, шеърга оид] 1 Шеърга оид, шеърга хос. Бобурда бунчалик шеърий истеъодод бор деб ўйламаган Биноий бир лаҳза ҳайратланиб турди-ю.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Масал — ҳажми унча катта бўйлмаган, насррий ҳамда шеърий ўйл билан ёзиладиган.. мустақил сюжетга эга бўлган эпик асардор. «ЎТА».

2 Шеър билан ёзилган. Шеърий асар. — Мармар тошдаги шеърий битик уни гўё адлу инсоға, мурувват ва шафқатга ундаландек бўлиб турарди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ШЕРЬИЯТ [а. شعریت — назм, поэзия] 1 Шеърий асарлар мажмуи; поэзия; шеър ёзиш санъати. Навоий яшаган давр шеърияти. — Куйланди эл тилаги баҳши созида, Шеъриятнинг энг дилкаш, энг таннозида. Уйғун. Ҳамза бўлди менга ҳар қаҷон Шеъриятда яқин устозим. Х. Салоҳ.

2 кўчма Ўзига мафтун қиласидиган, олий ҳис-туйғу үйғотадиган нарса; ўта гўзаллик, нафосат. Отабек ва Кумуш ишқларида са-мимият, яна тўғриси, шеърият бор эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қора денгиз, ҳам шеъриятинг, Ҳам жанговар кўринининг бор. Уйғун. Баҳорлар ҳақида куйламоқ осон, Ёзниг шеъриятин топа бил, шоир. М. Шайхзода.

ШЕРХОНЛИК Бирор давра ёки йигинда навбат билан шеър ўқиш. Бутун кечада шеърхонлик билан ўтди. Шеърлар ўзбек, рус, қозоқ.. тилларида янгради. Газетадан. Шеърхонлик ва овқатдан сўнг меҳмонлар у ёқдан-

бу ёқдан гаплашиб ўтирилар. М. Осим, Сехри сўз.

ШЕРШУНОСЛИК Адабиётшуносликнинг шеър тузилиши, шеърий асарнинг тоғаси, бадиияти ва шаклини ўрганувчи бўлими.

ШИА [а. شیعه – гуруҳ, фирмә; содиқ кишилар, эргашувчилар; мазҳаб] айн. шиий. Қамбар бобо сунний тутқунларга шиа мазҳабининг асосларини ўргатди. С. Айний, Куллар. Қул жаллобларнинг зўри билан «қизилбош», яъни шиа бўлиб қолган Мардон Бухорога келтирилиб, молдек сотилди. М. Осим, Элчилар.

ШИАЛИК, шиизм [а. شیعی – шиага алоқадор, шиа] Муҳаммад пайғамбар давридаги Куръонни тан олиб, унга кейинча қўшилган диний ақидаларни, сунний халифаларни тан олмайдиган оқим, ислом динидаги икки асосий мазҳабдан бири (қ. суннийлик). Шиизм тарафдорлари.

ШИББА Тупроқни уриб зичлаш учун ишлатиладиган, таги текис дастали оғир гўла. -Қани кел, Юнус, – деди Йўлдошибой шиббанинг тена қулогини чап қўли билан, белидаги дастасини ўнг қўли билан ушлаб. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. Қирғоққа тўпланган кишиларни сон-саноқсиз қайиқлар ва кемалар оролга ташиб турмоқда, кетмон, бел, шибба, андава, теша, болта ушлаган одамлар сабрсизлик билан ўз навбатларини кутмоқда. М. Осим, Темур Малик.

Шибба урмоқ (ёки қилмоқ) айн. шиббаламоқ 1. Йўлдошибой қишлоғида шибба уришини кўрган бўлса ҳам, ўзи унинг дастасини ушлаб кўрмаган эди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ШИББАЛАМОҚ 1 Шибба ёки бошқа нарса билан уриб, босиб, тупроқни зичламоқ, тифизламоқ. Пойдевор ўрнини шиббаламоқ. ■ [Лутфулла] Сувдан чиқиб, ҳар иккала қирғоқдан қуруқ тупроқ қазиб, лой устига ташлаб, оёғи ва кетмон орқаси билан шиббалаб, сув кўтариб кета олмайдиган даражада мустаҳкамлади. С. Айний, Эсадликлар. От-арава, машина юравериб шиббалаб юборган текис ўйлодан сал юрганимиздан кейин, орқамиздан сотувчи йигит ҳаллослаб етиб келди. С. Аҳмад, Чўл бургуги. Бўйрадек жойни танлади. Уни кафтдек текислаб, шиббалади. С. Кароматов, Сўнгти барҳам.

2 Босиб, тиқиб зичламоқ, тифизламоқ. Сомонни қанорга шиббаламоқ. ■ -Чўрткесар бўлса, ётиғи билан тушунтиринг-да, – деди қанорнинг ичига тушиб, пахта шиббалаётган звено бошлиги. А. Ҳайитметов, Пўлат бармоқлар. Очиқ усула бостирилаётган силос майдонига кўкпоя ортган автомашиналар кетма-кет келиб турибди, трактор ва бульдозерлар силосни шиббаламоқда. Газетадан.

ШИВАЛАМОҚ Бир текис, бир мағомда, ўртача тезлик, куч билан ёғмоқ (ёғир ҳақида). Шивалаб турган ёғир кучая борди. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Эрталабдан ёғир шивалаб бошлади. С. Зуннунова, Янги директор. Кечагина шивалаб ўтган ёғирдан бош кўтарган ям-яшил ўтлоқда қўй-қўзилар яйраб юрибди. Газетадан. Майдалаб, шивалаб ёғаётган ёғир тобора тезлашарди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШИВАФА шв. Улуш, насиба. -Очқаб келдим, базмдан маликангизга шивага олиб қўйғандирисиз? – деди Зулукхон Илҳомчага. Ҳ. Гулом, Сенга интиламан.

ШИВИЛЛАМОҚ айн. шивирламоқ 2. Сув шивиллаб, қандайдир сирли, ваҳимали кўриниш билан оқади. Ойбек, Танланган асарлар.

ШИВИЛГОНИ Доналари нисбатан майда, уруғсиз қора узум ва шундай мева берадиган ток. Шивилгон – тоғ-тош орасида кўм-кўк ишкомларга кўмилиб ётган қишлоқ, машҳур шивилгони узум шу ердан тарқалган. А. Мухтор, Чинор. Фарқ пишган, доналари ширага тўлиб, ёрилай-ёрилай деб турган ҳусайни, чарос, шивилгонилар электр лампочкалар нурида товланади. Й. Шамшаров, Пахтақайнар. Оқ чилаки пишиб ётибди, шивилгони ранг олибди. С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.

ШИВИР тақл. с. Сўзлаётганда, айрим нарсаларнинг ентил ҳаракатида бир-бирига тегишидан чиқадиган кучиз товушни билдиради. Шивир-шивир, пичирлашлар эши-тилди: рапком бобонинг уруғ-аймогидан эмиши. С. Нуров, Нарвон. Сўзларни рапхондай ҳиддайман, Сўзларнинг шивирин тинглайман. Ҳ. Даврон. Бир вақтлар курдеошлари билан ма-на шу япроқлар шивирига қулоқ солиб туриб, қайси дараҳтилигини аниқлашарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

ШИВИРЛАМОҚ 1 Жуда паст овоз билан, шивир-шивир қилиб гапирмоқ, пи-чирламоқ. *Кулоққа шивирламоқ. Шивирлаб гапирмоқ.* ■ Мингбоши бир оздан сүнг: -Агар бирор жойда ғинг дессанг, ўзингдан кўравер, ўигит! - деб шивирлабди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. *Моҳира ойим қизи Хушрӯйнинг қулогига нимадир шивирлаб, кулиб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 «Шивир-шивир» товуш чиқармоқ (қ. **шивир**). Сув шивирлаб оқмоқда. ■ Майин ел шивирлаб бошингдан эssa, Рўмолинг пириллаб ўйнаб кетади. Уйғун. Зокир япроқлари баландда мулойим шивирлаб турган оқ тे-ракларга.. қаради. П. Қодиров, Уч илдиз.

ШИВИРГОНИ қ. **шивилғони**. Яхши қизлар, ўртангизда ким ўйқотди лабда ранг? Бир келиб, бу боғдаги «ўғри» шивирғондан сўранг. Ф. Фулом. *Ишкомларда ҳусайнин.. дили-каптар, кишиши, шивирғониларнинг боши ерга тегай деб энгашган.* С. Абдулла, Бир шингили томоқни ёради.

ШИВИТ [ф. شويت / شويد - укроп] 1 шв. айн. **укроп**. Қишлоқ ахолиси укронни кўпинча шивит, бодиён деб ҳам атайди. Газетадан. *Тақсимча, косаларда барра пиёз, шивит бўктирилган сузмакатиқ.* С. Нуров, Нарвон.

2: **шивит бўлмоқ** айн. шувут бўлмоқ қ. шувут. Кечаларни уйқусиз ўтказаман. *Район тўғрисида ўйлайман, юзим шивит бўлмасин, дейман.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Узр сўрадим. Аймо ҳали ҳам юзим шивит. С. Аҳмад. Қадрдан далалар.

ШИДДАТ [а. شدش - куч, қудрат; файрат; қатъийлик; бало, оғат] 1 Ҳаракатдаги нарсаларнинг, ҳодисаларнинг интенсив кучи, юқори куч ва суръат. *Шамол шиддати. Ёмғир шиддати пасайди.* Шиддат билан ҳужум бошламоқ. ■ Терим шиддати зўрай-гандан зўрайиб бормоқда. Газетадан. *Наби-жон қиз товушининг шиддатидан таажж-жубланиб.* унинг қўзларига қаради. Х. Фулом, Замин юлдузлари. *Шерназарбойнинг шиддати зўрайиб, қалъани баттарроқ тўпга туттириди.* Ж. Шарипов, Хоразм. Томларда, дарахтларда қор анча қалинлашган. Яна шиддат билан ёғишда давом этади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Зўр гайрат, шижаот. Кун ўтди, кун кетидан кун келди, лекин тоғ қазувчилар шиддати заррacha ҳам бўшашимади. М. Исмоилий, Фарона т. о. -Чу! - деб шиддат

беради *Фирқўк тулпор отига. Ҳай аттанде, деб мард Ҳасан Шарт уради сонига.* «Равшан».

ШИДДАТКОР [а. + ф. شدّت‌کار - шиддат қилувчи, шиддатли] айн. **шиддатли**. Шиддаткор оқим. *Шиддаткор ҳужум.* ■ Қарид қолган Шоҳ Малик шиддаткор ва айни пайтда анча тадбиркору сергайрат бу ёш темурйизодани биларди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Шафтолизорда саъванинг гоҳ фигонли ноласи, гоҳ шиддаткор чақчақи тинмайди.* С. Аҳмад, Ойбек кечалар.

ШИДДАТЛАНМОҚ кам қўлл. Авжига минмоқ, кучаймоқ. Гулнор бу ёт кишининг элликбоши эканини билгач, газаби шиддатланди. Ойбек, Танланган асарлар.

ШИДДАТЛИ Шиддати бор, шиддатга эга бўлган, шиддат билан содир бўлган ёки бўладиган. *Шиддатли шамол.* Шиддатли оқим. ■ Батальон шу куни кечгача душманнинг ўн уч мартаба қилган шиддатли атакасини қайтарди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Унинг чехрасида, юпқа лабларида алла-қандай бир қатъият бор, ҳаракатлари кес-кин, шиддатли эди. О. Ёкубов, Излайман.

ШИЖОАТ [а. شجاعت - дадиллик, ботирлик, жасурлик] Ҳаракат, фаолиятда мардона, жасоратли интилиш; мардлик, жасорат. *Шижоат кўрсатмоқ.* ■ Одамлардаги ҳаракат, шижоат, гайратни кўраётиссанми? Уларнинг юрагига ким гайрат солди? Уйғун, Навбаҳор. Биз кўрсатиб чексиз маҳорат, Саҳроларда очдик бўстонлар; Мўжизалар яратган гайрат - Шижоатдан қолур достонлар. З. Диёр. Қанча куч, қанча гайрат, қанчалик шижоат бор бу тиниб-тinchимас қарияда! С. Кароматов, Олтин кум.

ШИЖОАТКОР [а. + ф. شجاعت‌کار - шижоат қилувчи, шижоатли] айн. **шижоатли**. Шижоаткор ўигитлар. ■ Бригаданинг шижоаткор пахтакорлари қийин об-ҳаво шароитида ҳам юқори ҳосил кўтардилар. Газетадан.

ШИЖОАТКОРОНА кт. Шижоат билан қилинадиган, мардона; фидокорона. *Шижоаткорона парвоз.* ■ Қишлоқ меҳнаткашларининг шижоаткорона меҳнатлари туғайли вилоятимиз давлатга писла, қоракўл тери сотиш ўйллик режаларини ошиги билан адо этди. Газетадан.

ШИЖОАТЛИ Шижоати бор, шижоат билан ҳаракат қиладиган. *Шижоатли ўигит.*

— Оқсоқол она ҳақиқатан ҳам жуда ши-
жоатли, серғайрат бир жувон. С. Аҳмад,
Қадрдон далалар. Ўт-олов йигитлар, ши-
жоатли ёшлар механизация измини ўз қўл-
ларига олдилар. «Ўзбекистон кўриқлари».

ШИЖОАТСИЗ Шижаоти йўқ, шижаот
билин иш тутмайдиган, *Шижаотсиз одам*.

ШИЗОФРЕНИЯ [юн. schizo – майдо-
ламоқ, парчаламоқ + phren – юрак, қалб;
акл, идрок, эс] *тиб* Бош мия фаолиятининг
бузилиши натижасида юз берадиган, турли
хил кўринишларга (алаҳлаш, галлюцинация,
руҳий-асабий қўзгалиш, ҳаяжон ва ш.к.) эга
бўлган оғир руҳий касаллик. *Ҳид ёрдамида*
шизофрения, бўғма.. каби айрим касалликлар-
ни аниқлаш мумкин. «Фан ва турмуш».

ШИЙ [а. شیعی – шиа; шиага мансуб]
қ. *шиййлар*. Шу кунларда шиий.. ғавғосидан
ўзга муҳим ҳодисани билмайман. Ойбек, На-
войи.

ШИЙЙЛАР дин. Шиизм тарафдори
бўлган мусулмонлар; қиёсланг: *суннийлар*.

ШИЙДАМ I Ҳеч нарсаси қолмаган, ҳеч
нарса йўқ; бўм-бўш, қуруқ, яланғоч. Эл-
мурод.. ҷалқанча ётиб, қоп-қора мунҷоқ
кўзларини шийдам бутоқлардан олмай, тут
нишигини хаёл қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЙДАМ II фольк. Яҳши кийинган,
ясанган, башанг. *Маҳрамлар айтди*: -Ҳайит-
арафада ўзбекнинг куёвни кўрар эдик. *Шийдам*
бўлиб юрар эди. Салла ўраб, кийиниб
турар эди. «Алпомиши».

ШИЙПОН [хит. – тош уй] 1 Атрофи
одатда ҳар томонидан очиқ, усти ёпик ёз-
лик енгил қурилма. Ҳовуздан ѹигирма қа-
дамлар нарида тўрт томони очиқ, устунлари
циройли нақшланган, ердан одам бўйи баланд
кўтарилиб солинган каттагина шийпон,
бунинг атрофи гулзор. Ойбек, Танланган
асарлар.

2 Далада ишловчиларнинг дам олиши
ва овқатланиши учун маҳсус қурилган ёзлик
бино ёки айвон. *Шийпонга ѹигилган терим-
чилар* ер остидан бир-бирларига қараб им-
лашар эдилар. М. Мұхамедов, Қаҳрамон изи-
дан. *Июль ўрталарида.. звено қизлари тўр-
тинчи чотиқни тугаллаб, дала шийпонига
кўчib чиқишиди*. С. Аҳмад. Қадрдон далалар.
..тонг билан баробар ишга тушадиган ма-
шиналар шийпондагиларнинг кўпчилигини
барвақт уйғотиб юборарди. Р. Файзий, Чўлга
баҳор келди.

ШИКАСТ [ф. شکست – мағлубият; омад-
сизлик; зарар, зиён; синиш, синик; суяк-
нинг синган жойи] 1 Жисмоний зарар, лат.
Шикастни тузатмоқ. — [Бектемир] Суяк
шикаст топмаган соғ қўл билан ярани, қи-
йин бўлса ҳам, пухта боғлади. Ойбек, Күёш
қораймас. [Пўлатжон домла:] Тувакда бир
туп гул ўстирган одам шу гулнинг бирон
япргига шикаст етса, қанчалик ачинади! А.
Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

2 Нарсанинг зарарланган, бузилган,
синган, лат еган жойи. *Машинани қиялик*
четидан олгач, у ёқса ўтди, бу ёқса ўтди,
тупурди, сўқинди, шикастни тополмади. А.
Муҳтор, Туғилиш. *Мадраса ҳужраларининг*
шикасти тузатилиб битмагани учун, мен
кўп шогирдлар сингари, квартирада туриб,
қатнаб ўқидим. М. Мұхаммаджонов, Турмуш
уринишлари.

3 кўчма Зиён-захмат, зарар. *Араббой кўп-*
чилик кулгисидан бир оз изза тортди. Лекин
у.. обрўсига шикаст етган катта бир шахс
каби киброна бўзарди. П. Турсун, Ўқитувчи.
Ёш болаларни ўз эркига қўйиб бериш уларнинг
тарбиясига жиҳдий шикаст етказади. Н. Са-
фаров, Оловли излар.

ШИКАСТА [ф. شکسته – синган, парча-
ланган; пурурдан кетган; ғамли, қайгули;
дабдала бўлган] Нософ ҳолатли; эзгин, эзил-
ган, хаста. *Мастура жимгина кулемсираб*
тураверди: беозор, бегараз, айни ҷоғда қан-
дайдир noctor, шикастами. Э. Аъзамов, Жа-
воб. *Фақат дард томади шикаста куйдан*.
Тўлқин. *Жувон ёқимли, шикаста товуш би-
лан хиргойи қиларди*. С. Аҳмад, Уфқ.

Шикаста ҳат ёки ҳатти шикаста Ҳарф-
лари нуқтасиз ва бир-бирига тиркаб ёзила-
диган арабча ҳат тури. *Шикаста* бу ҳатдан
унинг ўқий олган жумлалари шулар бўлди. А.
Қаҳҳор, Сароб.

ШИКАСТЛАМОҚ Шикаст, зарар ет-
казмоқ. *Машинани шикастламоқ*. — *Курт-
лаган олма ерга тўқилиши билан унинг ичидаги*
қурт ташқарига чиқиб, дарахт бўйлаб
юқорига кўтарилади ва бошқа меваларни
шикастлайди. Газетадан.

ШИКАСТЛАНМОҚ 1 Шикастламоқ фл.
ўзл. н. *Машина шикастланди*. — Ер қимир-
лаганда, Усмон отанинг уйи ҳам анча ши-
кастланди. С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

2 Бирор зарб туфайли мажруҳ бўлмоқ,
лат емоқ. Унинг ўнг қўли шикастланди. —

-Муроджон бўлса, ҷаққонлик билан шикастланган тогамни кўтариб, иккинчи тарафга олиб қўйди, — деди Нафиса. Файратий, Узоқдаги ёр. *Фашист танкларининг иккитаси шикастланниб, тўхтаб қолди.* П. Қодиров, Училдиз.

ШИКАСТИЗ 1

Лат емаган, соппа-соғ.

2 Бузилмаган, синмаган, бус-бутун.

Унинг [механизаторнинг] қўлида энг яхши, соз, юксак унум билан, шикастиз, бетўхтov шилайдиган машина бўлиши керак. Газетадан.

ШИКВА [а. شکوہ – шикоят, арз қилиш, айблаш] кт. Бирор нарсадан норозилик, шикоят; ҳасрат. *Шиква қилмоқ.* — *Нима демокчисиз, шиквами ё арз?* Миртемир. *Вафосиз диграбодин шиква қилсан, айб қилманглар.* Маҳзуна. *Бу Муаззам, бу фалакдин шиква этса арзигай.* Муаззамхон.

ШИКВАЛИ Норозиликни билдирувчи, шикоятомуз. *Кампир сўнгги жумлани шиквали бир оҳангда айтди.* Уйғун, Турсуной.

ШИКОР [ф. شکار – ов, овлаш; овланган нарса] кт. Ов қилиш, ов. *Шикор қилмоқ.*

— Подио шикорга чиққанда, биринчи рӯпара келган кийикни уролмай, ёнидаги одамлар олдида қизарип қолди. «Латифалар». *От белига ҳавас билан минамиз, Бобо, рухсат беринг, шикор қиламиз.* «Эрали ва Шерали».

ШИКОЯТ [а. شکایت – арз қилиш, норозилик; айблаш] 1 Норозилик, нолиш сўзи; ҳасрат. *Үйқусизликдан шикоят қилмоқ.* — *Ҳамманинг тилида шикоят: қимматчиликдан, мардикор олиш воқеасидан, бекорчиликдан шикоят.* Ойбек, Танланган асарлар. - *Камбагалилик ўлсин!* — хотин бу гапни шикоят тарзида айтди, аммо *Туробжон* буни таъна деб тушунди. А. Қаҳҳор, Анор.

2 Норозилик ва маълум талаб билан оғзаки ёки ёзма тарзда билдирилган фикр; арз. *Шикоят – ожизлик аломати.* — *Шикоятни ўзига эп кўрмай, жим ўтириди Аҳмад.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Кўпчилликнинг арзодигига қулоқ солмагандан кейин шикоят оқа-веради-да.* «Муштум». Ё *Қўйон ҳокими Мединска жаноби олийларига арз қилассан..* Бор, бора қол, шикоят қила қол. К. Яшин, Ҳамза.

З айн. **шикоятнома.** *Шикоят ва тавсия дафтари.* — *Касабақўм ишчи ва хизматчи-ларнинг шикоятларини корхона маъмурияти билан биргаликда кўриб чиқади.* Газетадан. *Ҳукмлар тўғрисида шикоят бериши эркинлиги кўзда тутилади.* Газетадан.

Шикоят қилмоқ 1) нолиш сўзини айтмоқ; нолимоқ, ҳасрат қилмоқ. *Гулсумбibi бу саволга жавоб беришдан аввал камбагалиликдан, эрининг аҳволидан шикоят қилди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кимdir кун ортиқ исиганидан шикоят қилди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми; 2) арз, шикоят билан мурожаат қилмоқ. *Рост, Эртоевларнинг устидан шикоят қилиш унинг хаёлига ҳам кириб чиқсан эмас.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. *Хивага юр, хонга шикоят қиламиш..* Ж. Шарипов, Хоразм.

ШИКОЯТБОЗ [а. + ф. شکایت‌باز – шикоят қилишни яхши кўрувчи] Доим шикоят қилиш, шикоят ёзиш билан шуғулланувчи шахс. *У айрим оналарнинг шикоятбоз бўлиб кетаётганидан зорланган эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

ШИКОЯТБОЗЛИК Доим шикоят қилиш, шикоят ёзиш билан шуғулланиш. *Турмушда шикоятбозликдан бошқа иш қилмайдиган, буни ўзларига касб қилиб олган бир тоифа одамлар бор.* О. Ёкубов, Ларза.

ШИКОЯТЛАНМОҚ айн. **шикоят қилмоқ** 1 қ. **шикоят.** *-Астрободда бағоят номақбул ҳаракат рўй бермиш, — деди Ҳусайн Бойқаро шикоятланиб.* Ойбек, Навоий. *Хотин паранжиси билан айвоннинг олдига ўтириб олгач, «уф-ф-ф» деб чайқалди ва «анча йўл экан, тинкаларим қуриб кетди-я», деб шикоятланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШИКОЯТЛИ Норозилик, шикоят ёки нолишни ифодаловчи, ҳасратли. *Дарров кўзларига қайғули жилва берди.. шикоятли товуш билан, гёё ўз-ўзига сўзлаган каби мингирлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Асли бизнинг ҳолимизни сўраманг!* — дейдий шикоятли оҳангда *Берди татар,* — биз бошда шу *Обид кетмон деганини ўз ичимизга ўйламасдан олган эканмиз.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ШИКОЯТНАМО [шикоят + ф. لام – кўриниш, қиёфа] Шикоятга ўхшаш, шикоятомуз. *Машинаси бўла туриб, генералнинг тўпиқдан чанг кечиб, пиёда юрганига адъомтантнинг гоҳо жаҳли чиқиб қўяр ва ўзича нималарнидир пўнгиллаб, шикоятнамо сўзланиб қўярди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. *У [обком секретари] ҳар қандай шикоятнамо масалаларни ўз вақтида, аммо мужассам далиллар ёрдамида ҳал қилишга одатланган.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ШИКОЯТНОМА [шикоят + нома] Расмий тарздаги ёзма шикоят. -Бўлмаса, аҳоли хонга шикоятнома ёзмайдирми? -Нечанчи шикоятномани сўрайсиз, - деди Отабек, - Азизбекдан зулам, жафо кўрганлар билан бирликда энди ўнинчи шикоятномани юборган-дирмиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шу шикоятномани олий ҳукуматимиз номига шончли бир кишидан бериб юбордим. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ШИКОЯТОМУЗ [шикоят + ф. امیر - аралашган; ўхшаш] Шикоятга ўхшаш, шикоятнамо. Йўловчилар юзларини елтишар, иссиқдан бўғриқкан руҳсорларини рўмолчалари билан артишиб, бир-бirlарига шикоятомуз қараб, бошларини сарак-сарак қилишар ёди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Унинг бу шикоятомуз сўзларida ўз ишидан киши билмас фахрланиш оҳанги ҳам сезилиб турарди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ШИКОЯТЧИ Бирор кимса ёки нарсадан шикоят қилувчи. Ҳатлар ҳаракати устидан назорат ўрнатилмаган, бир қанча ҳолларда шикоятчиларга жавоб қайтарилимаган. Газетадан. Убайдуллаҳўжа аёлам шикоятчи бойларнинг отдан ҳам кўра ўз элдошлари олдидга обрў учун курашаётганигини англади-да.. уларни икки ой овора қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛ [ф. شیل - айёрлик, мугамбирлик] шв. Фирибгарлик билан хамма нарсани шилиб, ўзиники қилиб оладиган; товламачи, фирибгар; сурбет. Жамоатчилик, тегишили ташкилотлар.. бу ҳаромхўр, шил саводгарларни нўхталаб қўйишлари керак. «Муштум».

ШИЛВИРАМОҚ с.т. Шилиниб, тирналиб маддаламоқ, сувланиб турмоқ (яра, жароҳат ҳақида). Яраси шилвираб кетибди. — У [Ғуломжон] жисмини шу ерда қолдириб, фикри билан ёр ёнида бўзлайди, жароҳати шилвираб ётган дилида оғриқ туради. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Унинг куюк, сочиз боши, яримта юзи жизғанак бўлиб, шилвираб турар ёди. Ойбек, Қуёш қораймас.

ШИЛДИР I тақл. с. Нарсаларнинг енгил урилишидан ёки сув оқишида чиқадиган товушни билдиради. Сув шилдири, булбул қўшиги, Феруза кўж, зангори япроқ. Ўйғун.

Шилдир сув с.т. Нижоятда суюқ овқат хақида. Бу шўрваниз шилдир сув-ку.

ШИЛДИР II айн. шил. Қанақа ўигит экан? Ким экан? Ёмон, шилдир ўигитлардан эмасмикан? Мирмуҳсин, Умид.

ШИЛДИРАМА Шилдирайдиган, шалдироқ. Чўнтақдан рўмолчасин Олмоқчи бўлганда ул, Ёнидан тушиб қолди Шилдирама беш сўм пул. Қ. Муҳаммадий.

ШИЛДИРАМОҚ 1 Оқаётган сув ёки бошқа суюқликка хос бир хил майин овоз чиқармоқ, жилдирамоқ. Ариқчаларда типтиник сувлар шилдираб оқиб ётади. Ф. Фулом, Тирилган мурда.

2 Енгил овоз чиқармоқ, шитирламоқ (хас-хашак, қофоз ва ш.к. ҳақида). Қамишлар шилдиради, кўл атрофидаги ўрдаклар «ғага»лаб, парвоз қилди. Ж. Шарипов, Хоразм. Кечки куз. Дараҳтлар қизғиши, олтин ранг, Шилдираб япроқлар куйлайди қўшиқ. Шукрулло.

ШИЛДИРОҚ Шилдираган майин овоз чиқарадиган. Негадир унинг [Ҳафизанинг] бирдан орқага қайтиб кетгиси келиб қолди, агар ҳозироқ Умид билан учрашадиган бўлса, бу ажойиб манзаралардан, пурвиқор тоғлардан, сарин елу шилдироқ сойлардан – баридан кечиб, у томон чопарди. Мирмуҳсин, Умид. [Ойна опа] «Озиқ-овқат» ва «Кийимлар» магазинига кириб, шилдироқ қоғозга ўроғлиқ алланарсаларни кўтариб чиқди. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.

ШИЛИМШИҚ Елим қаби юмшоқ ва ёпишқоқ, шалҳак. Шилимшиқ модда. Шилимшиқ гўшт. — Киши шилимшиқ бир нарсани кўрганида, таъби қандай тирриқ бўлса, унинг ҳам таъби ҳозир худди шундай хира ёди. О. Ёкубов, Ларза. Низомиддинов бармоқларига шилимшиқ нарса ёпишганини сезди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ШИЛИНГПОЧА с.т. Кийимсиз, яланғоч; оёқ яланг, сарпойчан. -Айниқса сарташхонанинг қашқа пашиасини айтинг. Шилингпocha оёқларимни шунақа узиб чақадики, дод деб юборасан киши, – деди Шум бола. Ф. Ғулом, Шум бола.

ШИЛИНМОҚ Шилмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Пўсти шилингган тол. Оҳакдан унинг қўли шилинибди. — Кийимларим ўртилиб, тиззалиримнинг кўзи шилиниб, соқолларим пахмайиб кетди. И. Раҳим, Оловкор. [Бозорқул] Бугун куни билан от етаклаб, яёв юрди. Узангига ўрганган оёқ шилиниб кетди. А. Мухтор, Чинор.

ШИЛИНИБ ТУШМОҚ Жуда озиб, ориқлаб кетмоқ. Бир неча кун ичида Аззам шилиниб тушиди. Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар.

ШИЛИК I айн. шиллик I.

ШИЛИК II айн. шиллик II.

ШИЛЛИНГ [ингл. shilling] 1 Англияда 1/20 фунт стерлингга тенг танга пул.

2 Австрияда ва баъзи бир Африка мамлакатларида пул бирлиги.

ШИЛЛИК I Суюқ ёпишқоқ елимсимон модда. *Шиллик парда.* — Соғ кишининг нафас ўйлари қуриб қолмаслиги ва чангдан сақланиши учун унда бир оз шиллик бўлади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ШИЛЛИК II: шиллик курт Куруқда яшайдиган қориноёкли, ўпқали моллюскалар. *Намли ва булатли ҳавода ўргимчаклар, шилликлар туғилади, шудгордан бошқа озиқ тополмагандан сўнг, янги ўсив чиқсан гўзаларни қирқишига бошлайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ШИЛМОҚ 1 Нарсанинг сиртидан, та-надан уни ўраб турувчи тери, пўст каби қопламини ажратмоқ. *Дарахтнинг пўст-логини шилмоқ.* Қўёнинг терисини шилмоқ.

— Тожиддин Қосим хушбўй банаалларнинг олтин пўстларини илдам шилиб, бирмунча еди. Ойбек, Нур қидириб. *Қўчанинг у юзида, лаб ва бурнига қон сағраган айиқдек бир қассоб, янги сўйилган қўйининг терисини зўр бериб шиларди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Узб ёки юлиб олмоқ, кўчириб юбормоқ, қаттиқ тирнамоқ. *Билмай ярамни шилиб юборибман.* — Мана бу еримни Люблинда ўқ шилиб кетди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.

3 Ачиштириб ялаб кетмоқ; терисини еб, ўйиб юбормоқ. *Оҳак қўлимни шилиб юборди. Қалампир ичимни шилиб кетди.* — Сирка ичгандагидек қорнини шилиб юборди. Ойбек, Қўёш қораймас.

4 кўчма Алдаш ёки зўрлик билан бошқанинг бор-йўгини ўзиники қилиб олмоқ, таламоқ; ўғирламоқ. *Бойлар камбагалларни шиларди.* Савдогар харидорларни шилади. — *Отам қариб, йўлда ҳориб қолган чол эди.* /Қароқчилар/ Уни бир зумда ётқизиб, ёнидаги бор пулини шилиб олишиди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўғри, бандит! Эртага ҳамма ёқни шилиб қочади. А. Мухтор, Туғилиш.

ШИЛП айн. **шилт I.** Мингбоши ерда гужсанак бўлиб ётган Матқовулнинг орқаси-га қамчини шилп эткизиб туширди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИЛПИЛДОҚ Қайнаган сувга тўртбурчак қилиб кесилган юпқа хамир ташлаб пишириб, шўрвали қайла билан тайёрланадиган таом. *-Мулла, эшон, бой, қиморбоз ёғила берди, ҳар кун норин, шилпилдоқ, палов.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шилпилдоқ, бешбармоқ.. каби қозоқ таомларининг кўпроқ Тошкентда тайёрланишининг боиси ҳам шунда.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ШИЛПИК 1 тиб. Кўз жилди ҳамиша қизарип, ёшланиб турадиган юқумли касаллик; трахома. *Кўзи шилпик, елкаси чиқиқ бўлса ҳам, кўнгли тоза, топилмайдиган одам.* Ойбек, Улуғ йўл. Бирор буқри, бирор шол, бирор шилпик.. К. Яшин, Ҳамза.

2 Шу касаллик туфайли кўздан тўхтовсиз оқадиган йирингли ёш. *Мастон хола.. енги билан кўзларининг шилтигини артиб бўлгач, эгачи-сингилга бир-икки қараб олди.* Уйғун, Турсуной. *Унинг [Мирҳосилнинг] кўзларини шилпик босган, чўмичнусха катта бурни одатдагидан ҳам қизарип кетган эди.* Х. Фулом, Сенга интиламан.

3 с.т. Шундай касалликка йўлиқкан киши ва унинг исмига қўшиб айтилувчи сўз. *Шилпик чийлаб гапиради.* Ойбек, Болалик. *Мўмин шилпик Кўргончадаги бир беванинг қизига уйланаётиди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛПИҚЛАНМОҚ Шилпик ҳолатда бўлмоқ (кўз ҳақида). — *Ўҳӯ, оғайни, одам деган маҳлук ҳар қандай оғирликни кўтараверар экан, — деди кўзлари шилпикланган.. қари ҷархчи.* Ойбек, Улуғ йўл. ..уйқусизликдан кўзлари шилпикланаб қолган Шоди Мударрисов кириб келди. Д. Нурий, Осмон устуни.

ШИЛТ I тақл. с. Юмшоқ нарсага урганда ҳосил бўладиган товушни билдиради. *От сулиқ чайнаб, пақирдан бош кўтариши билан, биқинига шилт тушган қамчи зарбидан ўзини олдинга уриб, лўқиллаб юриб кетди.* Мирмуҳсин, Чўри. *Сигир.. сочоқли узун думини ҳавода ўйнатган эди, учи шилт этиб Тошхоннинг юзига тегди.* А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

ШИЛТ II тасв. с. Ҳаракатнинг тез ва кескин ҳолатини билдиради. *Шилт этиб чиқиб кетмоқ.* *Шилт уриб қочмоқ.* — *Қудрат даврадан шилт чиқиб, орқага ўтиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..уўз кавушини кўлига олди-ю, шилт этиб, ичкари кирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИЛТА 1 сфт. Ниҳоят даражада ҳўл, жиққа ҳўл. Йигитнинг тердан шилта бўлган кўйлаги баданига ёпишиб қолган, ўзи ҳам нимадандир қўрқсан одамга ўжшар, кўзлари бежо эди. О. Ёкубов, Ларза. Аллақачон шудринг тушган экан, бирпасда шимининг почалари шилта бўлди. О. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдири.

2 от Ёмғир ёғиши, қор эриши ва ш.к. дан юзага келган билч-бильч ҳолат, ернинг шундай ҳолати. Оёқ тагидаги қор шилтага айлана бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи.. қуруқ ва аччиқ изгирин.. қўёшда шилта бўла бошлиған қишилоқ кўчаларини даранглатиб қотириб ташлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛТИЛЛАМОҚ с.т. Шилта бўлмоқ (қ. шилта 2). Қор эриб, кўчалар шилтилаб кетди.

ШИЛҚ тақл. с. Бирор нарса урилганда ёки ёпиқ идишдаги суюқлик чайқалганда ҳосил бўладиган оҳиста товушни билдиради.

Шилқ тушмоқ с.т. Осонгина ишонмоқ, таслим бўлмоқ, кўнмоқ. Тўла Салиманинг дағдагасини эслади-ю, Самаднинг гапига шилқ тушди-қолди. М. Исмоилий, Бизнинг роман. **Шилқ этиб 1)** шилқ этган товуш чиқариб. Бу ерда бўлса, қош қораймасдан, эшигининг ичидан шилқ этиб занжир солади. Ҳ. Гулом, Машъал; 2) ҳушини, мадорини йўқотиб; ҳолдан кетиб. Муҳаррам Элмуорднинг қўлига шилқ этиб тушди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Ўн беш қадамлар чамаси юргургач, тўсатдан таққа тўхтади, сўнг шилқ этиб ийқилди. «Ёшлиқ». Мунисхоннинг иссиқ қўллари совиб, шилқ этиб чойшаб устига тушди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ШИЛҚИЛЛАМОҚ 1 «Шилқ-шилқ» этган овоз чиқармоқ, шўлқилламоқ. Сигир кўп сув ичганидан, юрганда қорни шилқиллар эди.

2 Сирқиб турмоқ; қўлмак ҳосил қилмоқ (суюқлик ёки намнинг мўллиги ҳақида). Ёғи шилқиллаган палов. Кунгай қир ёнбагирларини тўшаган момиқ қор офтобнинг илиқ нурларига тоб бера олмай, шилқиллаб эриб, пастлика аста силқий бошлайди. Газетадан.

3 кўчма Ҳолдан тоймоқ, дармонсизланмоқ, бўшашмок. Овқатни еди-ю, шилқиллаб тушди.. меҳнат чақиб қўймаса, бу бечорани. И. Раҳим, Ҳилола. Қизча йиглаб чарчаган, шилқиллаб тушган эди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ШИЛҚИМ Ҳол-жонига қўймай сурканиверадиган, хирадик қиласверадиган. Минг ўргилиб, олдин сизга қаддин букар, Оҳ-воҳ қилиб, муғамбирлик ёшин тўкар, Эртасига унутади севгисини – Билиб қўйинг шилқим ошиқ белгисини. А. Пўлат. У ўзини ростлаб олгунча бўлмай, бояги шилқим яна пайдо бўлди ва унинг елкасига уриб деди: -Қойилман, тўрам. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Ўтакетган шилқим, маҳмадона Ҳол даллол, дехқоннинг қўлини силтайдириб, жон-ҳолига қўймади. «Муштум».

ШИЛҚИМЛАРЧА Шилқимлардек, шилқим сингари, сурбетларча. Улар гап орасида Фотимага яна кимларнинг жазманлиги, Латифийнинг унга шилқимларча тешишиб юргани.. ҳақида ўз шубҳа ва тусмолларини гаплашидилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИЛҚИМЛИК Сурбетлик, хирадик қилиб сурканиш. Шилқимлик қилмоқ. Йигит кўп шилқимлик қила берганидан кейин, хотин қочиб, нариги уйга кириб кетди. А. Қаҳҳор, Қайгулар. Сиздақа салобатли одамга бунақа шилқимлик ярашмас экан.. буни кутмагандим. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

ШИЛҚҚА: шилққа тушмоқ айн. шилқ тушмоқ қ. шилқ. Пўписа қиласвер, кўнмай иложи қанча, охир кўнади, ҳужрага қамасанг, шилққа тушади-қўяди. Ойбек, Улуғ йўл.

ШИМ Гавданинг белгача бўлган пастки қисмига кийиладиган устки кийим. Галифе шим. Мовут шим. Хўжабеков шимининг ҷўнтағидан дастрўмолини сугуриб, оқариб кетган юзини артди. С. Анорбоеv, Оқсой. Ҳаракатининг зўрлигидан Раҳимнинг сепкил бетлари, дуқки пешонаси терлаб, қизил майкаси шимидан чиқиб кетган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ШИМАРИҚ кам қўлл. айн. шимарифлик. Қўлларда зил, расмона кетмон, Сочлар чамбар, енглар шимарик. Ойбек.

ШИМАРИФЛИК Орқасига қайириб, юқори кўтарилган, шимарилган. Лойда унинг [Бекнинг].. бир почаси шимарифлик бақувват қора болдири ялтиради. А. Мухтор, Туғилиш. Енглари шимарифлик.. қайнот сомса уйилган лаганин кўтариб, оқсоч кирди. Ойбек, Улуғ йўл.

ШИМАРМОҚ Орқасига қайириб, ҳимарик, юқорига кўтармоқ (кийим ёки унинг бирор қисми ҳақида). Почани шимармоқ. Қайирсам – этагим, шимарсам – енгим.

Мақол. — Улар [Эргаш билан Одил] юртиқ шиштонларини тиззагача шимариб, сув ке-чишади, ҳар бир тош тагига қўй тиқиб, балиқ қидиришади. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? - Бўрон тўхтагач, ундан ҳам яхши ишлайпмиз, — деди Бекбўта билакларини шимариб. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Енг шимариб Астойдил; жон-жаҳди билан. Тўғрироғи, сенга ўхшаш адашганларни тўғри ўйлга солиш учун енг шимарган бир кишишан. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

ШИМИМОҚ айн. **шилмоқ**. *Мадраҳим араққа ботган сарқи мўйловини шимиди.* А. Ҳасанов, Юзма-юз.

ШИМИРМОҚ айн. **симиromoқ**. *Айронни шимирмоқ. Яхна чойни шимирмоқ. Майни шимирмоқ.* — *Йигит югуриб бориб, қўтон орқасидаги ўтовларнинг биридан мешда қимиз олиб келди. Очил бува, Азимжон, шоғёр, наъбатлашиб, икки косадан шимирдилар.* А. Мухтор, Чинор. *Марҳамат, тоғнинг тоза ҳавосини шимириб, олдинга юрар экан, гўзал манзаралар баҳрини очди.* Т. Расулов, Марҳамат.

ШИММОҚ 1 Суюқлик, ҳаво ва ш.к. ларни ичига ёки таркибиға тортмоқ, ўзига сингдирмоқ. *Пахта ёғни шимиб олди. Сувни ер шимиб олди.* — [Гулнор] Тер, мой ва чангни ўилларча шимган, жияги чармдай қотиб, кирдан ўштираган бу дўппини яна тозалади, қоқди, кўзларига суртиб ўпди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **сўрмоқ** I. Қанд шиммоқ. — *Ўроқ.. чўнтағидан конфет олиб, оғзига ташлаб шима бошлиди.* Й. Муқимов, Матонатли кишилар. *Асаларининг уяси!* Турған-битгани асал! Мана, мана, сиқсанг, асал оқади. Буниси оқ мум, ҳаром эмас — шимса ҳам бўлади. А. Қаҳҳор, Анор. *Бўксаларингни сандалга тиқиб, иссиқда қурут шимиб ётибсанлар!* С. Сиёев, Ёргулик.

ШИМОЛ [а. شمـل – шимол; шимолий шамол; чап, чап томон] 1 Дунёнинг тўрт томонидан бири – жанубга қарама-қарши бўлган томон. *Компас стрелкаси шимолни кўрсатиб туритти.* — *Кечагина шимол ўлқасида Юрган чоги эсига тушди.* Ё. Мирзо. *От шимолга қараб бурилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Маълум бир жой ёки худуднинг айни шу томондаги қисми. *Фарғонанинг шимоли.*

Африканинг шимолида. — *Кўк гумбазига худди найзадай санчилган шимол томондаги тоғ чўққиси устида бир парча қора булат сузиб юрибди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Ер шарининг шимолий қутбига яқин, совуқ миңтақадаги жойлар, ўлкалар. *Шамолдан тез учган поездлар ҳам то Шимолга етгунча кетади ҳолдан.* Ҳ. Олимжон.

ШИМОЛИЙ [а. شـمـلـيـيـه – шимол томондаги; чап томондаги] Шимол томондаги, шимол томонда жойлашган. *Шимолий қутб. Шимолий Атлантика.* — *Суви анча тортлиб қолган кўлнинг шимолий этаги қишлоқ уйларининг ҳовлиларига бориб тақалар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИМОЛИ-ШАРҚ Уфқининг шимол ва шарқ оралиғидаги томони. *Шимоли-шарқдан қора булат кўринди.*

ШИМОЛИ-ШАРҚИЙ Шимоли-шарқ томондаги; шимоли-шарққа оид. *Вокзали шархаринг шимоли-шарқий қисмида эди.*

ШИМОЛИ-ФАРБ Уфқинг шимол ва фарб оралиғидаги томони. *Тена устига синоҳ туриши учун бир неча бинолар солинган, жа-нуби-ғарбга қаратиб бир, ғарбга қаратиб бир ва шимоли-ғарбга қаратиб яна бир, барисига учта тўйн қўйилган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бизнинг ҳовлиларинг шимоли-ғарбида биздан унча узоқ бўлмаган бир мозор бор эди.* С. Айний, Эсдаликлар.

ШИМОЛИ-ФАРБИЙ Шимоли-фарб томондаги; шимоли-фарбда жойлашган. *Тошкентнинг шимоли-ғарбий қисми.*

ШИМОЛЛИК Шимолда, шимол томонда туғилган, шимол томонда яшовчи.

ШИМПАНЗЕ [фр. chimpanze] Африканинг тропик ўрмонларида яшайдиган одамсимон маймун.

ШИНА [нем. Schiene < нем. scheiden – ажратмоқ, бўлмоқ] 1 Ҳаракатни енгиллаштириш, фидирикни ейилишдан сақлаш ёки туртки-силкинишларни камайтириш учун фидирикка кийдириб қўйиладиган резина гардиш. *Автомобиль гидрирагининг шинаси.*

— *Автомобиль ва тракторларни шиналар билан таъминлаша масаласи нақадар кескин эканлиги маълум.* Газетадан.

2 тиб. Юмшоқ тўқималарнинг анчагина қисми шикастланганда, суяқ синганда, суяқ ва бўғим касалликларида уларни қимирлатмай қўйиш мақсадида ишлатиладиган,

металл, гипс, тахта, платмасса ва ш.к. дан тайёрланалигган мослама.

ШИНАВАНДА [ф. شنوندہ – эшитувчи; радиоэшитувчи] 1 Бирор нарсага ниҳоятда ихлос кўйган; ихлосманд, ишқибоз, мухлис. Футбол шинавандаси. *Кураши шинавандалари.* ■ Томоша зали санъат шинавандалари билан лиқ тўлган эди. Газетадан. Кўшини хонадан шахмат доналарининг таҳтага тақ-туқ урилгани, қўли баланд шинавандининг хурсанд овози эшишилди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бирор иш, касб-хунарга меҳр кўйган, уни яхши биладиган, омилкор, ҳадисини олган. Шўр ерларининг пири, ташландиқ ерларининг миришкори, ўз касб-корининг шинавандаси Турсунбой бормаса, ким боради? М. Муҳамедов, Ҳамқишлоқлар. Тиним билмас техника шинавандалари ишлаб чиқаршига жорий этётган янгиликлар бир дарё бўлса, юқорида эслатганимиз ундан қатрадир. Газетадан.

3 Киши билан дилдан сұхбатлашадиган, элакишиб кетадиган. ..Кўтбиддиновнинг февли айниди, яъни биронта шинавандга улфат билан бирпас дилкашлиқ қўлгиси келди. А. Қаҳҳор, Асарлар. У ўрта ёшли, хийла тўлалигидан бўйи наст кўринадиган, одамга тез элакишиб кетадиган шинавандада киши эди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

4 Улфат учун ҳеч нарсани аямайдиган, улфатчиликни ўрнига қўядиган; одамшаванда. Фозилжон ҳали ёш бўлишига қарамай, ўзини улфат кўрган шинавандалардек тутарди. Ф. Мусажонов, Нозик масала. Бунақанги шинавандада одам кам бўлади, ҳа. Олтин йигит. Дўст учун жонини ҳам аямайди. «Муштум».

ШИНАК [ф. شنک] эск. 1 Шаҳар, қалъя, кўргон кабилар деворидан душманни кузашиб ва отиш учун қилинган маҳсус түнукча. Кўргон бурчидаги шинак орасидан узун бўйли, қора соқолли бир кишининг оташин назари узоқларга тикилган эди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Атрофини ўраган девордан ўқ отиш учун шинаклар қўйилган. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Душманни кузатиши ва ундан сақланиш мумкин бўлган пана жой. Яроғ олмай қолганлардан эҳтиёт қисм тайёрлаб, шинак орқасига қўйди, хотинлардан шафқат ҳамширалари тўдаси тузди. С. Айний, Куллар.

Шинакка етганларида, бегимнинг кўлидаги машъබласини олди: -Эҳтиёт бўлинг, бегим, ёғийга кўринманг! П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ШИНАЛАШ тиб. Қимирламайдиган, ҳаракатланмайдиган қилиб боғлаш; тахтакачлаш.

ШИНАМ 1 Кишининг баҳридили очиладиган, кўркам; ихчам ва қулай (жой ҳақида). Шинам хона. ■ Охирги бекатда шинамгина чойхона ҳам бор экан. Н. Фозилов, Дийдор. Қатортолликлар чиройли ва шинам ўйларни кўрғач, юраклари севинч-қувонч билан тўлиб-тошиди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Кавушдўз Исоқ отанинг шаҳар ташқарисида уч таноб келадиган шинам боғи бор. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Борда ҳовуз бўйларидаги шинам шийлонларга ёзилган дастурхонлар ёзилганича қолиб кетибди. О. Ёкубов, Диёнат.

2 Ярашиб тушган; ярашиқли, ихчам. Қабулга келган қиз шинамгина туфлисининг баланд пошналарини тақиллатиб, стул олдига юриб келди-да, атлас кўйлагининг этакларини астагина йигиштириб, ноз билан стулга ўтиргди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бўлис буларнинг ҳаммасини яхши танийди, бироқ ўтапнинг ёнида ўтирган ўрта бўйли, озғингина, шинам кийинган йигит унга нотаниш. Ҳ. Фулом, Машъал. Бу завқ Дулдулбекнинг гўштдор шолғом бурнини ҳам чимчилаб қўйгандек шинам ва дўзал қилиб кўрсатарди. Мирмуҳсин, Сўгал.

3 Хуш ёқадиган, ёқимли, мароқли. Унинг шинам овози гўё «Кўча боғи» учун, «Кўча боғи»нинг мафтункор оҳанги эса Фуломжон учун яратилгандек янграп эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Яшил уватларда завқли қўшиқлар, Шавқли ҳангамалар бўлар кўп шинам. Ф. Фулом.

ШИНГАРФ [ф. شنگرف] кт. Қизил рангли минерал, олтингурутли симоб.

ШИНГИЛ 1 Узум бошининг бир қанча доналардан иборат шоҳчаси. Бир шингил узум. ■ Узум узсам узумзордан бир шингил, Асалман дер, ширинликда давъоси. С. Абдулла. Анвар ўзидан нарироққа тушган бир шингил узумни олиб еди ва бир-икки гужумини ҳамроҳига узатди: -Ma, Раъно. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 кўчма кам қўлл. Бирор нарсадан қисм. Булар – бугунги Эрон ҳалқи ҳаётига оид

шингил мисоллар. Газетадан. Мамадали аканнинг уруши шилларида қилган катта шилларидан шингиллар эшитайлик. Р. Раҳмонов, Мардлик — мангулик.

Бир шингил 1) катта ва бир бутун нарсанинг бир бўлаги, кичик бир қисми. *Бу катта шининг бир шингили, холос.* — *Бу айтганларим Бекчоновнинг қилимишидан бир шингил, холос.* «Муштум»; 2) озгина, бир оз. Бир шингил ашула эшитсан. — *Кудрат нон, колбасаларни тўғаррекан, фронт воқеаларидан бир шингил-бир шингил ҳикоя қилиб берди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. *Ҳар иккаглави ҳам бир-бирини бир шингилдан чандишиб олишиди.* Ҳ. Шамс, Душман.

ШИНГИЛЛАМОҚ Шингил-шингил қилиб синдиримоқ, шингилга ажратиб олмоқ. *Шингиллаб емоқ* (узумни).

ШИНГИЛ-ШАПОҚ Узум бошининг шингил ва майда-чўйда қисмлари.

ШИНЕЛЬ [р. < фр. chenille — эркакларнинг тонгги кийими, костюми] Махсус матодан тикиладиган, махсус бичимдаги пальто. *Шинель кийган солдат.* Милиционерлар шинели. — *Машинадаги жсангчиларнинг янги шинелларидан.. уларнинг узоқ фронт орқасидан келишаётганини пайқаш қийин эмас эди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ШИННИ Тут, узум каби мевалар ширасини қайнатиб тайёрланадиган қиём. Дошларда қайнаган шиннининг ҳиди Димогни шод этар, руҳни саломат. Ф. Гулом. *Шойибофлар узун супа устига солинган палосларда ўтириб, дастурхонга даста-даста қилиб қўйилган нонларни ушатиб, пиёлалардаги шинниларга ботириб ер эдилар.* М. Осим, Элчилар. *Онам у ўил касаллиги сабабли тутдан шинни пиширолмай, бир қопча қуруқ тутмайиз қилиб қўйган эди.* С. Айний, Эсадаликлар.

ШИНГИЛЛАМОҚ айн. **шингирламоқ.**

ШИНГИРЛАМОҚ Металл буюмлар бир-бирига урилганда ҳосил бўладиган товушга ўхшаш овоз чиқармоқ; жирингламоқ. *Кўшини кўчада шингирлаб, ерни дириллатиб, трамвай ўтиб кетди.* А. Муҳиддин, Ихтирочилар.. беъларига қадалган қўнгироқнинг шингирлаши шоҳнинг юришига тантанали тус берар эди. М. Осим, Сеҳрли сўз.

ШИНГРАЙМОҚ Кўзлари бир тарзда (ёқимсиз) тикилиб турмоқ. [Бойдавлатов

муовинига:] *Ўзингда туритти айб, кулма бирорга шинграйиб.* «Муштум».

ШИОР [а. شعاع — даъват, чақириқ, белги, фарқ; девиз, шиор] 1 Бош фоя, масала ёки сиёсий талабни ифодаловчи, қисқа шаклда баён қилинган чақириқ. *Станция бинолари ва поездларда «Ҳамма нарса фронт учун, ғалаба учун!» деб ёзилган шиорлар кўзга ташланиб туради.* Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

2 Фаолиятни белгиловчи, ундаги асос мақсад, шу мақсадни ифодаловчи сўз, гап. *Шиоримиз шу ўил ҳар гектар ердан 35 центнердан ҳосил етишишидан иборат.* «Ўзбекистон қўриқлари». Умуман, достон қаҳрамонларининг асосий шиори ўз ҳаётининг сўнгигача комил ишонч билан яшаш ва яшаш учун тинимсиз курашишидан иборатдир. «ЎТА». Адолатнинг: «Ўзимизни ишда ҳам кўрсатайлик», деган сўзлари бригада қизларининг асосий шиори бўлиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШИП I қ. **шифт.** Шипни фанердан қилинган уй. — *Борсам, [волидам] тилдан қолибдилар; калта-калта нафас олиб, шипга қараб ётибдилар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Хона ўртасида.. каттакон стол, атрофида вена стуллари, икки дераза ўртасида шипга етарли катта тошойна.. бор эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Шишанинг тагига ўғон шапалоги билан икки марта урди, пўк саҷраб чиқиб, шипга тегди. Чўлпон, Кечка ва кундуз.

Шипдай бўлиб айн. шифтдек бўлиб қ. шифт. Эшик олдида шипдай бўлиб турган эрини кўриши билан вахимага тушган Рисолат: *-Нима гап? — деди ва югуриб ёнига келди.* Файратий, Довдираш. Сал нарида шипдай бўлиб Каримов турарди. Ҳ. Шамс, Душман.

ШИП II тақл.с. Енгил қадам ташлаб юрганда ёки қофоз ишқалганда ҳосил бўладиган кучсиз узуқ товушни ҳам сезади. — *Кўккисдан «шип» этган бир шарпа уни [Назар акани] тўхтатди.* Файратий, Довдираш.

Шип этиб Бирпасда, тезлик билан, тезгина. Эртага Алига айтаман, машинасида шип этиб Марғилонга бориб келасиз. «Шарқ юлдизи». **Кулоги шип** битди **Кулоги** эшитмайдиган бўлиб қолди. Махсумнинг оғзидан

чиқаётган ҳар битта сўз токдек миясига тегиб, икки қулогини шип битириб қўйди. В. Фоуров, Бафодор.

ШИПИЛДОҚ: шипилдоқ товушлар тлиш.

Шовқинли сирғалувчи тил олди «ш», «ж» (мас. «журнал» сўзидағи «ж») ундошлари.

ШИПИЛЛАМОҚ 1 «Шип-шип» қилмоқ; шитирламоқ. Ҳовлида дарахт шохлари шипиллаб, қизни чорлагандай бўлди. Ж. Саъдуллаев, Қиз орзуси. Вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолган, бутун касалхона уйқуда. Фақат аҳён-аҳёнда шипиллаган оёқ товуши эшистиб қолади. Х. Тўхтабоев, Садоқат.

2 Енгил ва тез-тез қадам ташламоқ, енгил ва тез-тез юрмоқ; зипилламоқ. -«Лайлалатулқадр» бизларни иззат қилиб, ўз оёғи билан уйимизга кириб келган экан. Ана, ҳозир шипиллаб чиқиб кетдилар, — деди Шарифа буви эрига. Н. Мақсудий, Лайлалатулқадр. У[Ҳайри хола] ҳашарчиларни алқай-алқай, шипиллаганча қўргончага кириб кетди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШИПИРГИ шв. айн. супурги 1. Кўча баққоллари шипирги баҳосини З ҳисса кўтарди. «Муштум».

ШИПИРЛАМОҚ айн. шипилламоқ.

ШИПИРМОҚ 1 шв. Супурмоқ. Отабой унинг дориҳонасига юқ ташиган, Олмахон эшик шипириб, кир ювган. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Эшигимни шипирсин бу қўмондон.. Ҳ. Олимжон.

2 кўчма Йиғишириб олиб кетмоқ, шипшийдам қилмоқ. Ўқрилар айёр бўлади, ўғлим. Улар тун қоронғисида келади-да, бирнасда шипиради-кетади. Ойбек, Болалик. Эртами-индин Дилдор албатта кетади. Бисот-багални шипириб, уйни шипшийдам қилиб кетади. С. Аҳмад, Уфқ.

3 кўчма Кесиб, узиб ёки учирив кетмоқ (тиғ, ўқ ва ш.к. ҳақида). Кечак Ҳомид ханжарли қўлини силтаб тортганда, ханжар унинг [Отабекнинг] бош бармоғи орасини суякка етгунча шипириб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 с.т. Батамом еб тугатмоқ, еб қўймоқ. [Эшон] «Ўлдирса ҳам, паловхонтўра ўлдирсин» қилиб, лаган-лаган ошини шипирибди. Н. Мақсудий, Лайлалатулқадр.

ШИППАҚ Одатда ёзда кийиладиган, шунингдек, уйда сёёққа илиб юриладиган енгил оёқ кийими; сандал. Анчадан кейин шиппак товуши яқинлашди-да, эшик қир-

силааб очилди. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси. Гавҳарнинг эгнида гулдор кўк крепдешин кўйлак, оёғида зар чизиқли юмшоқ шиппак.. С. Сиёев, Ёргулик.

ШИПТИР шв. Сийдик. Йўлчи қуруқ наматга ётиб, устига кўрпача ёди. Кўрпачадан заҳ ҳиди билан от шиптирининг қўлансаси димоққа урди. Ойбек, Танланган асарлар.

ШИПШИ 1 Қулоққа оҳиста айтиладиган гап, сўз; пичирлаш. Йигит уни мӯъжаз қоматидан, чаққон юришидан дарҳол таниди. «Ҳаёт! Ҳаётим!» деб юборди у, қулоқларига бақириқдай эшишилган бир шипши билан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Яширин маъно, қочирим. Бошқалар ҳам бекка ҳайратланиб қарашди. Чунки унинг сўз оҳангиди, ҳаракатида сирли бир шипши бор эди. Х. Нуъмон ва А. Шорахмедов. Ота.

ШИПШИЙДАМ Ҳеч нарсаси қолмаган; ҳеч нарса қолдирмаган; куп-куруқ. Тунов куни қарасам, бир тун ёнғоқ сийраклашиб қолибди. Болалар қоққандир, деб ўйладим. Бошқа куни яна бир тун ёнғоқ шипшийдам бўлибди. С. Анорбоев, Оқсой. Фозилжоннинг дўқонлари шипшийдам бўлиб қолди. И. Раҳим, Ҳилола. Пичанлар ўрилган, шипшийдам дала, Тогларнинг қошида қордан оқ лола. Ҳ. Салоҳ.

ШИПШИМОҚ 1 Паст овоз билан бирор нарса демоқ; пичирламоқ. -Бас! — шипшиди Тоҳир жувозкаши йигитга. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. -Ҳўн, бўлмаса, — деди чол ва тўсатдан унга энгашиб, худди бошқалар эшишиб қолишидан қўрққандай, шипшиди. О. Ёқубов, Ларза. -Ўйга толиб қолганимда, нариги хонада [онамнинг] Сўнагулга шипшиганини эшишиб қоламан.. — деди Аҳмаджон. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Ҳеч кимга эшитиримай, билдиримай айтмоқ, билдириб қўймоқ. Валасапит [велосипед] мингинг келган экан, бир оғиз шипшиб қўймайсанми қулогимга. А. Кўчимов, Ҳалқа. Воҳидовга шипшиб қўйишни мен бўйнимга оламан. С. Зуннунова, Янги директор.

ШИПШИТМОҚ айн. шипшимоқ 2. Шунақа ишлар бўлаётган экан, бир оғиз шипшишиб қўйсанг ўлармидинг?! Ж. Абдуллахонов, Хонадон. -Ўйга чой сўрашса, Йўлчи акангга келиб шипшишт, Гулнор қи-

зим! — деб түй бекаси Лутфинисо кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Йў-ўк энди, укам, бир оғиз телефонда шиншитиб қўймайсанмики, мен пешивоз чиқиб, кутуб олмайманни! С. Аноробео, Оқсои.

ШИР I тақл.с. Юпқа газмол йиртилганда, сув оққанда ҳосил бўладиган товушни билдиради. Шу пайт шир этган товуш эшишилди-ю, қизнинг назарини ўзига тортиди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Енги чоқидан шир этиб сўқилди. С. Сиёев, Ава. Кейин шир эткизиб, занжирини узуб олди-ю, қоронгиллика отиб юборди. С. Сиёев, Ёруғлик.

Чумчук пир этса, юраги шир этади Ҳар нарсадан ҳадиссирайдиган, салга чўчийверадиган, жуда юраксиз, кўрқоқ одам ҳакида айтиладиган ибора. [Холмат:] Пичоқни шу Ҳасан аканг урадими?! Чумчук пир этса, юраги шир этади-ю, бунинг! Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Шир этиб** Ногаҳон, тўсатдан. -Ҳозир ҳаво яхши, эрта-индин шир этиб, намгарчилик бошланса, қўл билан қайси бирини териб бўлади, — деди Салим ота. Х. Нұймон, Фасллар. **Шир яланғоч** Ҳеч нарса киймаган, қип-яланғоч. Ҳолжон хола ўлиб, бир неча минг ўйдан кейин кўзини очса, маҳшаргоҳда юрган эмиши.. ҳамма шир яланғоч. Файратий, Довдираш.

ШИР II [ф. شیر - сут] шв. қ. сут 1, 2. Бинобарин, шоҳ қулларига мурувват қилиб, берадиган емагини андак ошириб, ҳафтага шир, ойга бир гўшт ҳам улаштиради. А. Мухтор, Чинор.

Ширу шакар [л.м. қандли сут] ад. Майлум бир тартибда икки тилда ёзилган шеър; шундай шеър ёзиш усули. *Махмурнинг «Дар сифати Қосим бекларбеки» сатираси ширу шакар усулида ёзилган*.

ШИРА I [ф. شیره - шарбат, сироп; мусаллас, вино; кўкнор суви] 1 Ҳўл мева ва полиз экинлари ҳосили пишиб етилиши билан улар таркибида ҳосил бўладиган ширин суюқлик; шарбат. Узумнинг шираси. Қовун шираси. — У [қози домла] бир неча лаҳзада косани тушуриб, юпқа пўстлоқ ичидан шираси томиб кетгудай бўлиб турган шафтолига қўл урди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қовун пишди, анор қизарди.. сенга атаб қўйган узумларим халта ичидан шира боғлаб ётибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ўсимликлар танасида бўладиган суюқлик, намлик. Эргаш барг шираси сингиб кетган қадоқ кафтига боқди. А. Мухтор, Чинор.

3 Инсон ёки ҳайвон организми ҳужай-раларида бўладиган суюқлик. Баззи безлар ўзидан шира чиқарип туради. — Булар [баъзи овқатлар] ошқозон ости бези шираларининг кўп-кам чиқарилишига ёки ошқозон ва ичакларнинг ҳаракатига таъсир қилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

4 с.т. Кўкнор пўстини сувда эзиб тайёрланган, кайф берадиган ичимлик.

5 кўчма Бирор асар, гап, сўз ва ш.к. га хос мазмун, маъно. Гапининг шираси йўқ одам. — Бир ҳалқ тилидаги асар иккинчи ҳалқ тилига шу асарнинг бутун фазилати, шираси, жозибаси сақланиб таржима қилингандагина мақсадга эришилади. Газетадан.

6 кўчма Оҳангдорлик, жарангдорлик; ёқимлилик (овоз ҳақида). Овознинг шираси қочган, кексалик. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

Кўзини шира босмоқ Кеккайиб, ҳеч кимни танимай, менсимай қўймоқ. Ёзнинг нозу неъматлари ғанимат, сендан дарак йўқ. Ё бригадир бўлиб, кўзингни шира босдими? Н. Ёқубов, Бўсағада. **Шира тортмоқ** (ёки боғламоқ) 1) шира ҳосил қилмоқ, шира тўпламоқ (қ. шира 1). Узумлар шира боғлабди; 2) қайнаб етилмоқ; қуюла бошламоқ (баъзи овқатлар ҳақида). *Мошхўрда шира тортди. Сумалак кўп қайнаб, шира боғлаб қолди;* 3) ёқимли, жарангдор бўлмоқ, тобига келмоқ (овоз ҳақида). -Ҳозир Шерозийнинг овози айни шира боғлаган пайт, донғи Ҳоразмга тарқалган, — деди Собир ака. Ж. Шарипов, Ҳоразм.

ШИРА II [ф. شیره] 1 Ўсимлик ширасини сўриб озиқланадиган майда текинхўр ҳашарот; ўсимлик бити. Бу ўш қовунга шира тушди. Ширага қарши курашда кимёвий доривлорлардан фойдаланиши лозим. — Шира кўп қасофат нарса: ғўзанинг ёш баргларига ётишдими, уни бужмайтириб қўяди, қанчаканча ҳосили нобуд бўлади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Ўсимлик бити ҳаёт фаолияти натижасида ўсимлик баргларида ҳосил бўладиган ёпишқоқ ялтироқ суюқлик.

ШИРАВА [ф. شیره] 1 Сут юзида ҳосил бўлган янги қаймоқ. Ширава қаймоқ. Сутнинг ширавасини пиёллага олмоқ. Ширавага нон ботириб емоқ. — Янги сутнинг мазаси ширавадан қолишмайди. Р. Файзий, Балли, она қизим. Шарофат хола ўғли Мир-пўлатга олиб келган бир коса ширава сутни

Алижоннинг олдига қўйди. X. Нуъмон, Фаслар. -Офтобчувоқда нонушта қилиб ўтирибмиз. Нонушта қуюқ: икки косачада ширава қаймоқ, узум, -деди Шокиржон. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

2 кўчма Қор, қиров, муз кабилардан ҳосил бўлган юпқа қатлам. Совуқдан челакдаги сув ширава боғлабди. — Кечаси биринчи ширава қор ёғиб чиқди. F. Гулом, Шум бола.

ШИРАВОР [ф. شیرهوار – ширавали нарсалар] Қанд-курс, мева-чева каби ширинарсалар мажмуи; қандолат, ширинликлар. Куриши устахонаси, кийим тикиш, ширавор тайёрлаш.. каби цехлар бирин-кетин тарқатилди. «Муштум».

ШИРАВОРПАЗ [ф. شیرهوارپاز – ширавор пиширувчи, тайёрловчи] айн. қандолатчи. Ҳалқ театрида шираворпаз, нонвой ва бошқаларга багишланган комедиялар учрайди. М. Қодиров, Ўзбек ҳалқ драмаси.

ШИРАВОРПАЗЛИК айн. қандолатчиклик.

ШИРАВОРЧИ айн. шираворпаз.

ШИРАДОР [ф. شیرهدار – шираси бор, ширага эга] айн. ширавали. Ширадор қовун. — Ҳозир ҳамма ерда дагал ва ширадор ем-хашак тайёрланмоқда. Газетадан. Унинг ҳар қандай ашула шинавандасини ўзига ром қила оладиган кучли ва ширадор овози бор. X. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ШИРАДОРЛИК Ширага эгалик, ширавалилик. Тутларнинг тури бемаза қовуннинг уругидан ҳам кўп. Аммо ҳалқ хўжалигига тутган ўрни, мевасининг ширадорлиги, қиймати жиҳатидан ҳеч бири балхи тутга тўғри келмайди. «Фан ва турмуш».

ШИРАКАЙФ [ф. + а. شیرهکیف – ширин кайф] Енгил кайфли, озгина кайфи бор. Ширакайф киши. Ширакайф бўлмоқ. — Кумрини ярим кечада ширакайф эри Салим аравакаш чақириб кетди. X. Гулом, Тошкентликлар. Мансур Раҳмоннинг олдидан ширакайф ҳолда хайрлаши чиқиб кетди. Ё. Шукуров, Уч савол. [Арабжон] Бабзи кунлари.. ширакайф келарди. С. Зуннунова, Излар.

ШИРАЛИ 1 Таркибида шираси бор, шираси кўп; ширадор. Ширавали узум. Ширавали озуқа. — Полизлардаги ширавали қовунлар кечки куз совуғида ёрилиб кетиб, «мени енглар», деб термилиб турибди. Ж. Шарипов, Хоразм. Бутазорнинг ўртаси яланглик. Уер-

да жуда ширавали ўтлар ўсади. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Шира юқли, шира теккан. Ширавали, ювуқсиз қўлларини икки томонга ёйиб, хушламайроқ, меҳмонга елкасини тутди келин. А. Мухтор, Кумуш тола.

3 кўчма Мазмунли, маънодор; сермазмун. Ширавали гап.

4 кўчма Хуш ёқадиган, ёқимли; жарангдор (овоз, куй ва ш.к. ҳақида). -У [Элмурод] бабзан ўзи русча ўқиганларини гапириб берар, лекин бу, ўқиб бергандай ширавали ва маънодор бўлмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бу қўшиқ шунчалар ёқимли, ширавали эдики, темирчи ўйгитнинг юрагида аллақандай бир ҳисни ўйғотиб юборди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ШИРАЛИК Ширинлик, қанд-курс; мева-чева.

ШИРАПАЗ [ф. شیرهپاز – шарбат, ширинлик тайёрловчи] айн. шираворпаз.

ШИРАПАЗЛИК айн. шираворпазлик.

ШИРАСИЗ 1 Шираси йўқ; мазасиз. Ширасиз мева. Ширасиз озуқа.

2 кўчма Мазмуни йўқ, мазмунсиз, маъносиз; зериктиарли. Ширасиз лекция. — Бу газеталардаги кўпгина материаллар юзаки бўлиб, ширасиз тил билан ёзилган ва газетхонларга фалон жойда иши яхши, фалон жойда иши ёмон, деган хабарларни етказади, холос. Газетадан.

3 кўчма Хуш ёқмайдиган, ёқимсиз (овоз, куй ва ш.к. ҳақида). Ширасиз овоз.

ШИРАЧ айн. сирач. Кичкина ўтмас газан билан ҷармларни кесдим. Ширак билан бирбира га ёпишиштирдим. Ойбек, Болалик.

ШИРАЧЛАМОҚ айн. сирачламоқ. Дўлти калнинг бошига ширакчагандек ёпишиб қолган эди. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ. Иккита ёнғоҳни чақиб, тўртта оёғига тўртта палласини сирачлаб кийдириб қўйдим. Шуҳрат, Умр поғоналари.

ШИРБОЗ [ф. شیرباز] Сут эмиб ўсаётган, семиз (кўзи). ..ичига ширбознинг гўшигини қиймалатиб солдирганиман. С. Нуров, Нарвон. Темурланг ҳар гал отарга келганда, Менглибий унга ширбоз пишириб берар, яхши тушган териларни кўрсатарди. С. Аҳмад, Юлдуз.

ШИРВОЗ қ. ширбоз. -Хосхонадан икки бекзот келганди.. Унга сўйиб бердик ширвон қўзингни.. «Орзигул». Шўх ширвонларнинг орасида Аваз даладан топган.. қўзичалар ҳам

йўноклаб юрибди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Ҳозир айни ширвоз қўзилар сўйиляпти. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

ШИРГУРУЧ [ф. شیرگۇرۇچ - сутли шавла] Гуручни сутда пишириб тайёрланган шавласимон қуюқ таом. Кечқурунги овқат учун ширгуруч, қўймоқ, тухум кабилардан бири берилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Ширгуруч пишираётганингизда, гуручга оз-оздан совуқ сут ёки сув қўйиб турсангиз, эзилиб кетмайди. Газетадан.

ШИРДОН [ф. شىردىن - сут идиши; қўйнинг ошқозони] анат. Кавш қайтарувчи ҳайвонлар меъдасининг бир бўлими. Чайналган овқат ютилганда, ошқозоннинг тўртингичи бўлимига - ширдонга ўтади. «Зоология».

ШИРЗАДА [ф. شىرزا - яхши эмолмайдиган бола; қилтириқ бола] 1 тиб. Организмда минерал тузларнинг етишмаслиги, модда алмашинувининг бузилиши туфайли ёш болаларда учрайдиган суяқ касали - суякларнинг ўз вақтида қотмай, нотўғри ўсиши; рахит.

2 с.т. Шундай касалга чалинган бола.

ШИРИЛЛАМОҚ «Шир» этган овоз чиқармоқ. Чит шириллаб ўиртилди. ■ Бир жойда сувни тизгинлашга улгурса, нарироқдан шириллаб уриб кетади. Ойбек, О.в. шабадалар.

ШИРИН [ф. شىرىن - мазали, тотли; шакарли; ёқимли] 1 Шираси ўткир, шираги. Ширин қовун. Ширин ичимлик. ■ Ширин меваларга ўрганган оғизларига бу ернинг нордон неъматлари ёқмади. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Таъми ёқимли, мазали, лаззатли. Ширин шўрва. ■ -Албатта, албатта, - деди Сулаймонов жиiddий қиёфада, - масалан, балиқ - кўп яхши нарса, қовурилса, қандай ширин бўлади! А. Қаҳҳор, Икки ёрти - бир бутун. Менинг икки онам бор, Иккиси ҳам меҳрибон: Бири менга сут берди, Бири эса ширин нон. Уйғун..сиз пиширган таом шударажада ширин, лаззатли бўладики.. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 кўчма Киши хузур қиласидиган, ором оладиган, лаззатланадиган, хуш ёқадиган; ёқимли, ёқимтой. Ширин хаёллар. Ширин туш кўрмоқ. Ширин муомала. Ширин сўз шакардан ширин. Макол. ■ Муҳаррам ширин табассум билан кулди-да, бежирим лабининг

икки бурчагини нозик тўр тутилган дастрўмолчаси билан артиб қўйди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Бир оғиз ширин сўз - нондек арзанда. F. Гулом. У шовқин-сурон ичида шундай ширин ухлардики, бундай уйқу ҳалол ишлаб чарчаган вақтдагина бўлиши мумкин. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Вой, мунча ширин бўлмасанг! ..Жуда ақали боласан-да! С. Сиёев, Ёруғлик. -Дўмбилиламай қолсан шу ширинлар-еи! - дегувчи эди, ҳарбийларни кўрганда бир ўртогим. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

4 Аҳил, тотув. Ширин оила. ■ Дунёда битсин уруш, Ер юзи кўрмасин доф, Гулласин ширин турмуш, Тинчлик бўлсан шамма ёқ. К. Муҳаммадий.

5 Ширин (хотин-қизлар исми).

ЖОНИ ШИРИН Ўзини ниҳоятда аяидиган, оғриққа, оғир ишга тоби йўқ.

ШИРИНАК [ф. شىرىنەك - «ширин» с. дан] Қовун-тарвузнинг энг ширин намуналарини танлаш ва баҳолаш мақсадида ўтказиладиган анъянавий мусобақа. Полизларда тилёрар ананаслар тўрлар, шакарпалақ, оқуруглар дум бераб, ариқ бўйларида «ширинак» ўйинлари бошланиб кетганди. Ҳ. Назир, Сўнмас ҷақмоқлар.

ШИРИНАК ЎЙНАМОҚ Ким танлагани, кимники ширин чиқиши учун баҳслашмоқ (қовун, тарвуз ҳақида). -Бир ширинак ўйнаймиз, - деди раис ўигитларга. - Ҳар ким ўзи танлаб узиб чиқсин. Ҳ. Иброҳимов, Ойдин кечада.

ШИРИНДИМОФ [ширин + димоф 2] Кайфияти яхши, димоги чоғ, хурсанд. Шириндимоф ўигит. ■ Кечагина машиначи қўлидан чиққан, бостон ёки коверкотдан тикилган костюмингиз бўлса, кайфингиз чоғ, ўзингиз шириндимоф! С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

ШИРИНКОМА Олди-сотди вақтида ўргтада турган воситачига, шунингдек, бошқа кишига (ҳатто болаларга) бериладиган ҳақ, пул. Ширинкома бермоқ. ■ -Мана бу ширинкомаси, - деди пулни узатиб тўра. - Муҳлати - узоги билан ўн кун. Ж. Шарипов, Хоразм. -Гапни чалғитма?! Мендан ширинкома ундиrolмайсан, - деди Самсоқбай. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси.

ШИРИНЛАМОҚ кам қўлл. Ширин қиласидиган, маза киритмоқ. - Чойларингизни ширин-

лагани келдим, — деди Бозоров. — Мана бир пакет новвот. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШИРИНЛИК 1 Ширин таъмга эгалик, ширалилик, ширин эканлик, тотлилик, ёқимлилик. Тарвузнинг ширинлиги. Суҳбатнинг ширинлиги. Боланинг ширинлиги. ■ Ширинлиги тил ёрар, Ҳиди ўткир, бўйи паст. Пишганини кўрдим-у, Ейман, дея қулдим қасд. Уйғун.

2 Канд-курс каби ширин нарсаларнинг умумий номи, ширавор. У ёшлигига ҳам ширинликка ўч эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. - Тўйдан шу болага атаб бир кафт ширинлик ҳам келтирмабсан, — деди Ўрз. Ойбек, Танланган асарлар. Гап унчалик қувушмаётгани учун бўлса керак, жувон чойни тўхтатди. Эрининг ёрдамида хонтахта устини ширинликлардан бўшатди. С. Анорбоев, Оқсой.

З кўчма Шоду хуррамлик, вақтичоғлик, курсандлик; яхшилик. Ширинлик билан ҳаёт кечирмоқ. Тўй ширинлик билан ўтди. ■ [Ҳайитжон:] Ундан кўра, ширинлик билан, ўйнаб-кулиб жавоб бер-қўй. Ҳамза, Паранжи сирлари.

ШИРИНМИЯ Дуккаклилар оиласига мансуб, илдизи саноат ва тиббиётда ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик; қизилмия. Ҳайробод дарёлари ёқаларида ширинмия деган ажойиб тўйимили озуқа кўп ўсади. Газетадан. Айниқса, у ерларда [Зарафишон қирғогида] одам бўйи бараварида ўсадиган ширинмия молга ёқимли ва семиртирувчи бир еди. С. Айний, Эсдаликлар.

ШИРИНСУХАН [ф. — ширин-сұхн — ширинсўз, ёқимли гапирадиган] айн. ширинсўз. Ширинсухан аёл. ■ У ҳам хотинидай жуда ширинсухан, ҳазилкаш одам экан. С. Анорбоев, Мехр. У маст бўлгандা, бирор билан уришмас, аксинча, иноқ бўлиб.. ашулалар айтиб берарди. Жуда ширинсухан ва бир оз эзма бўларди. Мирмуҳсин, Умид.

ШИРИНСЎЗ Гапи, сўзи кишига ёқадиган, ёқимли гапирадиган; ширинсухан. Ширинсўз ўйигит. ■ У одамларнинг ҳаммаси ҳам мулојим, сермулозамат, сертаъзим, ширинсўз бўлар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ШИРИНСЎЗЛИК Ширин, ёқимли сўз айтиш, шундай хислатга эгалик; ширинсўз эканлик. Мунисхон.. келинчакдай абжирлик билан Саидийнинг қўлидан пальтосини олиб, қозиққа илди ва ўшандай ширинсўзлик билан

ичкарига тақлиф қилди. А. Қаҳҳор, Сароб. Бу хотинда, ширинсўзлиги ва ташқи кўринишини ҳисобга олмагандан, сатангликдан учқун ҳам ийк эди. С. Зуннунова, Гулхан.

ШИРИНТАК: ширинтак ўйнамоқ ш. айн. ширинак ўйнамоқ қ. ширинак. Қовун саийларида ширинтак ўйновчилар фақат Каттақишилқ қовунларини танлар ва уни қидирап эди. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

ШИРИНТОЙ с.т. Ёш болаларни суйиб, эркалаб айтиладиган сўз; ёқимтой. Бобом қалин лабларини жўрттага қабартириб: -Бўб-бўб-бўб.. Айланай ширинтойдан, — деди. Ойбек, Болалик.

ШИРИНТОМОҚ Мазали, ширин овқатни яхши кўрадиган, шунга ўрганган. Ширинтомоқ хотин. ■ Соҳибкор ўзбексан, бу ер — полизинг, Мен эса — шаҳарлик бир ширинтомоқ. Ф. Фулом. Бу ерда ширинтомоқ бўйлиб қолгансан. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИРИНЧА I тиб. Болаларда организмнинг заифлашуви туфайли баданга майда қизил яра-чақа тошиши билан ифодалана-диган касаллик. Ширинча тошган бола. Ширинча яраси.

ШИРИНЧА II Сачратқининг халқ орасида тарқалган номи (қ. сачратқи 2).

ШИРИН-ШАКАР 1 Жуда ширин, ниҳоятда ширин. Ширин-шакар қовунлар.

2 кам қўлл. Турли ширинликлар мажмуи. Фиёсиддин аъламнинг косовга ўхшаган қопқора қўлларида эса турли ноз-незъмат, ширин-шакар, қанд-курс, патир-ширмонлар билан безатилиб, устига шойи рўмолчада қиттатай туз қўйилган киттакон баркаш бор эди. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

З кўчма Хулқ-атвори ёқадиган; ёқимли; суюмли. Ширин-шакар болалар.

ШИРИҚ тақл.с. Металл, шиша парчалари каби нарсаларнинг бир-бирига урилишидан ҳосил бўлган товушни билдиради. Шириқ этмоқ. Пиёла синиги шириқ этиб ергага тушди.

ШИРИҚЛАМОҚ «Шириқ» этган товуши чиқармоқ; шиқирламоқ. Стол турли ноз-незъматлар билан безатилган, унинг бир четидағи кичкина сариқ самовар устидага турган қизил чойнакнинг қопқоги шириқлар эди. А. Қаҳҳор, Картина. От түёқлари бўғиқ тап-туп қиласди, эгар-жабдуқлар аста шириқлайди. С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.

ШИРК [а. شرك – бирга қатнашиш, шериклик; Аллоҳнинг шериги бор деб ҳисоблаш; кўпхудолилик] дин. Аллоҳнинг зотида, сифатларида, исмларида, ишларида ва ҳукмларида шериги бор, деб эътиқод қилиш (ширк кечирилмайдиган катта гуноҳ ҳисобланади).

ШИРКАТ [а. شركت – шериклик; уюшма] 1 Маялум ишни бирга амалга ошириш мақсадида бирлашган кишилар ҳамкорлиги, ўртоқлик уюшмаси, ихтиёрий бирлашмаси. Улар ер, сув, от-улов, омоч-бўйин-туругини бир ерга тўйлаб, катта ширкат тузишди. Ҳ. Фулом, Машъял. Зум ўтмай: «Ҳамма ширкат идорасига борсин, Охунбобоев вавз айтади», деб хабар қилишиди. Р. Раҳмонов, Изиза гул унган.

2 Тенг ҳуқуқли иштирокчилардан ташкил топган саноат ёки савдо уюшмаси. *Пайчилик ширкати*. ■ Абдулланинг отаси Азиз ака керосинфурӯш эди. *От-арава билан кўчама-кўча юриб, Нобель ширкатининг керосинини сотар* эди. Ф. Фулом, Шум бола. У [Мирзо] Николай замонасида ширкатларда, фирмаларда миризолик қилиб, ўз хизматини манзур қилган эди. А. Қаҳҳор, Мирзо.

ШИРМА [нем. Schirm < лот. cōcīum – тери, кўн] 1 Хонани бўлиш, айириш учун ишлатиладиган маҳсус йиғма тўсик, парда девор. *Моҳидил ширма орқасига ўтиб, ечина бошлади*. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

2 кўчма с.т. Яшириш, пардалаш учун хизмат қилувчи шахс, нарса, хатти-ҳаракат.

ШИРМОЙ(И), ширмой(и) нон [ф. شيرمالي – сут қўшилган нон] Олий навли унга нўхат унидан қўшиб, сут ва ёф солиб тайёрланган нон. *Йигитча ўчакишгандай сенкада ширмойи кўтариб ўтиб кетди*. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргига. *Фахридин бозордан, отаси тайинлаганча, иккита ширмой нон, ярим қадоқ писта олди*. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.

ШИРМОН, ширмон нон с.т. Ширмой(и). *Қиз ширмондан бир бурда ушатиб, ўигитга узатди*. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. ..саватлардаги ширмон нонларни кўрганда, боланинг кўзлари олайиб, ичдан «ана овқату мана овқат!» деб қўйди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИРОЛҒА шв. Овланган ов, ўлжа ёки ютуқнинг бирорвга бериладиган қисми; чўтат. *Шундай мерганлар ўзимизнинг элда бир нима олиб келаётса, бирор, широлға, деб*

олдига чиқса, иккита бўлса – биттасини, битта бўлса, яримтасини широлға, деб беруб кетади. «Ёдгор».

ШИРТ тақл. с. Ип, барг кабилар узилганда ёки қирқилганда чиқадиган қисқа товушни билдиради. *Ип ширт этиб узилди. У гулни ширт этиб кесиб олди*.

ШИРХЎРА [ф. شيرخوره – сут ичган; эмизикил бола] Бир онани эмтган, эмишган; эмикдош. Лекин Холмўминнинг онаси ўлди, бола этак остида қолди, Холбеканинг онаси эмизиб катта қилди. Булар ширхўра бўлиб, никоҳ юрмайдиган бўлиб қолди. «Кунтумшиш».

ШИРХЎРДА [ф. شيرخوردا – сутли хўрда; сут ичган] Сутда пишириладиган хўрда. *Баъзиди.. ширқовоқ ва ширхўрда каби таомлар, совиганда ҳам ўз лаззатини йўқотмаганлиги учун, ёзинг иссиқ кунларида соvuқ ош сифатида истеъмол қилинади*. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ШИРЧОЙ I [ф. + xит – شيرچاي – сутли чой] Мароми билан чой, туз, сариёф ва мурч солиб қайнатилган сут. *Ширчой ичмоқ*. ■ [Мунаввар] *Нонуштага, одатдагидай, ширчой тайёрлаган эди*. С. Анорбоев, Мехр. Йўлдошалининг онаси иккни чинни косада ширчой узатди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ШИРЧОЙ II [ф. + xит – شيرچاي] Атиргуллилар оиласига мансуб, илдизи бўёқ ва ишқор моддаларига бой кўп йиллик ўт.

ШИРҚ айн. ширриқ. Ширқ этиб эшикнинг қулови очилди. У. Назаров, Биринчи учрашув.

ШИРҚИЛЛАМОҚ «Ширқ-ширқ» этган товуш чиқармоқ, ширриқламоқ, ширқирамоқ. *Бедла белик билқилаб, Мехтарада сув ширқилаб, Йўлга тушди қирқ ботир, Бедов отлар пирқилаб*. «Хушкелди».

ШИРҚИРАМОҚ «Ширқ-ширқ», «шириқ-шириқ» этган овоз чиқармоқ. *Оққан сувдай ширқираб, Шамолдай бўп боради. «Равшан»*.

ШИРҚОВОҚ Сут ва ошқовоқ солиб пишириладиган хўрда. Кечки овқатга хўжайин ширқовоқ қилдирган экан, олиб чиқиб, олдимизга қўйди. Ф. Фулом, Шум бола.

ШИТИР тақл. с. Куруқ ўт, шоҳ-шабба, қоғоз ва ш.к. нинг қўзғалишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. Шитир этимоқ. Шитир этган шарп. Алланарса шитир этиб кетди. ■ -Мен «шитир» этган товушдан ҳадиксирайман, гапнинг рости, ўз

дўстим Ҳолбойдан ҳам ҳадиксираб ўтирибман, – деди Усмон. О. Ҳусанов, Қўшиқчи-нинг тақдирни. Аммо шипшиси шохлар ши-тирига қўшилиб кетди. Ҳаёт эшиштади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИТИРЛАМОҚ «Шитир» этган товушчиқармоқ; «шитир-шитир» қилмоқ. *Тол ва терақлар енгилгина тебранар, япроқлар эса чапак чалиб шитирларди.* Газетадан. Қамишилар сирли шитирлар.. қушларнинг узук-юлук чирқилаган саси эшишилиб қоларди. Э. Усмонов, Ёлқин.

ШИТОБ [ф. شتاب – шошилган; шошилган оқлиқлик, ҳовлиқмалик; тезлик] 1 Ҳаракатнинг бажарилишидаги тезлик; шошилиш, ошиқиш. Ҳоним олурга келдингиз, Мунча шитобингиз нима? Ҳувайдо. Кема сувнинг шиддатига дош беролмай чайқалар.. *Ғайрат бўтана сувнинг шитобига қараб ўйларди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

2 Тезлик билан, тез. *Велосипедни шитоб ҳайдаб келганидан, нафаси оғзига тиқилиб, афт-башараси терлаб кетган эди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Келганининг иккинчи куниёй шитоб ремонтга уннади.* Ҳ. Шамс, Душман.

Шитоб қилмоқ (ёки айламоқ) Тезлик билан ҳаракат қилмоқ; шошилмоқ. Ҳар ишида шитоб қилмагайсан, *Бу демак, муродга етмагайсан.* «Фан ва турмуш». *Ойнакўлга бориб қолдим, айлаб мен шитоб, Кўк камзулли у оҳуни излаб сарсари.* А. Орипов.

ШИФЕР [нем. Schiefer] Асбест билан цементдан ёки сланецдан тайёрланадиган ва том ёпиш учун ишлатиладиган бинокорлик материали. *Том ёпиш учун икки юз таҳта шифер керак.* *Дарвозахона олдидаги усти шифер билан ёпилган омонат гаражда..* эски бир «Москевич» турибди. С. Аҳмад, Таъзим.

ШИФО [а. شفاء – даволаниш, соғайиш; дори-дармон] 1 Касалликдан халос бўлиш; соғайиш, тузалиш. [Шокир ота:] Энди шифони ёлғиз оллодан, ҳаллоқи оламдан сўра. *Табибларнинг табиби у.* Ойбек, Таңланган асарлар. Аммо эшонга ихлос қўйиб, ундан шифо умид қилиб, касалларни олиб бориб ўқитадилар. С. Айний, Эсдаликлар.

Худо (ёки олло) шифо берсин Беморга тасалли бериш учун айтиладиган ибора. *Олло Тоҳиржонса шифо берсин, ниятим шу.* Ойбек, Таңланган асарлар. *Тиланчи кампир яна қўлини қўтариб:* -Худо шифо бергай! – деб

дуо қилди. С. Айний, Қуллар. **Шифо топмоқ** Касалдан халос бўлмоқ; тузалмоқ. *Табиб қўй жигарини хом кабоб қилиб, бужгун сепиб енг, деган экан, бир-икки қинти, лекин дарди шифо топмабди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор касалликдан халос бўлиш, соғайиш воситаси; даво, дори. *Чортоқ суви кўп дардларнинг шифоси.* С. Абдулла. Э, э, болам, тог ҳавосига нима етсин. *Турган-битгани шифо-ку.* С. Анорбоев, Оқсой.

ШИФОБАХШ [а. + ф. شفابخش – шифо бағишиловчи, шифо бўлувчи] Саломатликни яхшилайдиган, шифо бўладиган, даво бўладиган; шифоли. *Шифобахш ҳаво.* *Маълумки, Ўзбекистон қуёшининг шифобахш хусусиятлари чексиз.* М. Жалолов, Шифокор. [Қудрат ариқдаги сувдан бир ҳовуҷ олиб:] *Сенинг бу шифобахш сувингга ўн йил ташна бўлдим.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ШИФОБАХШЛИК Шифо баҳш этиш, шифо бўлиш хусусияти. *Шифохонанинг.. минерал сувлари шифобахшликда денгиз сувидан қолишмайди.* Газетадан.

ШИФОКОР [а. + ф. شفакار – шифоловчи, даволовчи] 1 Умуман, касалликдан халос қилувчи; даволовчи. *Шифокорлар қадимги даврлардаёт заҳарли мoddаларнинг инсон сиҳат-саломатлиги учун нафи борлигини эътироф этганлар.* З. Эгамбердиев, Захарнинг нафи. *Кишлоқ врачи ҳам шифокор, ҳам маърифатчи бўлмоғи зарур.* Газетадан.

2 Тиббиёт институтини битирган ва даволаш-профилактика ҳамда санитария-эпидемиология муассасаларида ишлаш хуқуқига эга бўлган мутахассис; врач, дўхтир. *Ёмон шифокорнинг қотилдан фарқи ўйқ.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Иш куни оҳирида шифокорлар, ҳамширалар, санитарлар кетиб, наъватчилар келишиади.* Газетадан.

ШИФОЛАМОҚ кам қўлл. Касалликдан халос қилмоқ, даволамоқ. *Табиб – табиб эмас, бошидан ўтган – табиб, деганлари сингари, мен ҳам майдада-чуйда касалларни шифолаб турман.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Максим ака ана шундай чоқларда, айниқса, бетоқат болаларнинг синигини ушлаб, чиқигини солаётганда, уларни овунтириб, кўнглени топиб шифоларди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШИФОЛИ 1 айн. шифобахш. *Бу шифоли сувнинг яхши хусусиятини эшиштган ва бу ер-*

да даволанишни истаганлар тобора кўпаймокда. Газетадан.

2 Шифоси бор, даволаб бўладиган. Шифосиз касалга ҳар бир дори-дармон заҳардек амал қиласар экан.. шифоси бўлса-чи, сув ҳам доридек яхши амал қилиб, бемор тузалаверар экан. Ойбек, Танланган асарлар.

ШИФОЛИК Шифо бўлиш хусусияти. Бу ўсимликнинг шифолиги бор. — Бир гал икки муллавачча ўртасида, шифолик учун бўза ичилса, ҳалолми, ҳаромми? деган масала устида талаш чиқди.. [Эшон] «Азбаройи шифолик учун бўза ичилса, ҳалол!» деб жавоб берди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШИФОН [фр. chiffon – латта] Юпқа ип ёки ипак газлама. Бир кийимлик шифон. — Фаргона ип-газлама комбинати калава ип, шифон, хом сурп.. ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқаради. Газетадан.

ШИФОНЬЕР [фр. chiffoner < chiffon – латта] Кийим-кечак сақланадиган шкаф, жавон. Собиржон яна уйга кирди. Шифонъерни очиб қараса, фақат ўз кийимлари осилиб турнибди. С. Шамсиева, Сепсиз келин. Шифонъер ойнасига қараб, сочини ўриб турган Ҳалима қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Ҳ. Зиёхонова, Қишлоқи.

ШИФОСИЗ Давоси йўқ, тузалмайдиган. Тоҳиржон киноя билан жилмайди: -Шифосиз касалга ҳар бир дори-дармон заҳардек амал қиласар экан. Ойбек, Танланган асарлар.

ШИФОХОНА [шифо + хона] Даволаш муассасаси; касалхона. Болалар шифохонаси. — Тиббий ҳамишира бўлса керак, оқ ҳалат, оқ қалтоқли жувон келиб, Муродовани шифохонага таклиф этди. И. Раҳим, Ихлос. Пиримқул бир неча ой шифохоналарда даволанди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

ШИФОЧИ с.т. кам қўлл. айн. шифокор. Ҳозир ҳар бир маҳаллада, қишлоқда ўнлаб ҳаљ шифоҷилари – докторларни кўриш мумкин. Газетадан.

ШИФР [фр. chiffre – рақам, сон < а. صفر – ноль; ҳеч нарса; бўш] 1 Махфий ёзишмалар учун ишлатиладиган шартли алифбо; маҳсус мақсадлар учун мўлжалланган шартли белгилар мажмуси. Шифр билан ёзилган телеграмма. Хатни шифр билан ёзмоқ.

2 Кутубхона китобларига, айрим хужжат ва ш.к. га қўйиладиган рўйхат рақами, бошқалардан фарқловчи белги.

ШИФРЛАМОҚ 1 Шифр билан ёзмоқ. Телеграмма матнини шифрламоқ.

2 Кутубхона китоблари, хужжат ва ш.к. га рўйхат рақами ёки бирор белги қўйиб чиқмоқ. Китобларни шифрламоқ. Ҳужжатларни шифрламоқ.

ШИФТ Хона, айвон ва ш.к. нинг ички тела қисми, томнинг хона ичидан кўрина-диган тела қисми. Бир вақтлар турли ранглар билан бўялган ўйнинг шифтлари оташ-донда ёқилган ўт тутунидан хиранганди. Ҳ. Шамс, Душман. Ўқитувчилар хонасининг шифтида тўрт чироқли қандил ёниб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ШИФТДЕК БЎЛИБ Бутун бўй-басти билан тик ҳолда (новча одамларга нисбатан кўлланади). Энди кетмоқчи бўлиб турган эдим, қаердандир шифтдек бўлиб Қодирбек пайдо бўлиб қолди. М. Қориев, Ойдин кечалар. Бегмат Суннатов қўйниси томонга қараганча, қоронгиди шифтдек бўлиб турарди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

ШИХАНГ: шиханг бермоқ Бирор ёмон иш ёки ҳаракат қилишга унданмоқ, тезламоқ, гижгижламоқ; бирорвга қарши йўналтироқ. Эрига шиханг беришга одатланган аёл.

ШИХАНГЛАМОҚ айн. шиханг бермоқ қ. шиханг. Тўнгиз кўпгур ўша «Қорағужсанак» шиханглайтиши сизни? Ёмон ўйлодошдан ўнмаган таёқ яхши, дегандай бир кун сизнинг бошингизга етади у. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ШИХТА [нем. Schicht] маҳс. Хомашё (руда, кварц қуми ва ш.к.) ва ёқилғи аралашмасидан иборат, эритишга тайёрланган қатлам. Шиша пиширишда даставал, шихта – хомашё аралашмаси тайёрланади. М. Аминжонова, Шишанинг кашф этилиши тарихидан.

ШИШ Организм тўқималарининг ташқи таъсир ёки касаллик туфайли бўртиб чиқиши; бўртма; ўсма. Ёмон шиши. Шиши даволамоқ. — Ахир дармоним йўқ, бод касалим бор, оёғим шиши, бу ўйл менга раҳм қилинг, – деб ялинди Шариф ота. Ж. Шарипов, Хоразм. Агар бу шиши газак шиши бўлса, пахтадоғ фойда қиласди, лекин рак шиши бўлса, авж олдиради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ШИША [ф. شيش – ойна, шиша; бутилка] 1 Кварц қумига бошқа баъзи моддаларни қўшиб эритиш ва кимёвий ишлов

бериш йўли билан олинадиган қаттиқ ва шаффоғ материал; ойна. *Шиша эритадиган* печь. *Шиша ишлаб чиқармоқ.* — *Бу докторхона тұғрисида Сотиболдининг билгани шу: салқин, тинч.. баланд ва чиройли оқ иморат; шиша қабзали эшигига қўнгироқ тугмаси бор.* А. Қаҳҳор, Бемор.

Шиша ранг, шиша ранг Ниҳоят тоза, мусаффо, шаффоғ. *Шиша ранг осмон.* — *Шарқираб оқаётган шиша ранг сувнинг жилосида..* эндиғина уйқусидан турган, ҳали юзларини ювib улгурмаган тонг. Р. Файзий, Балли, она қизим!

2 Шундай материалдан ясалган ҳар хил шаклдаги турли идиш ва буюмлар. *Бир шиша атим.* Пиво шишиаси. — *Унинг баҳтига бир вақтлар стадионда биргалашиб бўши шишалар терган болалардан бири ўйлиқиб қолди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Лекин бу ўқларнинг бири деворни тешиб кетди, иккинчи си чироқ шишиасини чил-чил синдириди. Х. Фулом, Машъял.

ШИШАДАМ [ф. شيشه‌دام – шишани дамловчи, пулловчи] Шиша саноатида: пулфлаб шиша буюмлар ясовчи ишчи.

ШИШАДОШ айн. бутилкашош. Менсиз ҳолингиз нечук, *Шиша дошлар, ассалом.* «Муштум».

ШИШАК [ф. شيشک – бир ёшли қўй] Бир ёки икки ёшли қўй.

ШИШАСОЗ [ф. شيشه‌ساز – шиша ясовчи] Шиша саноатида ишловчи шахс. *Шиша соз шарни темир қоплама ичига солиб, шу кўринишида унга патент олди.* «Фан ва турмуш».

ШИШИНМОҚ 1 Шишимоқ 1-3 фл. ўзл. н. Бемор бир оз шишинган эди.

2 кўчма Манманлик билан кеккаймоқ, мағурурланмоқ, кибрланмоқ. *-Сизга ўхшаган тажрибакорлар билан кенгаш қилган эдим, чақириларсан, бормадингиз, – деди Турғунов.* -Қачон? Ҳеч хабарим ўйқ, – сал шишиниб деди Бўрибой. Х. Назир, Ўтлар туташганда. *Раҳбар шишинса, элни хонавайрон қиласди.* Н. Ёқубов, Жон.

ШИШИРМОҚ 1 Шишимоқ 1-3 фл. орт. н. Ари чақиб, қовоғимни шишириб юборди. *Шарни пулфлаб шиширмоқ.* Велосипед камерасини дамлаб шиширмоқ. Ҳўл беда сигир қорнини шишириб юборади. — *Самандаров кулиб юбормаслик учун лунжини шиширди ва жаҳзил билан столнинг тортмасини торттиб,*

унинг аризасини қидирган бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 кўчма Оз, кичик нарсани кўп ёки катта қилиб кўрсатмоқ, муболага қилмоқ. *Баъзилар асарнинг ижобий томонини шишириб кўрсатишга уринадилар.* — *Менинг ўйқ гуноҳимни шиширган ўшалар.* Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

Мияни (ёки каллани) шиширмоқ Мияни ниҳоятда чарчатмоқ, ҳолдан тойдирмоқ, гангитиб қўймоқ. *Саҳардан оқшомгача чархнинг гув-гуви каллани шиширади.* Ойбек, Улуғ йўл.

ШИШМОҚ 1 Организмда ёки унинг бирор қисмида ташки таъсир ёки касаллик туфайли шиш ҳосил бўлмоқ. *Унинг оёғи шишиб кетибди.* — *Кўп ўйлаганликдан [Кумушнинг] кўзлари қизарган, қовоқлари шишган, юзлари бўртган эди.* А. Қодирий, Ўттан кунлар. *Чол қўйлар шишиб ўлган ўша баҳтисиз ҳодисадан бери ўғлига бунчалик ширин гапирмаган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Бўртиб катталашмоқ; бўртмоқ. *У ҳар тош кўттаргандан, билагидаги, бўйинларидаги томирлари бармоқдек-бармоқдек бўлиб шишиб чиқади.* С. Аҳмад, Йўлда.

3 Ҳаво, газ ва ш.к. билан тўлиб кенгаймоқ, қаппаймоқ. *Бола қанча пулласа ҳам, пулфак шишиади.* — *Нусратбек катта уйнинг бир тавақа деразасини балконга қаратиб очиб қўйди.* *Тўрпардалар шишиб, уйга илиқ шабада кирди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

4 кўчма с.т. Семирмоқ, семириб кетмоқ, тўлишмоқ. — *Мен шишиб кетсанам, сен симёғочек қолибсан!* — деди Ҳўжакул ва қийқириб қулди. О. Ёқубов, Тилла узук.

5 кўчма Фуурланган, димоғи кўтарилиган ҳолатда бўлмоқ. *Матжон бобо, шишманг, кўпирманг, Сизни кўкка олиб чиқди банд.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Бунақа қулаликларга у илгари ҳам осонликча эришарди.. тутгма талантим бор, деб кўкрагига уриб қўярди.* Ҳозир эса талантга шишидиган хонаси эмас. «Ёшлик».

Боши (ёки мияси, калласи) шишимоқ Нима қиласини билмай ҳайрон ҳолатда бўлмоқ; боши қотмоқ. Эшишдим, лекин нима чора қиласиз? Шу кунда ҳамманинг боши шишинган. Ойбек, Танланган асарлар. Доячаким.. нечта эркак ва нечта хотин айтиласидир ва кимлар? — мана шунингдек масалалар

билин Ўзбек ойимнинг мияси жуда шишиган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Димоғишишмок** Жуда ҳам кеккайиб кетмоқ, ҳеч кимни назар-писанд қилмайдиган бўлмоқ. Жуда димогингиз шишиб кетувди, бундан буён қадамингизни билиб босадиган бўласиз. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси. **Ўпкаси шишимок** 1) қаттиқ югуриш ва б. сабабли нафас олиши оғирлашмоқ, ўпкаси тиқилмоқ. Розик.. ўрнидан турди-да, югурганича кетди. Салдан кейин ўпкаси шишиди, оёғида дармон қолмади. С. Анорбоев, Оқсой; 2) йиғлар даржада алам қилмоқ, ўпкаси тўлмоқ. Девонанинг ўпкаси шишиб кетди. Эрмакчилар унинг юрагига галма-гал ўт ёқар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШИҚ тақл.с. Мўрт нарса синганда ёки икки қаттиқ нарса бир-бирига урилганда ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Шиқшиқ товуш эшишиди.*

Шиқ этмоқ «Шиқ» деган товуш чиқармоқ. Бирдан эшик шиқ этиб очилди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Сарой амалдори президент бандлигини, гаплаша олмаслигини айтиб, шиқ этиб трубкани илди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

ШИҚИЛДОҚ Силкигандга «шиқ-шиқ» товуш чиқарадиган, шиқирлайдиган болалар ўйинчоги; шақилдоқ. *Марзия хола кичкина шиқилдоқни олиб келиб, неварасининг қўлига тутқазди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

ШИҚИЛЛАМОҚ «Шиқ-шиқ» этган товуш чиқармоқ, шиқирламоқ. Чойхонада одам кўп. Бабзан чойнакларнинг қопқоги шиқиллаб қолади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШИҚИЛЛАТМОҚ Шиқилламоқ фл. орт. н. Бармоқларни шиқиллатмоқ. — *Машинка шиқиллатиб ўтирган секретарь қизнинг бетига ҳам қарамай: «Киринг», деб ўтиб кетди.* С. Аҳмад, Лъяли Бадаҳшон.

Тўёғингни шиқиллат Жўнаб қол; йўқол, кет. Лекин Жалиловга ўҳшаганлар: «Кўп қаттори оларингни олдингми, тўёғингни шиқиллат!» дейдилар. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаған қиз.

ШИҚИР айн. шириқ. Эшик занжирни шиқир этиб очилди.

ШИҚИРЛАМОҚ «Шиқир-шиқир» товуш чиқармоқ. Мотор гуруллади. Сеялкалар шиқирлаб, ишга тушиб кетди. Ш. Гуломов, Ташаббус.

ШИФ: юраги шиғ этиб кетди айн. юраги шув этиб кетди қ. шув. Аҳмаджон ялт этиб, товуш эшишилган томонга қаради. Қаради-ю, юраги шиғ этиб кетди. Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ШИФА Кўп даражада, фоят мўл, бир текис ва ғуж-ғуж. Олча шиға гуллади. — Кўкраккача ўсиб, атрофга шоҳ ёйган, тагидан то учигача шиға кўсаклаган бўлиқ гўзалар. Ҳ. Нуғмон, Қаҳрамон пахтакор. Ҳамма жойда шиға ҳосил, уни ўз кучимиз билан териб олиши амри маҳол. М. Жўра, Қуёшдан нур эмгандар.

ШИФАБ 1 Бир текисда тўхтовсиз ва тез; зўр бериб; жон-жаҳд билан, астойдил. *Ёнирилиб, шиғаб теринг, ўртоқлар.* Улоқ олиб, донг чиқарсан қишилоқлар. А. Пўлат. [Моҳидил] *Тўшакни тарқ этмоқ ниятида докторнинг айтганларини бажонидил бажарар, шиғаҳаси бўғиқлигига қарамай, шиғаб овқат ер, куч ишишга уринарди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Ерга бир зум эгилди-да, шиғаб тошбўрон қилишга тушди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 айн. шиғил. *Ғўза ҳозир шиғаб кўсакка кирган.* Ҳ. Назир, Бир туп ғўза.

ШИҒАЛАМОҚ қ. шуваламоқ. Ёмғирлар шиғалаб ёғар бағримга, Тағларим юзидан ўпар самолар. Газетадан.

ШИФИЛ 1 Бир текис; қийғос. *Дарахтлар шиғил гулга кирган, боғда зингиллаб асаларилар учиб юрибди.* Ж. Шарипов, Саодат. О, шиғил гуллабди олуча, бодом.. Тўлқин.

2 айн. шовул II. .. ўйчан кўзларини шиғил шохлари ерга тегай-тегай деб турган шафтологи, узоқ-узоқларга тикди. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир. Анор дарахтларида анор шиғил, чойнакдай-чойнакдай бўлиб осилиб ётибди. А. Қаҳҳор, Анор.

ШИФИЛЛАМОҚ 1 «Шиф», «шиғ-шиғ» этган товуш чиқармоқ. *Девор тагида дошқозон, унинг ёнида қумғон-самовар шиғиллаб қайнаб турибди.* С. Сиёев, Аваз.

2 айн. физилламоқ. Снарядлар шиғиллаб келиб, гумбурлаб, тўфон кўтарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Камта кема дарё сувида шиғиллаб сузиб борарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

Юраги шиғиллаб кетди айн. юраги шув этиб кетди қ. шув. Гуломжон Ҳаётни кўрдию, юраги шиғиллаб, кўз ўнги хираданди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мезморнинг юраги

шиғиллаб кетди. У яна миқ эттәй қолди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШИФИРЛАМОҚ айн. **шиғилламоқ**. Баланд тогда шигирлаган тош энди.. «Ҳасанхон».

Юраги шигирлаб кетди айн. **юраги шигиллаб** кетди қ. **шиғилламоқ**. Дишод табаррук ерга қадам боссанда, юраги шигирлабан одамдай, останадан авайлаб ҳатлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШИФОВУЛ тар. Бухоро ва Хива хонларидан элчиларни кутиб олиш, уларни хон ҳузурига олиб кириш, саройдаги қабул маросимларини бошқариш ва назорат қилиш билан шуғулланган мансабдор шахс. Эрталаб хон саройидан шиговул эгарлогиқ бир от келтириб, таъзим билан элчини арқа чорлади. М. Осим, Элчилар.

ШИГРАЙМОҚ айн. **шинғраймоқ** (филай кўзли одам ҳақида). Аъзам бир кўзини шиграйтирганича бақрайиб, кўчада қолди. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

ШКАЛА [lot. scala – нарвон, зина < scandere – кўтарилимоқ] 1 Ўлчов асбобларининг даража кўрсатувчи чизиқлари, ракам кўрсаткичи ёки циферблати. *Термометр шкаласи.* ■ *Нормат рацийнинг қулогини бураб, шкаласи устидаги стрелкасими ийғалатга бошлади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бирор катталикни, миқдор, хусусият ва ш.к. ни ўлчаш ёки баҳолаш учун қабул қилинган сонлар системаси. *Иш ҳақи шкаласи.*

ШКАФ [p. < нем. Schaff – идиш жавони] Турли анжомлар солиб қўйиладиган мебель тури; жавон. *Ойнали шкаф.* ■ ..девор тагидаги китоблар солинган шкаф устидиа аллакимнинг ҳайкалчаси турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Шкаф ичига турли төғ жинсларидан олинган намуналар қалаштириб ташланган. С. Кароматов, Олтин күм.

ШКИВ [голл. schijf] тех. Бир ўқдан иккинчи ўққа тасма ёки арқон орқали ҳаракат узатадиган икки фидирлакдан бири. *Моторларнинг гувуллаши, шкивларга кийгизиб қўйилган қайшишларнинг шапиллаши, риҷагларнинг гижирлаши тинди.* Газетадан.

ШЛАГБАУМ [нем. Schlagbaum < schlagen – урмоқ + Baum – дараҳт] Заставада ёки йўлнинг поезд, машина ўтадиган жойлари-

да қатновни тўхтатиб қўйиш учун хизмат қиладиган, қўлда ёки автоматик бошқариладиган кўтарма ғов, тўсиқ. Секин шлагбаум кўтарилиди. Машина йўлга тушди. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргиди. Канал яқинидаги шлагбаум очиқ, у ердан ўтган ўйла машиналардан холи. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

ШЛАК [нем. Schlacke – болғаланганда учган металл парчалари < schlagen – болғаламоқ] 1 Рудадан металл эритиб олишда қоладиган шишасимон ёки тошсимон модда; тошқол. *Шлак уюми. Шлак кукуни.* ■ *Онда-сонда шлак парчалари ва қадимий кончилар шлаган тошболга ҳамда исканалар кўзга ташланарди.* С. Кароматов, Олтин күм.

2 Қаттиқ ёқилгидан қоладиган чиқит. Бу кўчаларнинг тупроғи ҳам бошқа, йўлкаларга сурранг майда шлак тўкилянти, юргандага гичир-гичир қиласди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШЛАКОБЕТОН [шлак + бетон] тех. Цемент, күм ва шлак қоришимасидан тайёрланган енгил бетон.

ШЛАКОБЛОК [шлак + блок I 2] тех. Шлак билан цемент аралаштириб тайёрланган қурилиш материали.

ШЛАНГ [нем. Schlang – илон < schlingen – ўралмоқ, чирмалмоқ] Резина ёки сув ўтказмайдиган материаллардан ясалган эгилувчан труба. *Ўт ўчириш шланги. Шланг билан сув сепмоқ.* ■ Шлангдан варилаб келиб турган сув бирнасда ҳовузчани тўлдириди. С. Аҳмад, Томоша. *Сайнёра эрталаб спорт майдончасига борганда, улар [болалар] қаердан-дир шланг топиб, майдончага сув сепишаётган эди.* О. Ёкубов, Дастрлабки кадамлар.

ШЛАНГА с.т. Шланг. *Ке, қўй, Наби, кўп ўжарлик қилма, мана шланга ҳам тайёр.* О. Ҳусанов, Дўстлар. *Шланга бўлганда-ку, юз марта деса ҳам сувай берардик.. «Муштум».*

ШЛЕМ [p. шлем, шелом < герман тилларидан: нем. Hulle – қобиқ; ёпинғич] 1 Қадим замонларда ва ўрта асрларда қилич, гурзи, ўқ ва ш.к. зарбидан сақланиш учун бошга кийиладиган темир қалпоқ; дубулға.

2 Бош ва бўйинни урилиш, лат ейиш, босим ва ш.к. дан сақлаш учун маҳсус тайёрланган бош кийими. *Космонавтлар шлеми. Танкистлар шлеми. Ўт ўчирувчилар шлеми.* ■ *Одам гаввослар шлемини кийиб, шўр сувга тушади, бундай сувнинг солиш-*

тирма оғирлиги одам танасининг солиштири-
ма оғирлигига баравар бўлади. Ё. Тўракулов,
Космосга учиш.

ШЛЕМОФОН [шлем + юн. phone –
товуш] Учувчилар, танқчилар, космонавт-
лар киядиган, ичига гаплашиш мосламаси
(телефон ва микрофон) ўрнатилган шлем
ҳамда шу гаплашиш мосламасининг ўзи.
*Йўлдош ўз звеноси ёнига келганда, самолёт-
ларнинг экипажлари ўз ўрнини эгалаб бўл-
ган, учувчилар шлемофонларини қулоқлари-
га бостириб, бўйруқ кутиб турардилар.* Ҳ.
Фулом, Тошкентликлар.

ШЛИФОВКА [р. < нем. schliefen – йў-
ниб ясамоқ, силлиқламоқ, сайқал бермоқ]
Пардозлаш ёки маълум шаклга келтириш
учун металл, ёғоч, ойна ва ш.к. ни абразив
материаллар ёрдамида ишлаш; ишқаб сил-
лиқлаш, жилолаш, сайқал бериш. Ёғочни
шлифовка қилмоқ.

ШЛИФОВКАЧИ Шлифовка қилувчи
ишли.

ШЛЮЗ [голл. sluis < фр. ecluse < лот.
exclusa – тўсиқ, ғов; ўйл қўймаслик] 1
Кемаларни дарё ёки каналнинг сув сатҳи
турлича бўлган бир участкасидан иккин-
чисига ўтказиш имконини берадиган, дар-
возалар орқали ўзаро тулашган гидротехник
камералардан иборат иншоот. *Бир камерали
шлюз. Шлюз камераси. Пароходни шлюз ор-
қали ўтказмоқ.* ■ *Фақат канал эмас, бал-
ки тўғонлар, шлюзлар, темир-бетон уйлар
ҳам бир ўйла ва бирданига қурилаётганга
ўхшайди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Тўғонларда сувни қўйиб юбориш ёки
бўғиши учун хизмат қиладиган махсус тешик;
тўғон кулфи. *Шлюзни очмоқ.* ■ *Ариқларда-
ги сув тақсилайдиган шлюзлар эса деярли
шиламайди.* Газетадан.

ШЛЮПКА [голл. sloep – қайиқнинг бир
тури] Эшқаклар ёрдами билан юрадиган,
баъзан елканли ёки моторли, палубасиз
кичкина қайиқ. Эшқакли шлюпка. *Елканли
шлюпка. Моторли шлюпка.*

ШЛЯПА [нем. Schlappe – қалпоқ, шап-
ка] Атрофи соябонли бош кийим. *Похол
шляпа. Аёллар шляпаси.* ■ *Рўпарасида шля-
панинг кенг соябони тагидан Ҳуморхоннинг
кўзлари ёниб турарди.* А. Мухтор, Туғилиш.

ШМУЦТИТУЛ [нем. Schmutztitel < Sch-
mutz – кир, чанг-чунг + Titulus – уст ёзув;
сарлавҳа] плерф. Китобнинг бошланиши ёки

ҳар қайси қисми олдидан қўйиладиган,
одатда сарлавҳа ёзиладиган ёки расм соли-
надиган вараг. *«Ўзбек шоирапари» тўплами-
га ишланган шмуцтитулларда яратилган
образларда Шарқ поэзиясининг изтиробли
лирикаси, самимият ва гўзаллиги жонланти-
риб гавдалантирилган.* Газетадан.

ШНИЦЕЛЬ [нем. Schnitzel – қирқиб
олинган лаҳм гўшт] Қийма гўштдан ёки
тўқмоқланган гўштдан пиширилган ясси
юпқа котлет.

ШНУР [нем. Schnur – чилвир, сим] 1
Изоляцияланган электр сими. Бир симни
шнур. *Шнур тортмоқ.* ■ *Йигитали магни-
тофонни токчадан олиб, қўйиб юборди.
Электр чойнакка сув тўлдириб, шнурни ток-
ка тиқди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

2 с.т. Ип, каноп, чилвир. *Ботинкага
шнур тақмоқ.*

ШОБИР фольк. Шарпа, жавоб садоси.
Хеч шобир бўлмади, «шулар нима деркан», деб
Новкал ҳам бир жойда қулоқ солиб турди.
«Баҳром ва Гуландом». От солиб жўнади
шундай фалакка, Шобири билинмай, яшин-
дай оқиб. «Муродхон».

ШОВ тақл. с. Суюқликнинг шиддат би-
лан тез тушишида ҳосил бўладиган товуш-
ни билдиради.

Шов этмоқ «Шов» деган овоз чиқармоқ.
Шов этиб тарновдан сув келди.

ШОВВА Сувнинг баландликдан куч
билин отилиб, шовуллаб тушадиган жойи,
шаршара. Дунёдаги энг катта шаршара
Венесуэладаги Анжея Фолла шоввасидир.
Газетадан. *Собир шимининг почаларини тў-
пигигача шимариб, оёғини шовва сувига бо-
тириб ўтиаркан, гозқараш қилиб қўйди.* Д.
Нурий, Осмон устуни.

ШОВВОЗ [ф. شاھباز – лочин] Ҳар қан-
дай ишни эплай оладиган, қойил қилади-
ган эпчил; азamat. *Дуруст, юрагинг дадил кў-
ринади. Одамнинг шоввози қўриқ очади.* Ҳ.
Назир, Васият. *Бўш келманглар, йигитлар,
ураверинглар, шоввозлар!* Ойбек, Танланган
асарлар. *Гулсумга ўхшаш шоввоз аёлларни ўз
атрофингизга тўлланг.* П. Турсун, Ўқитувчи.
Яша, шоввоз! Омадинг келган экан, қўлинг
ёқди. Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

ШОВДИРАМОҚ кам қўлл. Шовулла-
моқ; шалдирамоқ. *Буғдойнинг сарғая бошли-
ган бўлиқ бошоқлари майин шабадада шов-
дираф, денгиз каби мавжсланиб чайқалади.*

Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. *Мадрасанинг кенг, текис чорбурчак саҳнидан кечак шовдираб ўтган ёмғир кўзга илинар-илинмас буғ бўлиб, ҳавога кўтарилмоқда эди.* Ойбек, Навоий.

ШОВИНИЗМ [фр. chauvinisme] Миллатчиликнинг ўзга миллатларни камситиш, таҳқиrlаш, ўз миллатини бошқа миллатдан устун қўйиш, миллий тақаббурлик, миллий худбинлик иллатларини ўзида мужассам этган ўта тажовузкор шакли. *Миллатчилик, шовинизм, ирқчилик* – бузук дунёқарашнинг кўринишларидир. Газетадан.

ШОВИНИСТ [фр. chauvinist < Наполеонга ўлгудай содик солдат Шовин (N. Chauvin) номидан] Шовинизм тарафдори.

ШОВИНИСТИК Шовинизмга оид; шовинизм руҳи билан сугорилган. *Шовинистик тарғибот.*

ШОВУЛ I [р. щавель – нордон баргли ўтсимон ўсимлик] Отқулоққа ўхшаш, қорабуғдойлар оиласига мансуб, барги майда, таъми нордон, овқатга ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик; кўзикулоқ. *Шўрвага шовул солмоқ.*

ШОВУЛ II Жуда кўп, гуж-гуж; шифил. *Биз гўза пайкали оралаб ёнгоқдай шовул кўсакларни санашиб, машина тўхтаган тарафга қараб бордик.* Ҳ. Назир, Механизатор. Зилол чашма тилга кирди: *-Ўксиз, етим мажнунтол. Нечун шовул новдаларинг Бозим узра эгик, лол?* Т. Тўла.

ШОВУЛДЕК, -дай айн. шовул II. Шовулдек олчалар кўзни қамаштиради. — *Кун кеч бўла бошлаган. Мен баланд ёнгоқда ўтирибман. Атрофда шовулдек ёввойи узум.* Ҳ. Аҳмар, Ким хақ?

ШОВУЛЛАМОҚ «Шов-шов» этган товуш чиқармоқ. *Шалоланинг шовуллабан овози келди.* — *Ўрмон аллақандай бир хил овоз билан елпиниб шовулларди.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. Бирдан ёмғир ёғиб, тарновлардан шовуллаб сув оқа бошлади. Ж. Шарипов, Хоразм.

ШОВУН 1 айн. шоқул.

2 Тикувчиликда дагал чоклар учун (мас., қоп тикиш учун) ишлатиладиган йўғон ип, каноп.

ШОВУР тақл. с. 1 «Шов» ва шунга яқин аралаш товушни билдиради. *Бир маҳал қандайдир шовурдан уйғонса, барзангидай одам тракторга уннаётган эмиш.* «Ёшлик». Қўши-

ғида гоҳ ўилқи уюрига тўла дашт шовури.. бўлади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 Шов-шов товуш; шовуллаш. *Салобатли ёмғир шовури эшитилиб турарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ШОВУР-ШУВУР тақл. с. Мазмуни ноаниқ бўлган гап-сўз товушларини билдиради. *Аудитория шовур-шувур.* Бирор ўтирган стулини ғўртиллатиб суради, бирор безовталашиб қимирлайди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Шовур-шувур бўлиб турганда, Акбарбой сўз олди, яна ҳамма жим бўлди.* Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси. Оломон орасида бирдан шовур-шувур кўтарилди. Ҳ. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ШОВУШ Муз, ях. *Сирдарё суви шовуши аралаш кўпирриб оқади.* Ҳ. Нуъмон, Қархамоннинг туғилиши. Қиши.. *Дараҳтлар шохидада ларzon-ларzon шовуши..* Ш. Бўтаев, Кўргонланган ой.

Шовуш боғламоқ Қирор боғламоқ, музламоқ. *Унинг мўйлови шовуш боғлабди.*

ШОВШАМОҚ фольк. Зирқирамоқ, қақшамоқ. *Кўп қўшин келганга ўхшайди, Эшишиб суяги шовшади.* «Ҳасанхон». Қирқ ўигитнинг банди-бўғни бўшади. *Бекларига қараб суяги шовшади.* «Юсуф ва Аҳмад».

ШОВ-ШУВ 1 «Шов» ва шунга яқин товушни билдиради. *Новдан оқиб тушаётган сувнинг шов-шуви дилрабо нағмалардай ёқиб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Унинг [Жапақнин] даҳшатли довул шов-шувини эшишмаган қулоқлари эшикдаги заиф бир шарпани аниқ пайқаган эди.* А. Мухтор, Коқақалпоқ қиссаси.

2 Фала-ғовур, шовур-шувур, шовқин. *Курилиш участкасида шов-шув тинмайди.* — *Тўй узоққа чўзилди.* Шу вақт негадир бирдан шов-шув, қий-чув кўтарилди. Ж. Шарипов, Хоразм. Улар вокзалинг олдида қатор тизилиб турган «Победа»ларнинг бирига ўтириб, шаҳарнинг шов-шувга тўла гавжум кўчаларидан учиб кетдилар.

О. Ёқубов, Ота. **3** кўчма Миш-миш гап, овоза. *Бу воқеа ҳақида шов-шувлар юрибди.* Шов-шув гап тарқатмоқ. — *Домла ўйланаб қолди-да, анчадан кейин деди: -Қишлоқда шундай шов-шув бор эмишими?* А. Қаҳҳор, Сароб.

4 с.т. Бирор ҳодиса, кимса ёки нарсага ўта қизиқиши туфайли юз берадиган қизғин мухокама, мунозара, ҳар хил гап-сўз. Султонова звеносининг бу ғалабаси катта шов-

шувларга сабаб бўлди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова. «Ҳамза ўрис қизга уйланибди» деган хабар тарқалди. Бу гап шаҳарда бешолти кун роса шов-шувга сабаб бўлди. К. Яшин, Ҳамза. Мана, пахта териши агрегати тўғрисида ёзилган диссертация ҳақида матбуотда анчагина шов-шув бўлди. «Муштум».

ШОВ-ШУВЛИ «Шов-шув» овози келиб турадиган; шовқин-суронли; фала-говури. У. қоғозни Ҳиротга кетувчилардан бериб юбормоқ учун работнинг шов-шувли кўчасига чиқди. Ойбек, Навоий.

ШОВ-ШУВСИЗ Шовқин-суронсиз, осойишта, тинч; астагина. Улар [Сарагул билан Орифжон] ҳамма вақт иккот ёлгиз яшаб, оҳиста, шов-шувсиз, камташвиш ҳаётга ўрганиб қолган эдилар. А. Мухтор, Чинор. ..Икки кампир ирим қилиб, Маликанинг дард туваётганини ҳеч кимга билдириласликка тиришиб, шов-шувсиз эшикни ҳам занжирлаб қўйишган эди. Мирмуҳсин, Чиникиш.

ШОВҚИН 1 Қаттиқ гап-сўздан эшитиладиган, шунингдек, турли ҳаракат, ҳодисалар туфайли юзага келиб, қўшилиб кетадиган товушлар. -Оқлаймиз! Оқлаймиз! – чойхонани ишчиларнинг шовқини босиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Аркда жанг тўхтайди. Аммо орқада ҳамон шовқин. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Намоз асрга яқин куёв оломон билан келди. Тўрт карнай, олти сурнайнинг шовқини қўйни тутди. Ойбек, Танланган асарлар. Үнда-бунда сайёр атторларнинг «ин кетди..» каби қичқириқлари шаҳар шовқинига мадад бериб туради. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Чор атроф сайиличларнинг говур-ғувери, трамвай-троллейбусларнинг шовқини билан тўлиб тошган. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Баланд овоз билан бўлаётган жанжал, тўполон; шовқин-сурон. -Ҳай, бу нима шовқин? – кампир кўча томонга қулоқ солди. Ойбек, Танланган асарлар. Мавлоно Фазлидин шовқин келаётган томонга қулоқ солиб турриб, қўрқиб кетди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Шовқин кўтармоқ 1) айн. **шовқин қилмоқ**. -Ёлғон, тұхмат! – деб бошқа дехқонлар ҳам шовқин кўтардилар. С. Айний, Қуллар; 2) бирор хабарни кенг ёймоқ, бу ҳақда жар солмоқ. Нега матбуот шовқин кўтартмайди. А. Қаҳҳор, Сароб. **Шовқин солмоқ** 1) айн. **шовқин кўтармоқ**. **Фақат** ичкаридан

мастларнинг қийқириқлари, аллакимнинг бўғиқ алёри эшишилади; ашула, қичқириқ аралаш яна аллаким шовқин солиб сўқинади. Ҳ. Ғулом, Машъал; 2) қаттиқ (гувллаган, шовуллаган ва ш.к.) товуш чиқармоқ. Шовқин солиб сой оқар Қорабоғ қишилогидан. Ҳ. Салоҳ. Бу тинчликни фақат Оқсойгина бузади.. кеч кирганда, гёй атайлаб қаттиқроқ шовқин соларди. С. Анорбоев, Оқсой. **Шовқин қилмоқ** Бирорвга қарата қаттиқ овоз билан, бақириб гапирмоқ. **Биттанд гапир! Биттанд!** Ҳамманг баравар шовқин қиласан, гап уқиб бўладими? Ҷўлпон, Кечава қундуз.

3 тиб. Одам организмига салбий таъсир этадиган ва унинг ишлашига, дам олишига халақит берадиган бегона товушлар мажмуй.

4 тиши. Оғиз бўшлиғида ун иштирокисиз ҳосил бўладиган товуш. **Фақат шовқиндан** ҳосил бўлган **к, п, с, т, ф, ш, ч, қ, х, ц, ҳ** товушлари жарангиз сундош товушлардир. «Ўзбек тили» дарслиги.

ШОВҚИНЛАМОҚ Баланд овоз билан гапирмоқ, бақирмоқ. Шовқинлама, болани уйғотиб юборасан. —Ош тайёри, ош! – деб шовқинлади Умар. П. Турсун, Ўқитувчи. Автобус силкениб-силкениб борар, одамлар бир-бири билан шовқинлаб гаплашишар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

ШОВҚИНЛИ 1 Шовқин билан тўлган; фала-говур ҳукм суриб турган. Шовқинли кўча. —**Машиоқлар** чолгуларини қўлга олдилар. Энди гузарда шовқинли катта ўйин эмас, ширин, майин ҳужрабазм садоси оқа кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Кучли товуш чиқариб турадиган. Шовқинли ўрмон. —**Умурзоқ** ота гира-ширада чайласидан чиқиб келди-да, шовқинли дарё лабида таҳорат қилди ва тўнини майсага ёзиб, бомдод намозини ўқиди. Ҳ. Ғулом, Машъал. [Миркарим] Шовқинли сувлар бўйига жойлашган гумбаздор мозорлар.. мачитлар орасида уч ой юргач, яна Тошкентга келиб олди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Шовқинли ундошлар тиши. Овознинг иштирокисиз, шовқин билан ҳосил бўладиган ундошлар.

ШОВҚИН-СУРОН 1 Кучли даражадаги шовқин. Шовқин-сурон кўтармоқ. —**Вагонларнинг қулоқларни қоматга келтирувчи овозлари борган сари узоқлашиб, ниҳоят, шовқин-сурон тинди.** Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Танклар юргандада, ўқ отганда,

шовқин-сурони радиокарнай орқали узоқ-узоқларга тарқалади. И. Раҳим, Чин муҳабат.

2 Шундай товушлар билан бўлаётган жанжалт-тўполон. Мавлон ақа арава миниб уйига қайтиб келганда, шовқин-суроннинг устидан чиқиб қолди. Х. Ғулом, Машъал.

ШОВҚИН-СУРОНЛИ Кучли даражада шовқинли; шовқин билан юз берадиган. Бу вақт ичкарида тартиб ўрнатилиб, боягидай шовқин-суронли вайсаши бошланган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШОВҚИНЧИ с.т. Бақириб гапиришга одатланган; арзимаган нарсага шовқин кўтарадиган.

ШОГИРД [ф. شاگرد – ўрганувчи, халфа; издош; ўқувчи] 1 Бирор уста, мутахасис ёки олимдан ҳунар, касб, билим ўрганаётган (ўрганган)шахс (устозга нисбатан). Шогирд тушмоқ. Уста кўрмаган шогирд ҳар мақомга ўргалар. Мақол. ■ Ажабо, устознинг инсон қалбига солган ижод ишқи шогирдинг матонати билан қўшилса, мъъжиза туғилар экан. «Гулдаста». Охунжон қизиқ – машҳур Юсуфжон қизиқ Шакаржоновнинг шогирларидан бири. «Муштум». Шундай нуфузли олимнинг шогирди бўлиши унча-мунчага насиб қўймайди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Ҳар бир инсофли устод ўз муборак умрининг дурдона якунлари деб шогирларини ҳиеоблайди. F. Ғулом, Жаноби инсонлардан бири.

2 Бирор кимсанинг иши ёки таълимотининг тарафдори, уни давом эттирувчи; мухлис, издош. Ўзини олди-қочди саргузаштлар пирни Анвар пошионинг шогирди деб юрувчи, чиндан ҳам шу саёқ турк зобитининг мухлиси бўлган Комил афанди ҳар галгидай.. ўз устозига тақлид қилди. Х. Ғулом, Машъал.

ШОГИРДЛИК Шогирд бўлиш, шогирд даражаси, ўрни. Отам мени шахримизда донги кетган табибга шогирдликка берди. «Эртаклар». Мамурият уни тола ажратгич машинада ишлаш учун шогирдликка ўтказди. Газетадан.

ШОД [ф. داش – хурсанд, шодон, қувноқ, хушчақ; мамнун] Бирор нарсадан мамнун, кувончга тўла; хурсанд. Кўнгли шод. Шод бўлмоқ. ■ Сочларин бўйнимга боғлаб, Шод эруман бу кеча, Қўй, чамаллардан, сабо, Гул атрини тарқатмагил. Э. Воҳидов. Чўнтағининг қаеридадир асрар юрган ўттиз

сўмликни онасига бераркан, Болтабой ўзида ўйқ шод эди. Ж. Шарипов, Саодат.

ШОДА 1 Ипга тизилган бир хил, бир турдаги нарсалар мажмуи. Бир шода марварид. Бир шода қаламтирип. ■ Ўзиям унча-мунча маржонлардан эмас, ўн икки шода-я! М. Исмоилий, Фарғона т. о. -Ҳаммаси асл, қизим, менда паст нарса бўлмайди, – деди ҳўжайин, кейин қизга қараб, кўзини қисиб кулди, – ол, бир шодани тақиб кўр. Жуда ярашади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Ғуж, тўп (бир турдаги нарсаларнинг гуж-гуж, тўп-тўп ҳолати ҳақида). Чиннхон қўйини тепага чўзиб, жийда гулидан бир шода узиб олди ва уни ҳидлаб кўрди. П. Қодиров, Эрк. Асадда.. унинг [экиннинг] кўксидиа кўясклар шодаси бўлсин. Газетадан.

3 маҳс. Тўқимачилик дастгоҳининг ўриш ипларини кўтариб-тушириб турадиган қисми.

ШОДАЛАМОҚ Бир турли нарсаларни ипга тизмоқ, тизиб шода қилмоқ (қ. шода 1). Мунчоқларни шодаламоқ. ■ -Ҳа, Сорокин.. Баракалла! – деб мамнун жилмайди [Васильев], – гранаталарингни шодала.. Орқамдан ер бағирлаб эмакла. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

ШОДИ [ф. شادی – шодлик, курсандлик; қувноқлик] 1: оғиздан боди кириб, шоди чиқмоқ Беҳаё сўзлар билан сўкмоқ, сўкинмоқ. Қуёви Fuёсиддин тилмоч, токчалари меҳробнухса меҳмонхонада бурма болишини бағрига босиб, ароқ ичар, оғиздан боди кириб, шоди чиқиб, оқсоқолни сўкар эди. С. Аҳмад, Ҳукм. Назоратсиз қолган оғиздан ҳам боди кириб, шоди чиқиши мумкин. М. Исмоилий, Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл.

2 Шоди (эркаклар исми).

ШОДИЁНА [ф. شادی‌نا – хурсанд бўлиб, севиниб, қувониб; хурсанд, қувноқ] 1 от Шод-хуррамлик, тантана. Байрам шодиёнаси. Ғалабага багишланган шодиёна. ■ Зуҳра тўйига кўймади, деб бўлманг танг, Тўй бошлансин, шодиёна бошлансин.. С. Абдулла, Тоҳир ва Зуҳра. Бу тантана сенек фарзанди билан фахрланган элнинг шодиёнаси дир. Э. Раҳим, Янги қадам. Файзиёб сентябрь оқиомларининг бири. Боғларда, зумрад далаларда меҳнат шодиёнаси, қизларнинг дилрабо яласи авжиди. Э. Охунова, Қадрингни бил, дугонам!

2 сфт. Шод-хуррамлик ёки тантана билан ўтадиган (ўтган, ўтаётган). **Шодиёна тўй.** — У бу ўйдаги, қишилоқ аёллари таърифлаган шодиёна учрашувлар, мароқли суҳбатлар хаёли билан маст бўлиб юрган эди. Ҳ. Фулом, Машъял. Шу пештоқлар, шу иморатлар Қад кўтаргай ишлардан буён, Мана шундай шодиёна дамни Кўрган-билган эмас њеч қаочон! Э. Раҳим. Бирдан пастдан, тоғ қазувчилар манзилидан шодиёна қичқириқлар кўтарилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 от кам қўлл. Хушхабар келтирган кишига бериладиган инъом, совға; суюнчи.

ШОДИМАРГ [ф. شادىمىرگ — шодиёна ўлим; тоғтадан ўлиш]: шодимарг бўлмоқ шв. Севинчдан тўсатдан юраги ёрилиб ўлмоқ. -Кувончдан шодимарг бўлишга оз қолдим. Кечаси билан мижжса қоқмай, ширин хаёлларга чўмиб чиқдим, — деди Камолиддин. Т. Жалолов, Олтин кафас.

ШОДЛАНМОҚ Шод бўлмоқ, хурсанд бўлмоқ, севинмоқ, қувонмоқ. Шодланиб кетган Собир темирчи, раҳмат устига раҳмат ёғдирди. Ж. Шарипов, Хоразм. Э нодон қиз, Тўлқинжон шунча қизларнинг ичиди сени севиб қолгани учун шодлан! Ф. Мусажон, Хури.

ШОДЛИК Шод-хуррам ҳолат; хурсандлик, севинч, қувонч. Шодлик байрами. Шодликдан ўзини йўқотмоқ. — Шодлик йўлга бошлади мени, Бахтиёрлик бўлди одатим, Шоир бўлиб шодлик ва баҳтни Куйламоқлик зўр соадатим. Ҳ. Олимжон. Тўй. Бу сўз асосида ҳалқнинг шодлиги, хурсандлиги ётади, у камбағалнинг уйини шодликка, қувончга тўлдиради. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

ШОДМОН [ф. شادمان — шод, хурсанд, баҳтиёр] 1 кт. айн. **шод.** Fурбатда гарид шодмон бўлмас эмиш. Алишер Навоий. Минг шукурким, келдинг бугун сиҳат-саломат, шодмон, Айлай Ниҳоний жон фидо, қурбона бўлдим согиниб. Ҳамза. Э қўзим, жигарбандим, шодмон этиб келдинг, Кўкка еткуриб бошим, осмон этиб келдинг. Ҳабибий.

2 Шодмон (эркаклар исми).

ШОДМОНЛИК кт. айн. **шодлик.** Бу — Шарқнинг юлдози Ўзбекистонидир, Ўрта асрларнинг Осиёси ўйқ. Янги дарёларнинг севар ўлкаси, Багри шодмонлик, баҳт билан тўлиқ. Ҳ. Олимжон. Очликдан тинка-мадори қуриганилар ҳам бу шодмонликдан [баҳор байрамидан] четда қолмас, неча ҳафталар дас-

турхон тузашга ҳозирлик кўтаради. С. Ка-роматов, Бир томчи қон.

ШОДОН [ф. شادان — хурсанд, шод, қувноқ; мамнун] кт. Шод, қувноқ. Шодон кулиги. — Ёш қизасин босиб бағрига, Шодон қўшиқ ўқийди жувон. З. Диёр. Устозларим Лермонтов, Байрон.. Кўз ўнгимда туришар қатор. Улар билан сўзлашиб шодон, Тунлар ўтиб, тонгларим отар. Ҳ. Салоҳ.

ШОДОНЛИК кт. айн. **шодлик.** Чўпон найидан оқар Шодонлик, баҳт оҳангি. Чўққидаги кумуш қор Орзум каби яп-янги. А. Умарий.

ШОЁН [ф. شايان — арзирли, муносиб, лойик] кт. Сазовор, арзидиган, арзигундай. Манзур бўлган гўзлал атлас сингари Санватинг шоёндирил эл қиссасида. М. Бобоев.

Шоёни таҳсен Таҳсинга сазовор, лойик. Бойваччанинг «Ўйлаб иш кўриши лозим», деган гаплари шоёни таҳсингидир. К. Яшин, Ҳамза.

ШОИР [а. شاعر — шеър тўкувчи, ёзувчи] 1 Шеърий асарлар ёзалидан киши. Улуғ шоир. Демократ шоир. Ҳалқ шоири. — Бизга адиллар, шоирлар, ҳақиқий курашчилар лозим. Ойбек, Нур қидириб.

2 Баҳши ёки оқинлар исмига ҳурмат юзасидан қўшиб айтиладиган сўз. Фозил шоир. Ислом шоир Назар ўғли.

3 с. т. Гапдон, сўзамол, ҳозиржавоб одам ҳақида. Бу ўигит жуда шоир экан.

ШОИРА [а. شاعره — Шеърий асарлар ёзалидан аёл. Ўзбек шоирлари.

2 с. т. Гапдон, сўзамол, ҳозиржавоб қиз ёки аёл. Мажлиснинг шоирлари, ўйинчилари, чилдирмачи ва дуторчилари — барчаси ҳам ҳозир бўлиб, Кумушбигигина ҳаммомдан қайтмаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Шоира (хотин-қизлар исми).

ШОИРЛИК 1 Шоир иши, касби; шеър ёзиш. Мирзажон — кўнглида шоирлик дарди билан туғилган бола, ҳозирданоқ шундай шеърлар ёза бошладики, ўқиганингизда, кўзингизга беихтиёр ёш келади. П. Турсун, Ўқитувчи. Йўқ, мен тақдиримдан эмасман хафа. Шоирлик унвони баҳтимдан туҳфа. М. Шайхзода.

2 с.т. Гапга чечанлик, сўзамоллик. Ҳе, Эргашой ака-еъ, жуда ҳазилкаш ўигитсизда, Тўғри гапни ҳазилга олиб, шоирлик қиласиз. И. Раҳим, Чин мұхаббат. -Не бало овсин, шоирлик қиляпсизми? — деди Қумрихон бое

эшигига тамба қўятуриб. Ойдин, Олтин узукка олмос кўз.

ШОИРОНА [а. + ф. شاعر انه – шоирларча; гўзал, нафис] рвш. Шоирларга хос илҳом билан, шоирларча. Шоирона гапирмоқ. Шоирона ибора. ■ Аҳмад Ҳусайн бу сўзларни баланд шоирона сўзлар каби тушуниб, уларнинг мазмунига уччалик эътибор бермади. Ойбек, Нур қидириб. Шоирона тафаккур! Муболага, мақташлар! Менингча, оқ садафдир Сой ичида оқ тошлар. М. Шайхзода. Хушманзаралар ёшлиги чўпонлик билан безанган, шоирона қалб эгаси Қудратга Самиарқанд төгларининг этагидаги гўзал боғларини эслатарди. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

ШОЙИ [ф. شاهي – шоҳга оид, мансуб]

1 Ипакдан тўқилган газлама, мато; шоҳи. Гулдор шоий. Шоий тўқийидиган дастгоҳ. Шоий кўйлак. Шоий рўмол. ■ Тахмонда турли рангда атлас ва шойилардан қопланган кўрпалар, тахмон токчаларига уйилган парёстиклар.. киши кўзини қамаштирадар жада эдишлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Нури] Тўй муносабати билан ўзига атаб ясалган тўққиз духоба ва тўққиз ҳар нав шоий кўрпани томоша қилди. Ойбек, Танланган асарлар. Бошида нафармон шоий дурра, орқада қирқ кокил, чеккаларида гажак. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 с.т. Ипакли кийим, ипак газламадан тикилган кийим. Шоий билан кимхоб кийдим – устимда ўйқ, Қази билан қарта едим – қорнимда ўйқ. Мақол. ■ Қизу келин ясанди Атласу шоий билан. «Кўшиқлар».

ШОЙИБОФ [ф. شاهي باف – шоий тўқувчи] Шоий тўқувчи косиб. Сибирь бозорларида чаққон бўлган ип газлама, бўзининг нархи ошиди. Адрасбоф-шойибофлар ташвишига тушиб қолдилар. М. Осим, Элчилар.

ШОЙИГУЛ [шоий + гул] Шойигулдошлар оиласига мансуб, гулсапсарга ўхаш очиладиган гуллари қизил, сариқ, пушти, барглари шапалоқ-шапалоқ кўп йиллик манзарали ўсимлик.

ШОЙИФУРУШ [ф. شاهي فروش – шоий сотовучи] эск. Шоий газламалар билан савдо қилувчи шахс.

ШОК [фр. choc < ингл. shock – туртки, зарба] тиб. Ниҳоятда кучли, фавқулодда таъсиротлар (оғир жароҳат, қуйиш, миокард инфаркти, буйрак санчиши, мос бўлмаган

қон қўйиш, руҳий касаллик ва ш.к.) натижасида марказий нерв системаси, қон айланиши, нафас системалари фаолияти ҳамда моддалар алмашинувининг кескин бузилиши билан ифодаланадиган, ҳаёт учун хавфли оғир патологик жараён.

ШОКИЛА 1 Дастанхон, сочиқ, дарпарда, рўмол каби буюмларнинг четига-ҳошиясига тикиладиган ёки шу газмолнинг ўзидан титиб чиқарип ясаладиган безак; гажим, попук. Дастанхон шокиласи. ■ Ислом барлос қалпоқли бошини оғир тебратди-да, кўзини чодирнинг кўркам уқалари, рангбаранг ипак шокилалари осилиб турган шипга тикди. Ойбек, Навоий. [Латофат] Парда шокиласига тирмашаётган каналакни кўрди. С. Кароматов, Ҳижрон.

2 Баъзи буюмларга безак учун осиб қўйиладиган шу шаклдаги тақинчоқлар. Ўртага осилган катта қандилнинг асоси зарҳалдан бўлиб, элликлаб лампочкалар ва минглаб билур шокилалар унга зеб бериб турарди. Т. Жалолов, Олтин қафас.

ШОКИЛАДОР айн. **шокилали**. Белига шокиладор шоий чилвир боғлаб юрар, чўққи соқоли.. истарасини яна ҳам иссиқ қилиб кўрсатарди. Ж. Абдулахонов, Хонадон.

ШОКИЛАЛИ Шокиласи бор, шокила билан безатилган. Шокилали дастрўмол. ■ ..носқадисидан шокилали тиқинни шошилмай олди, кафтига носдан солиб, тилининг остига отди. К. Яшин, Ҳамза. Шифтда оптоқ шокилали баҳайбат қандил, тўрда девор баравар гарнитур.. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ШОКИЛДА с.т. Шокила. Унинг [Таманно ойисининг] бармоқларидағи ўғон узулларнинг ёқут кўзлари, бухори сирға шокилдалари офтобда ўйлтиради. Мирмуҳсин, Ажрим. Варрак десанг бўлмайди, Шокилдаси ўйқ унинг, Икки кўзинг ўйнайди, Ҳуснига кирар сукинг. З. Диёр.

ШОКОЛАД [нем. Schokolade < исп. chocolate < индейс тилларидан] Какао, шакар, сут ва хушбўй дориворлар аралашмасидан қилинадиган аъло сифатли конфет ёки плитка шаклидаги шириналлик. Бозоров яшикларни очиб қўйди: оқ қанд, шоколад, конфет, совун, атир, упа. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШОКОЛАДЛИ Шоколад аралашган, шоколад аралашмаси кўшилган. Шоколадли торт.

ШОКОСА [ф. қасадаш – катта коса, жом]

Катта коса. *Анзират хола бир шокоса ширгурунг келтириб, Сидикжоннинг олдига қўйди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Махсум.. ҳамманинг олдига шокосаларда ширчой қўйди.* А. Мухтор, Опа-сингилар.

ШОЛ I [ф. شال – қалин жун мато] *Юнгдан тўқилган қалин мато, юнг газлама. Шол бозори.* ■ *Бу бошига шолдан салла ўрайди.* Фозил шоир. *Икки қиз чайқалган чойнак-ниёлаларни, тую юнгидан тўқилган шол дастурхонга ўралган нонларни келтириб, меҳмонлар олдига қўйдилар.* С. Айний, Куллар. *Шамоллатди молларин, Ипак-бахмал, шолларин.* Қ. Муҳаммадий.

ШОЛ II [а. شل – фалаж] 1 Бирор аъзонинг нормал ҳаракат қилолмай ёки сезолмай қолиши билан характерланадиган касаллик; фалаж.

2 Шундай касалга йўлиқкан. *Шол кампир.* Шол бўлиб ётмоқ. ■ *Кампирим ишга ярамайди.* Шол бўлиб қолган. *Отаси ҳам шол бўлиб ўлган.* С. Аҳмад, Ҳукм. -Ҳалиги мен билан бир синфда ўқиган Темиржон бор-ку, ҳозир икки оёғи шол бўлиб ўтирибди.. – деди Боймурод. Ш. Фуломов, Қалб ундейди.

ШОЛ III Бўйинга осиб ёки тешигидан кийгизиб қўйиладиган жазо тахтаси. *Солидлар шол бўйнига, Кунда – оёққа.* Шу ўйсин ҳукм этдилар Қирқ кун қамоққа. Файратий.

ШОЛИ [ф. شالى – тозаланмаган гуруч] Иссиқ мамлакатларда ботқоқда ўсадиган, бошоқларида гуруч етишадиган дон ўсимлиги; шу ўсимликнинг оқланмаган, гуруч ҳолига келтирилмаган ҳосили. *Шоли оқламоқ.* ■ *Бултур 5 гектар пахта ерини буздириб, шоли эктирдим..* «Муштум». Қори ўзининг хотинини ёмонлаб кетди: шолини сочмасдан тўёлмайди, сув қайнатса ҳам, тагига олдириб қўяди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ШОЛИКОР [ф. شالىكار – шоли етиштирувчи] 1 Шоли экиб, гуруч етиштириш билан шуғулланувчи деҳқон. *Шоликорлар экинга иккинчи ишлов бериш даврида ўсимликни шохлатиш тадбирларини кўришиди.* М. Қўшоқов, Ҳосилдорлик ошяпти.

2 Шоли экиладиган; шоли етиштириладиган. *Шоликор хўжалик.* Шоликор ерлар. ■ *Тустовуқлар кўпинча саҳарлаб шоликор ерларга учиб тушади.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

ШОЛИКОРЛИК 1 Шоли экиш иши, касби. *Турсунбой.. шоликорлик қиларкан-да, қон-қон шоли ортириаркан.* «Муштум».

2 Қишлоқ хўжалигининг шоли экиш, гуруч етиштириш иши билан шуғулланувчи тармоғи. *Республиканинг шимолида, Амударё бўйларида шоликорликни ривожлантириш учун катта имкониятлар бор.* Газетадан.

3 Шоли экиладиган ёки экилган кенг дала. *Шоликорлик қишлоқдан бир тош чамаси нарида бўлиб, Бердибўй унда ётиб ишлайди.* А. Қодирий, Обид кетмон. Чарақлаб офтоб чиқиб, шоликорлик полларини тўлдирган ёмғир сувларини ойнадек ялтиратди. С. Аҳмад, Уфқ.

ШОЛИПОЯ [ф. شالىپايد – шоли экилган майдон, шолизор] 1 Шоли экилган майдон. *Шунинг учун ҳам шоликорлар сувни лойқалатиб, шолипоядан чиқишмай, кечиб юраверишади.* С. Аҳмад, Уфқ. Терак тагидан шолипоя бўйлаб йўл бор; Чирчиққа тик чиқади. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Шоли ўсимлигининг пояси.

ШОЛИЧИЛИК 1 айн. **шоликорлик 1.** Шоличилик қилмоқ.

2 айн. **шоликирлик 2.** Соғлигумдан нолимайман. Узоқ ийллар шоличилик бригадасида бошчилик қиласман. Газетадан.

ШОЛПАР [ф. شالپر] Юнгдан тўқилган, жунли. [Ойимтила хола] Кели урганда сирғалиб тушаётган шолтар рўмолини дамбадам бошига тангир экан, кўча эшикка қараб қўяди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ШОЛЧА Жундан тўқилган палос. Ҳимматга «Қани, ўтири!» деди ошпаз, ёзиб қўйган шолчани кўрсатиб. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Ўша ерга бир парча шолча ташланиб, ичкаридан бир патнисда нон, косаларда мошхўрда чиқди. Ойдин, Ўзидан кўрсин.

ШОЛ-ШОЛ: шол-шол бўлмоқ Оғриқ аралаш ўзини оғир сезмоқ; мажолисизланмоқ. Бирор дўйпослагандек бутун баданим шол-шол бўлиб кетяпти. ■ [Зуҳра:] Бир вақт кўзимни очиб қарасам, касалхонада ётибман: ҳамма ёғим шол-шол бўлиб кетган. Т. Жалилов, Зўравон.

ШОЛГОМ [ф. شلغم] Овқатга ишлатиладиган, илдизмеваси оқ, сариқ, қизғиш, оч бинафша рангларда бўладиган сабзавот ўсимлиги. *Шолғомга сув қўймоқ.* ■ *Бўйрадай жойга шолғом эккан одамга ҳам сувми!* Ойбек, Танланган асарлар. Шолғом жуда

қадим замонлардан истеъмол қилиб келинади. У түқтутар ва шифоли масаллиқлардан бири. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

Шолғом бўлмоқ ёки шолғомдай қизармоқ Қаттиқ изза ҳиссини туймоқ, шу сабабли қизармоқ. Ғўзанинг авжи чатоқлиги кишини шолғом қилиб қўяди. И. Ўқтамов, Ҳикоялар. -Кечирасиз! – деди ўз қилигига шолғомдай қизарib кетган Мастонов. Файратий, Довдираш. Ҳўжайиннинг юзи қип-қизил шолғом бўлиб кетди. «Муштум».

ШОМ [ф. شام – кечки овқат; кечки пайт, оқшом] 1 Қуёш ботиб, қоронғилик туша бошлаган пайт ва шу пайтда ўқиладиган намоз. *Одамлар ташқарига чиққанда, шом қоронғиси чўккан эди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Анзират билан Аноҳоннинг сариқ ва кўк рўмлоларигина шом қоронғисида шарпадай мильтилларди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

2 Қуёш ботгандан бошлаб, мағриб уғидаги қизил шафақ кўринмай қолгунча ўқиладиган намоз (беш вақт намознинг тўртинчиси). *Шомни ўқигандан кейин Анвар Султонали миrzодан изн олиб чиқди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Мачитдан шом азони эшишилди.* Супадагилар баҳсни тўхтатиб, таҳоратга қўзғалишиди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

3 кўчма Қоронғилик Ҳовлига шом тушди. Аваз деразани очиб «Жуманиёс!» деб ҷорлади. С. Сиёев, Аваз.

Ой шом еди ёки шом еб чиққан ой Шомдан кейин пайдо бўладиган, чиқадиган ой, ойнинг шу вақтда чиқиши ҳақида. *Тун яримдан ошган. Шом еб чиққан ой ўрмон устларига ўзининг сутдай оқ пардаларини тўшаган.* З. Фатхулин, Сўнмас юлдуз. Узоқда, баланд тераклар орқасида шом еган ой кўринди. О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдири. *Умр шоми Умрнинг охирги, тугаш палласи. -Ҳа, кела қол, шервачча!* – деди мамнунлик билан Саксон ота кулиб – *Умр шомига етсак ҳам, юракда ўтимиз бор.* Ойбек, Танланган асарлар.

ШОМОН [р. шаман < эвенкча шаман – будда руҳонийси ёки тунгус-манжурча шаман (саман) – жунбушга келган, жазаваси тутган киши] Амалда барча қадимги халқларда, ҳозирда бъази қолоқ халқ ва қабилаларда: руҳоний, табиб, сеҳргар.

ШОМОНЛИК Ёвуз ва эзгу руҳларга, уларнинг инсон ҳаётига таъсир кўрсатишига ишонишдан иборат ибтидоий эътиқод шакли.

ШОМПОЛ [нем. Stempel – сумба; келисон] Милтиқ стволини тозалаш, мойлаш ёки (огзидан ўқланадиган милтиқ) заряд жойлаш учун ишлатиладиган ингичка ва узун металл таёқ.

ШОМПОЛЛИ Шомполга эга, шомполи бор; шомпол ёрдамида ўқланадиган. *Шомполли милтиқ.*

ШОМРУҚ Ёввойи ўрдакнинг бир хили.

ШОМУРТ фольк. Узун, бурама мўйлов.

Шомурти шоҳалаб ҳар ёққа кетган, Ичида сичқонлар болалаб ётган.. Шундай қалмоқ кўлин тўлғаб келади. «Алпомиш». Ямоқчи ўғониб туриб, эшикни очса, шомуртни шондай қилиб, подшонинг миғазаблари турибди. «Эртаклар».

ШОН I [а. شان – иш, алоқа, муносабат; қадр-қиммат, обрў, аҳамият; манфаат] 1 Эришилган ҳурмат, обрў, шараф, шавкат. *Сенга дўст бўлиб ортди.. Шон ила шуҳратимиз.* Файратий. Яраланган Ватан томирига Қўйди иссиқ юрак қонини, *Шу муқаддас ер замирига Қони билан ёзди шонини.* Т. Тўла.

2 Машҳурлик ҳолати; довруқ, донг, шуҳрат. *Пахта териб ўтар узун кун, Ошиб тўллар унинг плани, Иши бўллар унинг овоза – Достон бўлар донги ва шони.* Ҳ. Олимжон. Ҳаётга.. ёмон йўлни қўйиб, яхши йўлдан бориши – адабийлик ўйлидир. *Шу йўлдан борган кишининг номи ўчмайди, унинг шони умридан узоқ яшайди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

3 Ғурур, фарҳ. *Пахта – бизнинг шонимиз.* ■ *Қайнаб тоғсин нефть булоқлари, Нефть мамлакатимизнинг шонидир.* Ё. Мирзо.

ШОН II [ф. شان – асалари уяси катаги; елка кураги] маҳс. Маҳси ёки этик кўнжига уриладиган таёқ-қолип. [Унсин] Шон қоқилган, бўйи бир қарич келар-келмас тайёр бачканга маҳсиларни силиқ ёғоч билан кучи борича ишқалаб, сўнг қора гул суркаб, уларга пардоз беради. Ойбек, Танланган асарлар.

Шонга тортмоқ айн. исканжага олмоқ к. исканжа.

ШОНА I [ф. شا – тароқсимон гулбарг] Ғўза гунчаси. *Гулпараст, деб атаманг, ишилиздан бехабар,* Шоналар санаб юрган меҳ-

наткаш қизлар эдик. Ф. Фулом. *Бироқ озгина сув ҳам тақа-тақ тұхтаб қолди.* «Сув» деб навбат күтиб ётган ғұзаларнинг барглари қорайыб, шона ташлай бошлади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Шонаға кирмоқ Фунчаламоқ (ғұза ҳақида). Янги квадратлардаги ғұзалар тез ри-вожланыб, олди текис шонаға кирди. Газетадан.

ШОНА II [ф. شاۋ - тароқ; парранда тожи] эск. айн. **тароқ 1.** Шона билан зулфин тараб ўрганлар, Ойна олиб, оқ юзини күрганлар. Фозил шоир. Қизлар тонғда булоқ томон борарди, Юванишиб, бары сочин та-парди, Ҳар бирин бошида чироғлы шона, Қу-рар күнгил қуши шунда кошона. М. Алавия.

ШОНАБАРГ [ф. شانبرگ - тароқсі-мон гулбарг] Шона атрофидан чиқиб, гул очилгунча уни ўраб турадиган тароқ тишли майда барғ; ёнбарг. Ғұза гүлида учта шона-барг бұллади.

ШОНАЛАМОҚ I Шона чиқармоқ, шона пайдо қилмоқ (ғұза ўсимлиги ҳақида). Ғұзалар ётпасига шоналади. — Ғұзалар энди шоналаб, күсак болғаб келаётган бир маҳалда.. шаҳар заводларига пахта ташилиши *Fу-ломжонни ажаблантирмади.* М. Исмоилий, Фарфона т. о.

ШОНАЛАМОҚ II Сочини тарамоқ. Гул-чехра.. сочини юваб, шоналаб турған чогида, ўғыл ўрнига күриб юрган ғози олдига келиб, ийқилиб ўлған эди. «Эрали ва Шерали».

ШОНЛИ Шон-шарағға эга; донг та-раттган; шұхратли. Бүгүн шонли бинокор-ларимизнинг аңанавий байрами. Газетадан. Үзбек халқининг шонли фарзанди Жұрахон Усмонов мардлик, жасорат ва қаҳрамонлик күрсатди. Назармат, Жүрлар баланд сай-райди.

ШОП [ф. شاۋ] эск. Учи орқага қайрил-ған тиғли қилич. [Мингбоши] Шопу камарини белида күриб, бирам қувонди, бирам қувондик, шопини авайлаб күзларига келтирди-да, тұтыиे қилиб күзларига суртди. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

Шоп мүйлов 1) катта, узун мүйлов. У Омонтойнинг қадди-қоматига, шоп мүйловига қараб, күзлари яшнаб кетди. С. Ахмад, Чүл шамоллари; 2) узун мүйловли, мүйлови узун киши. Ҳайдарға бир шоп мүйлов одам Құлин бигиз қилиб ўқталди. Ю. Шомансур. **Құлинни шоп қилмоқ** Құлинни олдинга чүзіб ўқтал-

моқ. -Хој, сен, — құлни шоп қилиб, Майнага ўшқирди. — Менинг бошимга асилзода эрни ўлдириб келдингми? А? Ш. Тошматов, Эрк қуши. Жувон тарсаки тортеб юбормоқчи-дай құлни шоп қилиб: «Йұқол!» деди. Н. Қиличев, Ёронгүл.

ШОПИРИНМОҚ: юраги шопиринмоқ Ҳаяжонланмоқ, ҳовлиқмоқ, ҳаприқмоқ, Анвар Султонали мирзога бояғи вайданы беріб, бу хабар билан юраги шопиринганды қолда уйға келди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Үң кишидан уч хил гап эшиятган *Нафисахоннинг юраги шопириниб, тинчимай, эртасига са-молёт билан Тошкенттеге келди.* Мирмухсин, Умид.

ШОПИРМОҚ I Идишдаги суюқ овқат ёки ичимликтің чүмич билан олиб, яна қайта қүймоқ (шу ҳаракаттың тақрорламоқ). Айронни шопиримоқ. — Мұқимий.. Тұра Соғибхондан кечаги мақомни ёлғыз ўқиб берішини илтимос қилди, шұрвани шопириб түршиши ўз гарданыға олди. С. Абдулла, Мавлоно Мұқимий. -Иккі овул орасига ўт ёқиб иси-нолмайсан, тоға, — деди Эримбет хотир-жамлик билан құмиз шопириб. А. Мұхтор, Қорақалпоқ қысқаси.

2 Яңчилған галлани тепадан түкиб, шамолға тутиб, қипиқ ёки чүп-хаслардан тозаламоқ; совурмоқ, шунингдек, пахта, шулха, сомон каби нарсаларни курак, пан-шаха билан ирфитиб шамоллатмоқ. Бұғдойни шопиримоқ. Шолини шопиримоқ. — Күз илғамас дала оппоқ пахтазор, Ишлаб ҳори-гандай сирғилар офтоб. Пахта булатини шопириб бир чол, Күртади уни, олтинни, шу тоб. Зулфия.

3 Учирмоқ, тұзитмоқ. Дашибод bogida барглар сарғайиб бүлгап, күз шамоллари уларни шопириб кеттеган. С. Ахмад, Ыллар. Атро-фи бир зум жимигандаи бүллади-ю, дам ўт-май аччиқ изгирин шовуллаб, димик айвонға ётирилади-да, ўчоқ олдидеги хас-хашакни ҳовли сағнига шопириб ўйнайды. Р. Раҳмон, Мехр күзда.

ШОП-ШАЛОП эск. Амалдорлар тақиб юрадиган қилич, ханжар, тұппонча каби қуроллар, қурол-аслақа. Нонуштадан кейин бирор эшикни қаттық тақиллатди. Комил юғуриб ちқиб, останада шоп-шалоп осған сержағы бир мирабшаби күриб, құрққаныдан салом берішини ҳам унұтиб құйди. М. Осім, Тилсиз гувоҳ. Шу чоқ иккі ясовул отда гу-

сур-гусур қилиб, шоп-шалопларини шарақлатиб, устахона олдига келиб тұхтади. Ж. Шарипов, Хоразм.

ШОССЕ [фр. *shaussee* < лот. *calciata* (via) – оқактош қолланған йүл] Тош терілған ёки асфальт, бетон ва ш.к. ётқизилған кенг йүл. Автоматчилар танкларга ўтириб олишиб.. катта шоссе йүлга чиқиб олишган. Газетадан.

ШОСУПА [ф. + а. شاهـصـفـهـ – катта супа] Ҳовли ёки бое үртасида бўладиган катта супа. Шосупада, ҳовуз бўйида Ёнбошладик оҳири ҳориб, Офтоб кириб кетди уйига, Юлдуз чиқди осмонни ёриб. Ҳ. Шарипов. Шосупа устига сувлар сепилган, Атрофига яхши гуллар экилган. «Рустам».

ШОТЕРАК Пирамидасимон тик ўсадиган йирик терак.

ШОТИ 1 Араванинг ўқи ва фиддиригидан ташқари юқори қисми. Шотида ўтирган тұранинг аравакаши отға қамчи ҳам урмайди. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Араванинг от күшиладиган икки ён ёғочи. «Оқтой» анчадан бүён яйдов юргани учун, арава шотиси остига асти рұпара келмай, ўйноқилиб кетаверди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 шв. Нарвон. Пўлатжон унинг ишини кузатиб турди-да, кейин темир шоти билан юқорига кўтарили. С. Аҳмад, Қадрдон далаалар.

ШОТИКАПА: шотикапа атлас Хонатласнинг бир тури. - Чакка сочлари оттоқ оқарған.. шотикапа атлас кўйлак кийған озғингина Сўнагул кўз олдимга келди, – деди Аҳмаджон. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ШОТИР [а. شاطـرـ – эпчил, моҳир; айёр; ўтқир зеҳнли, ақыли] тар. 1 Подшо, хон каби олий амалдорлар отини етаклаб, тутиб юрувчи навкар; жиловдор. Шоҳларнинг олдида бўлар шотири, Ёвча бўлар йигитларнинг ботири. «Равшан».

2 кест. Бироннинг хизматини югуриб елиб қиладиган хизматкор; югурдак. Султон Суллоҳовнинг шотирлари типирчилашиб қолишиб: бухгалтер Шотурсун Шомирзаев бир болани магазинга югуртириди. Т. Алимов, Хиргойи. -Комиссия! – деб хитоб қилиди Фаниев. Шундан кейин шотирларнинг оғиғи ерга тегмай, у ёқ-бу ёқни йигиштиришига тушишибди. Газетадан.

3 шв. Ҳон ёки шоҳни ўтқазиб, кўтариб юриладиган маҳсус ўринди; тахтиравон, маофа. Ичкаридан ҳон кўринди, уни тўрт навкар шотирда олиб келарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ШОТЛАНД 1 Шотландиянинг асосий ахолисини ташкил қилувчи халқнинг номи. Шотланд ҳалқи. Шотланд миллиати.

2 Шу ҳалқ, миллатта мансуб. Шотланд аёли. Шотланд тили.

ШОТЛАНДКА [р. «шотландская ткань» (шотланд газламаси) бирикмасининг қис-қарган шакли] Пахта ипидан ёки жун, ипак аралаштириб тўқилған рангдор катақ-катақ газмол.

ШОТЛАНДЛАР Шотландиянинг асосий ахолисини ташкил қилувчи ҳалқ, шотланд ҳалқи.

ШОТУТ [ф. + а. شـهـتـ – йирик қизил тут] 1 Тут даражатининг туттуғуллilar оиласига мансуб тури. Шотут менасида майқачан бўлиб ўтириб олган Аззамжон шотут еб турарди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Шу даражатнинг тўқ қизил нордон сершира шифобахш меваси.

ШОУ [ингл. show – кўрсатиш, томоша; кўрсатмоқ, намойиш қўлмоқ] Оммавий томошибинлар ва тингловчиларга мўлжалланған дабдабали, телевизион ёки концерт эстрада томошаси.

ШОУ-БИЗНЕС [ингл. show – business] Шоу ташкил этиш ва ўтказиш билан бөглиқ ишбилиармонлик фаолияти; шоу ташкил этиш йўли билан даромад топиш.

ШОФЁР [фр. *chauffeur* – дастлаб: ўт-ёқар, гўлаҳ; кейин: ҳайдовчи < *chauffer* – ўт ёқмоқ, иситмоқ] Автомобиль ҳайдовчи шахс. [Миргиеғ:] Кабинаси бўш бўлса ҳам, шоффернинг ёнига ўтирадим. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

ШОХ 1 [ф. خـشـ – бутоқ, шоҳ, шоҳча] 1 Үсимилик, дараҳт ёки бута танасидан ёнверига ўсиб чиқкан үсимта. Дараҳтнинг шохини кесмоқ. — Келди ёз чоги, Мевалар пишиди. Олмалар шоҳи Эзилиб тушди. И. Муслим. Ҳа, Қодировга ишларинг тушмабди, сизлар дараҳтнинг шоҳида бўлсаларинг, мен баргидга юраман. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Шоҳ отмоқ Шоҳ чиқармоқ, шоҳламоқ. Капитан бекатга келиб, наъматак олдида тұхтади. У катта сададек шоҳ отган. Ү. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Синиб тушган, кесилган новда, бутоқ ёки шох-шабба. *Шохларни ёқмоқ*. — *Рахналирига янтоқ ва шох босилган паст деворли ҳовлиларнинг бузилган уйлари ташқаридан кўриниб турар эди*. С. Айний, Куллар.

ШОХ II [ф. خاش — мугуз, шох] Баъзи ҳайвонларнинг бошидан ўсиб чиқадиган сүксимон қаттиқ ўсимта; мугуз. [Хўқиз] Найзадек ўткир шохларини унга тўғрилаб. хурож қилиб кела бошлади. К. Яшин, Ҳамза.

Унинг шохи борми? Унинг бошқалардан нима ортиклиги бор? **Шох ташламоқ** с.т. 1) оқсоқланиб юрмоқ, оқсоқламоқ, чўлқоланмоқ; 2) бир томонга оғмоқ, қийшаймоқ. *Варрак шох ташлади*. — *Тожиҳон бирдан шох ташлаб, қаҳқаҳа урди*. Мирмуҳсин, Югурдак; 3) у ён-бу ёнга эгилиб, ўйинга тушмоқ, ўйнамоқ. *Ўйинчилар ноз ва эҳтирос билан маҳомга шох ташлаб, кўзларини сузаб ўйнардилар*. Ойбек, Навоий; 4) бирор томонга ён босмоқ, бекарорлик қилмоқ. *Убайдуллахўжа аълам.. кимдан кўпроқ пора олиш ниятида дам у, дам бу томонга шох ташлаб, уларни [бойларни] икки ой овора қилди*. П. Турсун, Ўқитувчи. **Шохи синмоқ** (ёки қайрилмоқ) Бирор ҳолат, даража имкониятидан маҳрум бўлмоқ. [Муаттар:] Бир яланг-оёқ *Пўлатнинг шохини қайиролмаган ўигит осмондаги юлдуга қўл чўзса қизиқ бўлар экан*. Н. Сафаров, Шарқ тонги. *Кўявер.. биздан олдин ўзининг акасидан шохи синадиган бўлиб турибди*. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. **Шоҳинг чиқадими?** Бирор еринг ортиб қоладими, нима фойда кўрасан? *Билдики, хотини билан ади-бади айтиша бергани билан шохи чиқмайди*. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

ШОҲАЛАК айн. шохилак.

ШОҲАРИҚ Бир неча пайкалга сув берадиган асосий дала ариғи. *-Ҳозирча марза текислаб, шоҳариқ чопянимиз, — деди Коғилжон Муродовага*. И. Раҳим, Ихлос.

ШОҲИЛАК Шўрадошлар оиласига мансуб, шўр ва тақирилкда ўсадиган, барти майда ва ширали бута ўсимлиги.

ШОҲЛАМОҚ I Шоҳ, бутоқ чиқармоқ, шоҳ отмоқ (ўсимлик ҳақида). *Зокир ота гўза шоҳласа, қўсак кўпаяди, деган фикрга қўшилди, лекин ҳосил ортади, деган фикрни рад қилди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тўрт ўигит бирдан тўрт тарафга шоҳлаб кетган, қучоққа симайдиган ёнғоҳларга чиқиб, узун*

хода билан қарс-қарс қоқа берди. Ойдин, Ямоқчи кўчди.

ШОҲЛАМОҚ II Шоҳи билан сузмоқ. *Шу тонда у рақибини шоҳлайман деб бошини тошга урган қўчкорга ўхшайди*. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ШОҲЛИ I Поясидан шоҳ ўсиб чиққан; сершоҳ. *Шоҳли дараҳт. Шоҳли гўза*.

ШОҲЛИ II Бошида шохи бор. *Шоҳли кўйлар. Шоҳли кийик. Шоҳли қорамол*.

ШОҲОБЧА [ф. خاچابا — ирмоқ, кичик сув йўли; тор денгиз қўлтиғи] 1 Катта сув йўлидан тарқалган кичик сув йўллари: канал, ариқ ва ариқчалар. *Канал шоҳобчаси. Ариқдан шоҳобчалар чиқармоқ*. — *Хоразм ирригаторлари бу дарёнинг [Амударёнинг] қўйи оқимида янги-янги шоҳобчалар бунёд этаётирлар*. З. Сатиев, Туямўйин канали.

2 кўчма Бир турдаги ташкилот, корхона ва ш.к. мажмуи. *Темир ўйл шоҳобчалари. Савдо шоҳобчалари* (яна қ. тармоқ).

ШОҲСИЗ I Шоҳи, бутоғи ёки новдаси бўлмаган, шох-шаббаси кесилган. *Шоҳсиз дараҳт*.

ШОҲСИЗ II Бошида шохи йўқ, тўқол. *Шоҳсиз эчки. Шоҳсиз сигир*.

ШОҲ-ШАББА 1 Дараҳт ёки бутанинг шоҳлари ҳамда шоҳлардан иборат қисми. *Шоҳ-шаббаларни кесмоқ*. — *Ел кетма-кет бўкирар, бунга чидаи олмаган шох-шаббалар қарс-қарс синар, кекса ёғочлар гиёқ-гийқ этиб, ёлвориши овози чиқарар эдилар*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Шундай шоҳлардан иборат ўтин; қуруқ шоҳчалар. [Низомжон] *Ўзи гишт қўйиб, ўзи девор кўтарди. Тенасига тўйсиқ териб, шох-шабба бостириб, лўмбоз қўйишга тайёрлади*. С. Аҳмад, Уфқ.

ШОША-ПИША рвш. Шошилинч равища, шошган ҳолда. *Шоша-пиша кийимоқ*. — *Турсуной.. шоша-пиша кеч қолганлик сирини тушунтира бошлади*. Н. Фотиҳ, Турсуной. *Раҳим эса олазарак бўлиб, шоша-пиша китобларини халтасига тиқди*. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ШОШИБ-ПИШИБ айн. шоша-пиша. *Шошиб-пишиб гапирмоқ*. — [Алишер] *Шошиб-пишиб мешкобнинг оғзини очиб, тўйиб-тўйиб сувдан ичди, ичди-ю, бирдан кўзи равшанлашиб кетди*. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

ШОШИЛИНЧ 1 сфт. Тезда бажарилиши лозим бўлган; ошигич. *Шошилинч буюртма. Шошилинч мажлис. Шошилинч иш. Шошилинч телеграмма. Шошилинч тиббий ёрдам. Иши жуда ҳам шошилинч эмас.* — Мен шошилинч бир иш билан Бухорога кетяпман.. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 рвш. Шошган ҳолда, шоша-пиша, шошиб-пишиб. *Ғайратчан Ҳалил ака ҳамма ишни ҳам шошилинч қиларди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. «Наҳотки Аваз бўлса?» деб гумонсиради ва калишини оёғига шошилинч илиб, ташқарига отилди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 от Шошиб турдилган пайт. *Шошилинчда китобимни унутибман.*

ШОШИЛИШ Шошилган, тифиз ҳолат; шошилинч ҳаракат. *Шошилишинг ҳожати ўйқ. Шошилиша калиши адаш бўлибди.* — *Бу растада минг хил кийимли оломон ўйқ, шошилиш ўйқ, қўлни сиқиб, «бор, барака топ»лар ҳам ўйқ. Ойбек, Танланган асарлар.*

ШОШИЛМОҚ айн. **шошмоқ.** *Мунча шошиласан?* — *Адолат шошилиб, уни [журнални] варақлай бошлади. С. Зуннунова, Гулхан. Тол шохидаги болалардан бири шошилиб туша бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бедармон бўлишига қарамай, бика укаси билан амакисини кўришга шошиларди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ШОШМА(НГ) 1 Шошмоқ фл. буйр. м. шакли. *-Шошманглар, овқат қилиб юбораман, — деб мулозамат кўрсатди куял.. Мирмуҳсин, Меъмор. Шошманг, ойи!* Оддин мен институтни битирай.. кейин кўз тагига олиб юрган қиз бор. «Муштум».

2 унд. с. Бирор иш, ҳатти-ҳаракатдан тўхтатиш, диққат-эътиборни тортишни билдиради. *-Майли, мен бораӣ, — деб нақириими кўтарган эдим, Гулнора «шошманг» деди-ю, чонқилаб уйларига кириб кетди. С. Сиёев, Ёруғлик. Вой-бӯ, иситманг бор-ку!* Шошма.. ҳозир тузатамиз! Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ШОШМА-ШОШАР Ишни тез бажаришга интиладиган, шошиб иш қиладиган; шошқалок. *Шошма-шошар бола.*

ШОШМА-ШОШАРЛИК Шошиб иш қилиш, ишни бажаришда шошиш. *Тўғри айтасиз. Менинг шошма-шошарлигим курсин.. «Муштум». Фурсат қўлдан бой берилгани учун шошма-шошарлик бошланади ва*

бунинг натижасида ишлар сифатсиз бажарилади. Газетадан.

ШОШМОҚ 1 Эришиш, етиш ва ш.к. га сабрсиз интилмоқ; ошиқмоқ. *Аваз Ёшулли билан очилиб гаплашолмади, раиснинг нега шошаётганига ҳам тушунмади. С. Сиёев, Аваз. Ёмғир аралаш қор ёғиб турган бўлса ҳам, у негадир шошмас эди. С. Зуннунова, Янги директор. -Рахмат, шошиб турибмиз, — деди Меливой. Ф. Мусажонов, Нозик масала.*

2 Тез, зудлик билан бажармоқ; тез, илдамлик билан ҳаракат қилмоқ. *Одамларнинг шошиб юришига қараганди, қорми, ёмғирми ёғса керак. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Шошиб ҳатни ёнидан чиқазиб, қўлига берди. С. Аҳмад, Уфқ. Заргаров ҳали қаёққа боришини билмаса ҳам, шошиб, этикларини кийди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.*

3 Тўсатдан юз берган иш, ҳодиса туфайли ҳовлиқмоқ, ҳаяжонланмоқ, эсанкирамоқ. *Тўсатдан меҳмонлар келиб, шошиб қолдим. Шошганда лаббай топилмас. Мажол.* — *Кудрат эса болаларнинг гапини тинглашини ҳам, атрофдаги бой манзараларни кўриб олишини ҳам билмай, шошиб қолган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Ақли шошмоқ 1) ҳайрон қолмоқ, ажабланмоқ. *Кўргазмага келгандарнинг у ердаги экспонатлардан ақли шошади;* 2) гангиб қолмоқ, нима қилишини билмай қолмоқ. *Ана шу ерга келганда кўптарнинг боши гангиг, ақли шошиб қолди. Ҳ. Ғулом, Машъал. Шошма ҳали ёки шошмай тур Қараб тур ҳали, мендан кўрасан (дўқ, пўписа). Шошма ҳали, пешонангдан отиб, ерга чўзилтирилмасам, одам боласи эмасман.* Ойбек, Танланган асарлар. Сен ўзбошимчани акамга айтаб, адабингни бердириб қўймасамми, сен этаксиз, шошмай тур.. К. Яшин, Ҳамза.

ШОШҚАЛОҚ айн. **шошма-шошар.** Э, мунча шошқалоқсан. Ҳали Назарбой ҳам шолғом, турп сепгани ўйқ. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Уст-боши лой, юз-кўзи қурум, жулдур, шошқалоқ одамлар бир-бирини танимас, гап қотгани вақти ўйқ эди.* А. Мухтор, Чинор.

ШОШҚАЛОҚЛАМОҚ кам қўл. Шошиб ҳаракат қилмоқ, шошиб қолмоқ, шошмоқ.

ШОШҚАЛОҚЛИК Шошма-шошарлик қилиш, шошиб. *Ўқитувчи тажсанглик, қў-*

поллик, шошқалоқлик, бесабрлик каби но-матлуб сифатлардан бутунлай мусаффо бўлиши шарт. Р. Усмонов, Одбонома. Ҳали ўринларини йигиштириб улгурмаган жангчиларнинг ҳаракатида шошқалоқлик кўринди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШОШҚИН 1 Шошиб, тез ҳаракат қиласидиган; бирор томонга ошиқаётган; шошаётган. Шўх қизлардай қанча шошқин бўлсанг-да, Кирибдурсан мөҳнат аҳлин қўлига. Файратий. Тез оқар шошқин дарёнинг.. соҳил бўйларидаги дараҳтларнинг сарв қомати аста-секин кўрина бошлади, тонг эндигина ёришаётган эди. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.

2 айн. шошилинч 1. Эшикдаги шарпани ўйдагилар сезди шекилли, девор орқасидан шошқин ҳаракатлар, оёқ товушлари, гапсўзлар эшишилди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

ШОШҚИНЛИК Шошқин ҳаракат; шошиш. Унинг одимларида шошқинлик йўқ эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШОШҚОҚ с.т. кам қўлл. Шошмашошар, шошқалоқ.

ШОЯД(КИ) [ф. شاد - эҳтимол, балки; зора, кошки] мод. с. Ҳоҳиш-истак билдиради; қани энди, зора, кошки. Шояд, у келиб қолса! — Шояд, ўйлаганларининг чапнаси чиқса; шояд, севгилиси најжот ўйланин топиб келган бўлса? Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар. Сиз шитоблик билан Ғуломжонга хабар қилинг, шояд, тадбирини топса.. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШОҚУЛ [а. شاقول - ипга боғлаб осилтирилган кўргошин соққа < ҳинд. ساهل (саҳул) — айни маънода] Бинокорликда: девор, устун ва ш.к. нинг тик (вертикал) ҳолатини аниқлаш учун ишлатиладиган, бир учига тош боғланган ипдан иборат асбоб; шовун. Солланганда шоқулнинг ити, Уюмуюм ғиштлар ётганда, Мен кўраман бар-часини ҳув — «Ўн иккилар» аҳди-шахтини! М. Али.

ШОХ [ф. اش - подшоҳ] 1 айн. подшоҳ(x). Эрон шоҳи (тар.). Шоҳнинг қизи. — Шоҳ боласига — юрт ва синоҳ, дарвеш боласига масжиду хонақоҳ керак. Ойбек, Навоий. Ўйлама, ўйгунча ҳар ким бу разолатда кетар, Шоҳлар бир кун гадо, бир кун гадо шахзоддур. Ҳамза.

2 Шахмат ўйинида: энг асосий фигура. Бир вақтнинг ўзида рақиб шоҳига ва дона-

ларидан бирига ҳужум қилиш иккى ёқлама зарбанинг энг кўп учрайдиган хилидир. М. Муҳиддинов, Шахмат.

3 Шахмат ўйинида: бирор дона билан бевосита рақибнинг шоҳига қилинадиган ҳужум; кишт. Шоҳ бериб мот қўимоқ. — Мирза Муҳиддин қалтис бир шоҳ бериб, Муҳторхон ўйланиб қолди. А. Қаҳҳор, Сароб.

4 с.т. Қарта ўйинида: тождор чол расми тасвирланган, куч жиҳатидан туздан кейин турдиган қарта.

5 кўчма Нарса ёки кимсаларнинг энг яхиси, сараси. Қушлар шоҳи — бургут. — Неча юзлаб таомлар орасида палов миллий пазандаликнинг шоҳ таоми ҳисобланади. К. Махмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Шоҳ қиз, шакар қиз, қизларнинг гули, Қошларингни кўрсатгил, мен унинг қули. С. Айний, Дохунда. Бир юлдузdir етти кўкда — фалакда, Коинотнинг машҳалига ўхшадим. У, дунёга тақдим қилиди шоҳ асар, Мен ҳам унга шу достонни яратдим. М. Шайхзода.

6 Баъзи сўз бирикмалари таркибида «бош», «асосий», «кatta» деган маъноларни билдиради (бундай сўз бирикмаларининг баъзилари кўшма сўзга айланган ва айланмоқда). Шоҳ кўча. Шоҳ бекат. — Сирдарё тўслиб, шоҳ тўғон қўрилди. Газетадан.

ШОҲАНШОҲ [ф. شاهنشاه — улуг шоҳ; шоҳларнинг шоҳи] Эрон шоҳининг унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. Ул улуг шавкатли шоҳаншоҳ кечаси муҳим давлат иши билан машғул бўлиб, энди ухламоқча майл бўлдишар. М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

ШОҲБАЙТ [ф. + a. شاه بیت — газал ёки қасиданинг муаллиф кўрсатилган байти] Чуқур мазмунли, юқори санъатли, диққатни жалб қилувчи байт (шеър). Авазнинг қулогига унинг гапи кирмас, у тарсаки егандек, шайх Саъдийнинг шоҳбайтига тикилиб ўтиради. С. Сиёев, Ёруғлик.

ШОҲИ [ф. شاهی — шоҳларга мансуб] айн. шоҳи. Сен ухлайсан, аммо Марғилон Сенга атаб тўқиуди шоҳи. Ё. Мирзо. Анвар Мурод.. шоҳи пардаларни кўтарди. Ойбек, Нур қидириб. Уялди-ю, ҳеч гап айтмайин, Ўйга қарарбек секин қўзгалиди, Сув бўйида, ойдинда маъин Битта шоҳи рўмолча қолди. Ҳ. Олимжон.

ШОҲИД [а. شاهد — гувоҳ; кузатувчи] Бирор иш, воқеа, хатти-ҳаракатда бевосита иштирок этган, қатнашган ёки уни кўрган шахс; гувоҳ. Йўқ.. исбот учун виждоним-

дан бошқа шоҳидим йўқ! [деди Отабек]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Менда ҳеч қандай гувоҳ йўқ! Шоҳидим бор! – Гуломжон томоги қирилиб, ранги ўчиб, бўзариб гапирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Куштигирӣ шошибишиб, ўзи шоҳид бўлган воқеалардан гапирди берди. М. Осим, Сеҳрли сўз.

ШОҲИДЛИК айн. гувоҳлик.

Шоҳидлик бермоқ Кўрган-билган воқеа-ҳодисалар ҳақида хабар, маълумот бермоқ, гувоҳлик бермоқ. Тарихчи Ҳондамир шоҳидлик берганидек.. Амир (яъни Навоий) болалик давридан ҳаётининг охиригача файзи ва баракали вақтнинг кўп қисмини илм ва камол таҳсилга сарф қилди. «Фан ва турмуш».

ШОҲИЧИ айн. шойифуруш. Зиё шоҳиҷи, эрталабки чойни ичиб борарман, деган эди, биз унинг билан ҳам тўй кенгашларини қиласиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШОҲЛИК 1 Шоҳнинг мансаби, мав-кеи. Ҳаддан ошиб кетди кўрган меҳнатим, Қўлдан кетди бари шоҳлик, давлатим. «Рустамхон».

2 Шоҳнинг қўл остидаги давлат, мамлакат, эл-юрт.

ШОҲНИШИН [ф. شاهنشین – фахрий жой, ўрин; болохона] эск. Подшо, хон каби олий ҳукмдор ўтирадиган, унинг таҳти кўйилган хона. *Бу дарвозадан хоннинг ўзи юрмас*, чунки унинг ҳарамга кирадиган йўли ўз маҳкамаси ва шоҳнишин орқали эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШОҲНОМА [ф. شاهنامه – шоҳ ҳақидаги асар] 1 (Ш – катта) Форс шоири Фирдавсийнинг қадимги шоҳлар тарихига бағишилган йирик достонининг номи.

2 Умуман, кўпинча, йирик бадиий, шеърий асар. Ҳаётимиз ҳали минг шоҳномалар бўлади. Ф. Гулом.

ШОҲОНА [ф. شاهنامه – подшоҳларча, подшоҳга оид; викорли; ҳашаматли] 1 Подшоларга хос, шоҳларда бўладиган; олий даражадаги, жуда яхши. *Шоҳона кийим. Шоҳона жиҳоз. Шоҳона кийинмоқ. Шоҳона яшамоқ.* ■ Бутун мажлисни [Ҳусайн Бойқаро] ўзининг шоҳона зиёфатига таклиф этди. Ойбек, Навоий. *Шу орада тиктириди ўзига либос, Бир либоски, шоҳона, шоҳ қизига хос!* Шуҳрат. *Ўзига ўзи зеҳн солиб, шоҳона қадам билан залга қараб юрди.* Ш. Холмирзаев, Офир тош кўчса.

2 кўчма Дабдабали, ҳашаматли. *Пулингиз сандиққа сигмаётган бўлса, каминага беринг, мен ўзим шоҳона ўй-жой қурдириб бераман.* О. Ёкубов, Диёнат. *Мана шу янги иморатда дабдаба билан шоҳона тўй бермоқчи бўлиб, чор томонга чопар чоптириди.* «Муштум».

3 кўчма Энг йирик ва энг яхши, олам-шумул. *Космосга биринчи одамнинг.. парвоз қилиши кишилар ижодий меҳнатининг шоҳона самараси бўлди.* Газетадан. *Унинг [Пушкиннинг] шоҳона асарлари яна кўплаб янги санъат дурданаларини яратишга асос бўлди.* Газетадан.

ШОҲРОҲ [ф. شاهروҳ – катта, бош йўл] кт. Катта йўл, бош йўл.

ШОҲСУПА айн. шосуна. Шоҳсупага оқшом нафасин Сув бўйидан урадди раийон. Шукрулло. Булар [мехмонлар] кириши билан ойдинда шоҳсупадан барваста бир одам кўзғалиб: -Хуш келибсизлар, – деди. А. Мухтор, Чинор.

ШОҲТУТ айн. шотут. Шоҳтут қиёмин бир томиб кўрсанг, Ажис мўъжиза экан-ку, дерсан. Шуҳрат.

ШПАКЛЁВКА, шпатлёвка [р. < нем. Spatel < итал. spatola – рассом ва аптекачининг куракчаси < лат. spatha – курак, қилич] Бўяш олдидан тешик-ёриқларни, ботикларни беркитиш учун ишлатиладиган хамирсимон маҳсус қоришма. Шпаклёвка сурмоқ.

Шпаклёвка қилмоқ Тешик-ёриқларни шундай қоришма (шпаклёвка) суриб беркитмок, текисламоқ.

ШПАЛ [р. шпала < нем. Spale – зина поғонаси; узун, ясси хода ёки голл. spalk – тирговуч, тиргак] Темир йўл кўтармасига кўндаланг ётқизиладиган ва рельслар учун таянч вазифасини ўтайдиган, ёғоч, темир ёки темир-бетондан тайёрланган чорқирра тўсин. Гудрон суркалган дараҳт ёнмайди, у сингдирилган темир йўл шпаллари эса чиримайди. Газетадан.

ШПАНКА [р. < пол. hiszpan – испан, испаниялик] Раънодошлар оиласининг олча туркумига мансуб, меваси йирик, тўқ қизил оддий олча нави.

ШПАРГАЛКА [р. < пол. szpargalka – эски, ёзиз ташланган қозоз < лат. sparganum – йўргак] Имтиҳон вақтида ўқувчи, ўқитувчига билдиримай, яширинча фойдала-

надиган, жавоблар ёзилган қоғоз. *Розия им-тиҳон пайтларида бўлган қизиқ-қизиқ во-қеаларни, шпаргалка ишлатиб қўлга тушиб қолаёзганини кула-кула гапириб берди.* О. Ёқубов, Тилла узук.

ШПАТ [пол. szpat < нем. Spat] мин. Ишқорий ва ишқорий-ер металлар тузларининг изоморф аралашмасидан иборат минералларнинг умумий номи. *Ернинг устки қатлами – литосфера ҳар хил бирикмалардан иборат бўлиб, тоғ шпати, кварц каби минераллардан ташкил топган.* М. Баходиров, Тупроқшуносликдан амалий машгулотлар.

ШПАТЕЛЬ [нем. Spatel – рассом ва аптекачининг куракчаси < лат. spatha – курак, қилич] 1 маҳс. Замазка ёки шпаклёвка суртиб текислаш учун ишлатиладиган, ясси куракча шаклидаги асбоб.

2 тиб. Танглайни кўриш учун ишлатиладиган, ясси куракча ёки ясси таёқча шаклидаги металл асбоб. *Оғиз бўшлигини қарашиб учун оғизни катта очиб, тилни ҳар томонга ўгириб, қошиқ банди ёки шпатель билан тилни босиб қаралади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ШПИЛЬКА [пол. szpilka < нем. Spill – бино томининг нинасимон учи; вертикал чиғири] 1 Сочга тўғнаб кўйиладиган айрисимон буюм. *Суяқ шпилька.*

2 с.т. Хотин-қизлар туфлисининг бигизсимон пошнаси ва шундай пошнали туфли.

ШПИНДЕЛЛИ Шпиндели бор, шпинделларга эга. *Горизонтал шпинделли пахта териши машинаси.*

ШПИНДЕЛЬ [нем. Spindel – урчук, дук, ийг] тех. 1 Металл кесиш станогининг айланувчи вали; унга асбоб (фреза, парма, жилвиртош ва б.) ёки ишлов бериладиган буюм маҳкамланади.

2 Пахта териш машинасининг конус ёки цилиндр шаклидаги иш органи. ■ *Механик усул билан пахта терилганда, вертикал ёки горизонтал шпинделлардан фойдаланилади.* К. Зокиров, Мўл-кўлчилик учун.

3 Ип йигириувчи машинанинг дуги; йиг.

ШПИОН [нем. Spion < spahen – кузатмоқ, таъқиб қилмоқ; айғоқчилик қилмоқ] 1 Давлатга оид ва ҳарбий сирларни маҳфий равишда билиб, ўғирлаб олиб, бошқа мам-

лакатга, душман томонга етказувчи шахс; жосус.

2 с.т. Шпионга хос иш тутувчи, хатти-ҳаракат қилувчи. *Кўяпсизми, шпион ўлгурни?* Шунга эҳтиёт бўлинг. *Шум кампирнинг агенти* у. С. Аҳмад, Келинлар қўзғолони.

ШПИОНЛИК Шпионга хос иш, хатти-ҳаракат. *Шпионлик билан шугулланмоқ.*

ШПОНКА [пол. szponka < нем. Spon – пони; майда тараша] тех. Машина ва механизмларда: деталларни бириктирувчи қисм.

ШПОР, **шпора** [нем. Sporn – туртки, ниқташ < sprogen – ёёқ билан ниқтамоқ (отни)] Отлик ҳарбийларда: отни қисташ учун хизмат қиласидиган, этик пошнаси орқасига бириктириб кўйиладиган фиддиракчали темир асбоб. *Конвойлар отларнинг биқиниларига шпорларини қадаши.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Майнга совуқ еган ёёқларини ўйнатган эди, хром этицидаги шпорлар шиқилаб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ШПОРЛИ Шпор ўрнатилган, шпор тақилган. Ҳоким қўл қовуштириб турган одамларни кўрмагандек, тўғри шосупага бордида, баҳмал кўрпа солиниб, парёстиқлар ўйилган тўрга шпорли этиги билан чиқиб ўтириди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШПРИЦ [нем. Spritze < spritzen – сепмоқ, пуркамоқ] Даражаларга бўлинган шиша ёки металл цилиндр ҳамда поршнендан иборат асбоб (организмнинг тўқима ва бўшлиқларига киритиладиган ковак нина ёки катетер орқали дори юбориш ёки суюқлик тортиб олишида қўлланади). *Шприцнинг ишнаси.* ■ *Гулноз шприцга аллақандай суюқ дори солиб кирди ва укол қилиш учун беморга яқинлашиди.* Х. Гулом, Тошкентликлар.

ШРИФТ [нем. Schrift – ёзув, ёзиш; ҳарф < schreiben – ёзмоқ] Ҳарф териш машиналарида матнлар териш учун мўлжалланган босмахона литерлари (ҳарфлари). *Йирик шрифт. Курсив шрифт. Шрифт термоқ.*

ШТАБ [нем. Stab – подшолик аломати бўлган асо, ҳасса; ҳарбий қароргоҳ] 1 Ҳарбий қисмларни бошқарувчи асосий орган. *Бош штаби. Полк штаби. Дивизия штаби.* ■

Капитан, асирни штабга элтиши ҳақида бўйруқ бериб жўнади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Кенгаш борар ҳарбий штабда, Қайнамоқда иш булоқ-булоқ.* Х. Пўлат. *Биз энди дарҳол бош штаб ҳузуридаги ҳарбий кенгаш қарорларини*

амалга оширишимиз лозим. К. Яшин, Генерал Раҳимов.

2 кўчма Умуман, раҳбарлик органи. Аеросаноат бирлашмаси штабига келганларнинг ҳасратларидан тутун чиқаётгандек эди. «Муштум». Йигитали ҳам факультет штаб бошиги сифатида Сирдарёга жўнади. Д. Нурий, Осмон устуни.

ШТАБ-КВАРТИРА [штаб + квартира] Ҳарбий штаб ўрнашган жой, штаб қароргоҳи. Кечқурон соат 19 да Юрьев Ильичёвка қишлоғидаги штаб-квартирада кенгаш чакарди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ШТАМП [нем. Stampfe < итал. stampa – муҳр] 1 Муҳрнинг одатда тўғри бурчакли тури, унда муассаса номи, манзили ва б. кўрсатилган бўлади. Унинг ичидаги иккига буқланган қоғознинг юқорисида.. журналинг штампи бўлиб, остига «ўртоқ Саидий» деб ёзилган эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Турли материаллар (металл, пластмасса ва б.) га босим билан ишлов бериб, муайян шаклдаги буюмлар тайёрлаш учун мўлжалланган асбоб. Пленум.. штамп ва асбобларни алмаштириш, ишлаб чиқарилётган маҳсулот сифатини ошириш.. юзасидан аниқ вазифаларни белгилади. Газетадан. Биз штамп усулида деталь ишлашини ўлга қўйгандик, қиринди анча камайди. Газетадан.

3 кўчма Ишлатилавериб сийқаси чиққан, тайёр намуна, бир қолидаги гап ёки ибора; шаблон. Адабий штамп. ■ Узатета саҳифаларида шаблон ва штампга ўйл қўймаслик зарурлигини айтади. Газетадан. Нутқнинг психофизиологик, инфоматив ва штамп шакллари оғзаки нутқ учун ҳам, ёзма нутқ учун ҳам хосдир. «ЎТА».

ШТАМПЛАМОҚ 1 Штамп босмоқ. Ҳатларни штампламоқ.

2 тех. Штамповка йўли билан бирор нарса тайёрламоқ. Деталларни штампламоқ.

ШТАМПОВКА, штамплаш 1 Штамп воситасида буюм ёки деталь тайёрлаш; штамплаш. Штамповка қилинган буюмлар. Штамповка станоги.

2 Штамп воситасида тайёрланган буюм. Машинасозлик саноатида қўймалар, штамповкалар ишлаб чиқарадиган корхоналарни ихтинослаштириши. Газетадан.

ШТАМПОВКАЧИ Штамп воситасида буюм тайёрловчи, штамповка қилиувчи ишчи, мутахассис. Қосимжон ҳозир улкан кор-

хонанинг уста штамповкачиси ҳисобланади. Газетадан.

ШТАНГА [нем. Stange – узун таёқ(ча), хода] 1 Тахминан икки метрли металл таёқ ва унинг икки учига ўрнатилган маълум оғирликдаги дисклардан иборат, кўтариб куч синашда қўлланадиган спорт анжоми. Узоқ вақт стадион спортчилар билан гавжум бўлади. Бирни штанга кўтарили, иккинчиси диск улоқтиради. Газетадан. Диск, штанга, турник сингари инвентарларни еб бўлмаса, ичиб бўлмаса! «Муштум».

2 Футбол, хоккей ва ш.к. дарвозасининг тепа ва ён ёғочлари. Тўп штангага тегди.

3 Машина, механизмларда металл гўладан иборат қисм, деталь.

ШТАНГАЧИ Штанга кўтариш билан шуғулланувчи спортчи. Ер юзидағи энг кучли штангачи Алексеев бу сафар ҳам инсон имкониятлари нақадар китталигини яна бир бор намошши қилди. Газетадан.

ШТАНГЕНЦИРКУЛЬ [нем. Stangenzirkel] Деталлар ва уларнинг қисмларини (энни, бўйи ва қалинлигини) ўлчайдиган асбоб.

ШТАПЕЛЬ [нем. Stapel – пахта толаси] Қисқа толали сунъий ёки синтетик ипдан тўқилган газлама. Майдонда одам қанчалик кўп бўлса ҳам, оқ ўйли штапель кўйлак кийган Гавҳарни Маҳкам жуда узоқдан ажратди. П. Қодиров, Уч илдиз. Аввалги линтер пахта кўрпа-ёстиқдан бошқасига ярамасди. Ҳозиргисидан штапель тўқиляпти. Газетадан.

ШТАТ I [нем. Staat – давлат; бошқарув < лат. status – ҳолат, хосса; бойлик] АҚШ, Бразилия, Мексика, Венесуэла, Нигерия ва б. баъзи федератив давлатларда: федерация таркибига кирувчи ва маълум даражада ўз-ўзини идора қилиш хуқуқига эга бўлган давлат маъмурий-худудий бирлиги. АҚШнинг Калифорния штати. Ҳиндистоннинг Мадрас штати.

ШТАТ II [нем. Staat] Корхона, муассаса, ташкилот ходимларининг доимий, барқарор шахсий таркиби, уларнинг лавозим ва маошлари кўрсатилган рўйхати. Штатни қисқартиши. Штатдаги инженер. ■ -Табелчилик штати керакми? – сўради раис бригадирдан. Газетадан. Штатни қисқартиши орқали тежсалган бир неча минг сўм кўзга қўриняпти.. «Ўзбекистон қўриқлари».

Тортмадан панкага солиб құйылған штат рүйхатини олдим. Газетадан.

ШТАТИВ [нем. Stativ < лат. stativus – тик турувчи] 1 Турли асбоб, кимёвий идиш ва ш.к. ни муайян вазиятда тутиб туралған мослама. *Микроскоп штативи. Колбани штативга үрнатиши.*

2 Фото- ва киноаппаратлар ёки астрономик, геодезик асбоблар үрнатыладиган үйгім асбоб; учоёқ.

ШТАТСИЗ Бирор муассаса штатида бұлмаган ёки штатда ҳисобланмайдыган. *Штатсиз мұхбір. Штатсиз лектор.* ■

Штатсиз бұлымлар үз ишини жамоатчилик асосыда олиб боряпты. Газетадан.

ШТЕМПЕЛЬ [нем. Stempel – мұхр, тамға] Тамға босадын асбоб, мұхр; шундай предметтің изи. *Почта штемпели. Штемпель босмоқ.*

ШТИК [р. штык < пол. sztych – тиғли совуқ күрөл] Милтиқ стволи учига үрнәтилған қирралы наиза. *Штик санчмоқ.* ■ *Унинг үнг қиғти ёнида тиккайиб турған қирралы штик Эргашинг күзінде чақмоқдай күрінди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШТОРМ [голл. storm – бүрөн, күчли шамол] Довул, пүртана. *Беш баллы шторм. Шторм сигналы.*

ШТРАФ [нем. Strafe – жазо, жазолаш; пул жаримаси] қ. **жарима.** *Штраф қылмоқ (солмоқ). Штраф тұламоқ.* ■ -Жуда шафқатсиз одамлар-да, бу инспекторлар, – деб нолиди үйгит бехавотир жойға етиб олғач, – құлға түшсанды, штраф тұлашы билан құтулмайсан. *Кира қылапсан, деб молияга ёзиб бершидан ҳам тоймайды булар.* С. Анонбоеv, Оқсой.

ШТРЕЙКБРЕХЕР [нем. Streikbrecher – иш ташлашни издан чиқарувчи, бузувчи] Иш ташлашы вақтіда ишни давом эттириб, забастовкачилар манфаатига хоинлик қилағынан шахс.

ШТРИХ [нем. Strich – чизиқ, линия] 1 Қоғозға туширилған ингичка чизиқ. *Оппоқ қоғозлар сатқыда штрих кетидан штрихлар, юмалоқ, конус, цилиндр шакидагы қиёфалар стол устидан сочилиб етібди.* Газетадан.

2 күчма Бирор предмет ёки нарсадаги алохиды хүсусият, үзига хос нозик томон. *Актёрлар ҳам үз ролларига ижодий ёндашынлар.. образларни комик штрихлар ёрдамыда тұлдирғанлар.* А. Акбаров, Ѓр-әр.

ШТУРВАЛ [голл. stuurwiel < stuur – руль + wiel – ғилдирак] Кема, самолётта б. турли хил машиналарнинг ҳаракатини бошқарыдиган руль. *Мастура, штурвалга ўтириб, «оқ олтін» дегизінде шұңғибы.* Б. Файзиев, Ойдин кече. *У [Жерар] ярим ойдай ялтираб турған штурвалга құлни құйиб, рұпарасидаги сон-саноқсиз лампа..* ва циферблаттарнинг күк, қызыл, бинафа шуғалаларига тикилиб ўтирибди. А. Мухтор, Қаноти синган орзу.

ШТУРВАЛЧИ Штурвални бошқарувчи шахс.

ШТУРМ [нем. Sturm – қаттық ұхжум] 1 Дүшман истекқомига ёки таянч нұқтасига қилинған шиддатлы ұхжум. *Қалған штурм билан әгаламоқ.* ■ *Шиддатты штурм нағыжасида дүшман мудофаа марраларидан құшиб чиқарылды.* Н. Сафаров, Жанғчи шоир.

2 күчма Бирор мақсадға эришиш учун шиддатлы ҳаракат, интилиш. *Альпинисттар үйқүнін штурм билан әгалладылар.* ■ *Пахта фронтида қаттық штурм бошлаш керак.* Газетадан. *Заводта фабрикаларимиз, қурилишта транспортларимизда бабзан ойнинг сүнгіи декадаси штурм күнларига айланып кетади.* Газетадан.

ШТУРМАН [голл. stuurman – рулни бошқарувчи шахс] 1 Кема ва самолётларни әнг мувоғиқ үйл танлаб, бошқарып борувчи мутахассис. *Учучилар, штурманлар хонасида, учиши хонасида диққинафас бұлып ўтиришади.* Газетадан.

2 күчма Машина ва ш.к. механизмларни бошқарувчи шахс. *«Зангори кема» штурмани Эргашхон Турғунова үз машинасинген бүнкеридан 140 тоннага яқын паҳта тұқиб, умуми әмбаптадағы ғалабасига үз ҳиссасини құшади.* Газетадан.

ШТУРМБОЗЛИК айн. **штурмчилик.** Айрим корхоналар ойлік режаларини оширип адіп эттептилар. *Лекин бунга штурмбозлик..* әвазига эришилмоқда. Газетадан.

ШТУРМОВИК [«штурм 1» с. дан] 1 Үнчакатта бұлмаган баландликдан ердаги нишонларга ұхжум қиуловчи жанговар самолёт; шундай самолёт учувчиси. *Командирнинг ҳавода берған бүрүруги билан Йүлдошнинг штурмовиклар зенеси эскадрильянинг бошқа иккى зенеси ўртасидаги позицияни әгалади.* Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

2 тар. Фашистлар Германиясида: ҳарбийлаштирилган нацистлар ташкилотининг аъзоси.

ШТУРМЧИ Штурм қилувчи (тўғри ва кўчма маънода). *Штурмчи самолёт.* ■ Штурмчилар ҳаммадан илгари Берлинга бостириб бордилар. Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Космоснинг навбатдаги штурмчи азатлари орасида врач ҳам борлиги биз учун беҳад қувончилидир.* Газетадан.

ШТУРМЧИЛИК Иш режасини бажаришда орқада қолиб, муддат оз қолганда, режани бажариш учун шошилинч равиша ишга ташланиш; штурмбозлик. Заводларни кварталлар бўйича бир текис иш билан таъминламасликка барҳам бериш, ўйлнинг охирида штурмчиликни тугатиш зарур. Газетадан.

ШУ кўрс. олм. 1 Сўзловчига яқин, унинг кўз ўнгидаги нарсани ёки кимсани кўрсатиш учун хизмат қиласи. *Шу нарса.* Менга шу китоб керак. *Ташаббусни шу бригада бошлиб берди.* Мана шу жойдан кесинг. Менга шу ер маъқул. *Ҳикоянинг шу ерига келганда, гап бўлинди.* Сиз шу ерда қолинг. Канал шу ердан бошланган. Сиз шу ерликмисиз?

Шу атрофда Унчалик узоқ бўлмаган жойда; яқин орада, яқин ўртада. *Шу атрофда қудук борми?* Болалар шу атрофда эди. **Шу орада** (ёки ўртада) 1) яқин муддат орасида, айни вақтда. *Шу орада раис келиб қолди.* Шу орада тўй ҳам бўлиб ўтди; 2) яқин орада, яқин жойда, унчалик узоқ бўлмаган жойда. *Сигирингни шу орада ўтлатиб юр!* Кетмонни шу орада қолдирган эдим. *Шу ўртада сув борми?* ■ Шу ўртада бирдан.. ҳўжайин бориб қолдилар. Ойбек, Танланган асарлар.

2 «Пайт», «вақт», «он», «дам» каби сўзлар билан келганда, сўз бораётган нарса, воқеа, ҳодиса ва ш.к. нинг бошқаси билан айни вақтда, бир вақтда содир бўлганлигини ифодалайди. *Шу чоққача.* Шу пайтгача. *Шу вақтгача.* Шу дамгача. *Шу маҳалгача.* Режани шу ой бўлмасаям, янаги ойда бажарамиз. *Шу пайтда от кишинаб юборди.* Шу вақтда хўрор қичқирди. Шу онда бир киши кириб келди. ■ *Нақ шу паллада дарвозадан катта қора сигир шаталоқ отиб, орқасида бир кишини суруб кирди.* Ойбек, Танланган асарлар. Шу онда ичкаридан ўз хотинининг товуши эшишилди. А. Қаҳҳор, Майиз емаган

хотин. *Искандаровнинг шу пайтгача разм солмаганини қаранг-а.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

Шунда 1) ушбу ерда, бу жойда. *Билсанг: уйим шаҳарда, Келдим сенга саҳарда, Юр, хўп десанг агарда, Ё шунда қоласанму?* Э. Вожидов; 2) у ҳолда, шундай ҳолда, шундай пайтда. *Печка қурайлик, уй шунда исиди.*

З Ўзи бирини келган сўз билдирган шахс, нарса, вақт ва ш.к. ни алоҳида қайд этади, таъкидлайди. *Нима иши бўлганини шу одам билади.* Шу қиши жуда совуқ келди. *Пахта плани шу бу ўйи ҳам бажарилса, яхши бўларди.* Менга китоб шу буғун керак. Шу буғундан эътиборан дарсга қатнашмайман.

■ Шу бу ўйи мевага кирган бир талай шафтоли, олча, беҳини кесиб, [чол] ўтин қилипти. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Кесим вазифасида келиб, шахс, нарса-ҳодиса ва ш.к. нинг айнан шу гап билдирган нарса эканини қайд этади. *Хоҳласанг* — шу, *хоҳламасанг* — катта кўча. Айтадиган гапим — шу. *Ҳозирги давр талаби* — шу. Унинг бўлган-тургани — шу. Унинг мақсади — шу. ■ [Ёрмат:] Ишнинг пир ургани — шу. Кишини чақиб қўяди. Ойбек, Танланган асарлар.

Шу қадар Чунонам, шу даражада. *Шу ҳам ишми?* ёки шу ҳам иш бўлдими? Сўзловчининг бирор иш, хатти-ҳаракат, нарса ва ш.к. га салбий муносабатини, ундан қониқмаганини билдирувчи ибора. *Шу ҳам иш бўлдими, нега кеч келдингиз?* Шундан-шунга Аллақанча ердан, анча узоқдан. Шундан-шунга пиёда келдим. ■ ..Шундан-шунга мен, сен бор, — деб келдим. Муқимий.

ШУАРО [a. شعرا - «шоир» с. кўпл.] эск. кт. Шоирлар. Мен бир ожиз фуқаронгизман.. аҳли шуаро ила фузало қавмига кўргатган иноятларинги таҳсинга сазовордир. С. Сиёев, Ёргулик. Шуарога саҳоватнинг етти дарвозасини очишиларига аминман. Ойбек, Навоий.

ШУБА [нем. Schaube — узун ва кенг кўйлак < итал. giubba < a. جنہ - ип газламадан қилинган кенг енгли уст кийим] Авраси мўйнали устки қишики кийим. Бесўна-қай шуба кийиб, шол рўмол ўраган бир аёл машинадан тушди. Н. Аминов, Суварак.

ШУБҲА [a. شبهہ - ўхшашлиқ; гумон; тахмин; иккиланиш] Ишончсиз қараш; ишончсизлик, гумон. Кимдан шубҳанг бор?

Шубҳага солмоқ. Шубҳага тушмоқ. Шубҳада қолмоқ. Шубҳа түғдирмоқ. Шубҳа билан қармоқ. — Ҳаёлингдан шубҳани қувла, Юрагингда сақлама түгун. Үйғун. Ҳотинда ҳаяжон ва энтикиш ҳолатлари бор эди. Шунинг учун құрбошининг бояғи шубҳаси яна кучайди. А. Қодирий, Үтган күнлар. Үнинг күкимтирик юзидаги изтироб таажжуб билан, таажжуб шубҳа билан алмаши. О. Әкубов, Күхна дунё. Құнглени.. шубҳалар, союқ өахималар қоллаб, ўзини беҳол сезди. Ҳ. Ғулом, Машъял.

Шубҳа йүқ айн. шубҳасиз. Шубҳа йүқким, ёв қадами топажак барҳам. Ғайратий. **Шубҳа құлмоқ** Шубҳада бўлмоқ; шубҳаланмоқ. Бу гаплар амирзода қулогига этиб борганига асло шубҳа құлмаса ҳам бўлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Безовтадир элимиз — Юртимизга кирган ёв, Шубҳа қиламиз дарҳол, Бемахал юрса бирор. Ҳ. Олимжон.

ШУБҲАЛАНМОҚ Шубҳа құлмоқ, ишончсизлик билан қарамоқ; гумонсирамоқ. Кимдан шубҳаланасан? — Сұғы ҳам домлагимом мендан шубҳаланиб, бир неча марта ер остидан күз қирини ташлаб, ҳўмрайиб қардилар. Ғ. Ғулом, Шум бола. Йигитлар.. уни шунчалик иззат қилишар әдик, Асрор ота бу жувоннинг oddий тракторчигина эканига шубҳаланиб қолди. А. Қаҳҳор, Ҳотинлар.

ШУБҲАЛИ 1 Шубҳа түғдирадиган; гумон қилиш мумкин бўлган. Шубҳали ҳаракат. — Алиқұлнинг шубҳали шилар билан банд эканлигини сеза бошладилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Шубҳали одамларнинг ёнига чиқаверманг, ота! Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Шубҳа ифодаланган, шубҳа түғдирадиган. Тўтибу Адолатга қараб, шубҳали овоз билан давом этди: -Назаримда, бир гап борга ўхшайди. С. Зуннунова, Гулхан. Қўплар ундан ҳуркиб, шубҳали назар билан қараб, четланиб ўтар эдилар. Ойбек, Танланган асралар.

ШУБҲАСИЗ 1 Ҳеч қандай шубҳа түғдирмайдиган; аниқ. Ўзбекистон рассомлари эришган маваффақиятлар шубҳасиз. Газетадан.

2 мод. с. Муқаррар равишда, албатта, сўзсиз. Шубҳасиз, у ҳақ. Режа, шубҳасиз, бажарилади. — Мен биринчи нағбатда тарбияни улардан [ота-онамдан] олганман ва уларнинг хислат ва хусусиятлари, шубҳасиз, менга таъсир қылган. С. Айний, Эсдаликлар.

Кўшиғимга илҳом берган қиз Олам-олам ҳайдаб кетди ер. Ким кўрса ҳам уни, шубҳасиз, Паҳтазорнинг қаҳрамони, дер. Т. Тўла.

ШУБҲАЧИ Шубҳа қилувчи, шубҳа қилаверадиган, шубҳа билан қараш одати кучли. Мен, тўғриси, шубҳачиман. Ҳар нарсада, ҳар ҳодисада бир иллат кўраман. Ойбек, Нур қидириб.

ШУВ тақл. с. Бўғиқ шипилловчи товушни билдиради.

Шув этмоқ «Шув» деган товуш чиқармоқ. Девордан шув этиб тупроқ тўкилди. — Ҳалиги йигит мени мўлжалга олган эди, чап бериб қолдим. Бир коптот ёнимдан шув этиб ўтиб кетди. З. Дўсматов, Ёқут. Юраги шув этиб кетди. Юраги орқасига тортиб кетди; қаттиқ қўрқди. -Назира! — деди кимдир тўсатдан. Назира овозни дарров таниди, таниди-ю, юраги шув этиб кетди, турган жойида қотиб қолди. Ҳ. Умарбеков, Ширинсой оқшомлари.

ШУВАЛАМОҚ қ. шиваламоқ. Яқиндаги на шувалаб ўтган ёмғирдан кейин ҳаво мусафифо. С. Анорбоев, Оқсой. Эрталабдан шувалай бошлаган ёмғир куннинг иккинчи ярмада тинди. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси.

ШУВАМОҚ шв. айн. сувамоқ. Андава билан шувамоқ. — Обиджонинг.. яна бир куни токчаларни шуваб ташлаймиз, деб ўртоқларни бошлаб келипти. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. ..деворни ўшқитди. Икки кун уриниб, қайта урдим. Бир кун шувадим. А. Ҳамдам, Дастингдан.

ШУВОҚ I Майда оқиши баргли, ўзига хос ҳидли кўп йиллик ёввойи ўсимлик. Қатортолдан тушиб, кенг чўлга чиқиши биланоқ онда-сонда шувоқ кўкарган қаттиқ ва тошлоқ ерлар босиб ўтиларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Саксовузлорлар, сийрак ўсган чўл шувоқлари.. ортда қолди. «Ёшлиқ». Ерда — адирларда яшиллик униб чиқаётир: майсалар, шувоқлар, қўзигуллар.. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

ШУВОҚ II шв. Сувоқ. Малоҳат музикага маҳлие бўлиб турган кезда, ер яна тебранди. Синчлар қарсилаб кетди, шувоқлар дув тўкилди, ҳовлини чанг қоллади. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Ҳатто том-ни шувоқ қилдирганда ҳам, бормадим. С. Аҳмад, Суд.

ШУВОҚЗОР Шувоқ ўсган жой ёки майдон. Улар узоқ юришиди. Қумлик тугаб..

шувоқзорда тушиб олиши. М. Мансуров, Ёмби.

ШУВОҚЧИ айн. сувоқчи. Уста шувоқчи янглиғ андавалаб шувалар.. «Муштум».

ШУВУЛЛАМОҚ «Шув, шув» этган товуш чиқармоқ. Ертұла атрофидан зах тупроқ шувуллаб түкілді. Шұхрат, Шинелли йиллар. Табиат ўз тилида роз айтыб шувуллар экан, ынгит бундан ўз қувончининг мадҳини ұқырди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Күкда булултар қуюқлаша бошлаб, майды ёмғир томчилари барғарни шилдіратыб, шувуллай бошлади. Ойбек, Қуён қораймас.

Юраги шувуллаб кетди айн. юраги шув этиб кетди қ. шув. Бирдан юрагим шувуллаб, яна ҳүшсиздай бұлыб қолдым. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШУВУТ: юзи шувут бўлмоқ Қилмиши, айби туфайли бошқаларга кўринолмайдиган, уятга қолган, хижолатли. Алдамчининг юзи шувут, Рози бўлмас ундан элт-юрт. Мақол. — Бригадирнинг юзи шувут бўлиб, тили калимага келмай турганда, Карим кўзига чалинди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Пахтанинг меҳнати зўр, ҳимматимиз ундан зўр. Қондош эллар олдида юзи шувут эмасмиз. Ф. Фулом.

ШУД [ф. شود / شودکار] Кишидаги бирор ишни улддай олиш қобилияти; лаёқат. Шуди бор ынгит. Унинг ҳеч нарсага шуди йўқ. — [Султонмурод] Бир йил ишидаёт чорвачиликни рентабелли соҳага айлантириб қўйди. Йигитга, шуд бўлса, ўргатишга ҳожат қолмайди. Газетадан.

ШУДГОР [ф. شدگار — ҳайдалиб экин экилган ер] 1 Ҳайдалган, чопилган ер. - Картини бешга бўлиб ташладик, — деди Тиллаев шудгорни қўли билан кўрсатиб. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. Ноз ўйқудан уйғониб, оқ олтинини эслаб, Кўк сабза кийиб, шудгору саҳро безанибдур. Ҳабибий.

2 Ҳайдаш, шудгорлаш. Қузги шудгор. —

Чала қолган далада шудгор. — Ҳ. Даврон. — Энди бизга жавоб, — қўзғалди раис, — шудгор кечикди. Н. Сафаров, Оловли излар.

Шудгор қилмоқ Шудгор ҳолига келтирмоқ; шудгорламоқ. ..ерларни ғўзапояядан тозалаб, шудгор қилиб қўйғандан кейингина уй-рўзгор ишларига қарап, түй-кўпкариларга борарди. С. Нуров, Нарвон.

ШУДГОРЛАМОҚ Экин майдонини, далани ҳайдаб, чопиб қўймоқ; шудгор қилмоқ. Ўтган ыши режжани олдин улдалаб, даррор өрни шудгорлаб қўйдик. Газетадан. Куз бўлгани учун, далаларда фақат шудгорлаш билан банд бўлган тракторчилар қолган. «Ўзбекистон қўриқлари».

ШУДЛИ Қўлидан иш келадиган; улдабуро, эпли. Шудли ынгит. — Баъзи ўтлишиудли студентлар эса уни «писмиқ» дейишарди. С. Анорбоев, Оқсой. Ўғилларнинг иккovi ҳам шудли ынгит бўляпти. Т. Малик, Ажаб дунё.

ШУДРИНГ айн. шабнам. Эртасига офтоб ғё тонг шудрингида юваниб, кечаги чангтўзондан тозаланиб чиқди. С. Анорбоев, Оқсой. Баргларга шудринг инган, Ҳаво қимиздай тинган. С. Акбарий.

ШУДСИЗ Қўлидан ҳеч бир иш келмайдиган; нўноқ, ношуд. Шудсиз одам.

ШУЙТИБ шв. Шундай қилиб. Шуйтиб, сен ҳам ботир бўлган, Сендай аҳмоқ бунда келган, Суякларинг қиласай яксон, Кўрқмасанг, кел бери томон. «Ширин билан Шакар». Яхши шуйтиб гапни ўйлар, Ҳар гапини билиб сўйлар. «Эрали ва Шерали».

ШУК: шук турмок кам қўлл. Жим ва хушшер турмок. Бир қўлингиз қилич дастасида, подишо ўтирган таҳтанинг орқасида уни қўриқлаб шук турасиз. Ф. Фулом, Ҳасан Кайфий.

ШУКР [а. شکر — мақтөв; миннатдор(чи)-лик, ташаккур] айн. шукур 1.

III

ШУКРОНА [а. + ф. شکرانه – миннатдор(чи)лик, ташаккур; раҳмат айтиш] Қаноат ва мамнунлик, шукур қилиш ифодаси. Эртасига кампир бу севинч-қувончларнинг шукронасига хотин-халажни үйғиб, муш-кулкушод ўқиттириди. Файратий, Довдириш. Кўнглингда икки унсур ҳукмрон экан: бири – тақдири азал шукронаси, бири – қасди жон. С. Сиёев, Ёргулик.

ШУКРОНАЛИК Шукур қилиш, қаноатли ва мамнун ҳолат. Ҳаёт шохлар орасида нигорон бўлиб ўтирган ёрини кўрди-ю, қалбидан оғир چўккан дардлари тарқалгандай, шукроналик билан жилмайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Оқила ва фозила аёлларнинг барчасида ажаб тароват, баҳтидан шукроналик.. сезилиб туради. Газетадан.

ШУКУР [а. شکور – «шукр» с. нинг кўпл.] 1 унд. с. Мамнунлик, қаноат ҳиссини билдиради. Шунга ҳам шукур. -Соғлигингиз қалай? -Шукур, яхши! ■ Бор эканмиз, минг марта шукур.. дея она ёйди дастурхон. Ҳ. Пўлат.

Шукур қилмоқ Мамнун ва қаноатда бўлмоқ. [Ҳожиона:] Қизим.. Ҳожионадай тақвадор, меҳрибон, бадавлат хотинга келин бўлиш ҳар қандай қизнинг баҳтига учрамайди. Шукур қил, болам! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Бундай одам ҳар қандай шароитда ҳам шукур қилиб яшайди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Шукур (эркаклар исми).

ШУКУХ [ф. شکوہ – улуғ(ворт)лик, дабдабалик, тантанаворлик; шавкат, савлат] кт. Тантана; улуғворлик; салобат. Ҳар бир жойда байрам шукухи. ■ Моҳира пазанда,

чаққон, саранжомли, режали келин эди. Үнинг қуттуғ қадами билан Исоқ ота вақтидаги оиласининг эски шукухи қайтиб келгандай бўлди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Ўттиз икки баҳор ўтди гулга кўмиб ўлкани, Ҳар бирда минг баҳорнинг шукухи бор, ҳусни бор. Уйғун. Кўз илғамас уфқ ҳам.. дала-қир ҳам бугун [Латофатнинг] назаридаги тамоман ўзга шукух, ўзгача бир нафосат кашф этгандек эди. С. Кароматов, Ҳижрон.

ШУКУХЛИ Шукуҳга эга, тантанавор, улуғвор; завқ-шавқ бағишловчи. Ҳа, шукуҳли, руҳли баҳслар Ҳудди қалбим қадар азизлар. М. Шайхзода. Нақадар шукуҳли дала йўллари.. яхлит-яхлит паҳта пайкалларида тўй-тўй ийгит-қизлар, ёш-яланг, хотин-халаж. С. Абдуқаҳор, Олтин водийларни кезганда.

ШУЛ эск. кт. айн. шу. Шул эрур айбим, Муқимий, мардуми Фарғонаман. Муқимий. ■ -Адолатингиздан бизнинг талабимиз шул! – деди [Отабек] ва қўрбошига қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ШУЛОН Камбағал, бева-бечораларга тарқатиладиган иссиқ овқат. Шулон шўрва. Шулон пиширмоқ. Шулон тарқатмоқ. ■ Қорин кўп оч, На гўжга бор, шулон шўрва Ва на умоч. Ф. Фулом. Азимбай ҳам масжид қўрдиргач, Гадоларга тарқатар шулон. М. Али.

ШУЛХА с.т. Шелуха. Сигирга шулха бермоқ. Шулхани қопламоқ. ■ Ҳаммага маълумки, паҳтадан турли-туман газлама, ёғ. шулха олинади. Газетадан.

ШУМ [а. شۇم – баҳтисизлик, мусибат; бало, оғат] 1 Ёмон фикрдаги; нияти бузук; ёмон, ярамас. Кеча шом вақтида бизникига

иккита шум ўигит келди. Танийман. Ҳұжанын ҳалыгиларни мәхмөнхонага киргизиб, әшикларни тақа-тақ ёнди. Ойбек, Танланган асарлар Ҳушёр туриб, адашмай, Ҳар шарпани сезаман. Душман қаршилик қылса, Шум бошини эзаман. Үйғун. [Гуландом:] Негаки, шумларнинг құлғига тушиб, не балоларга гирифтөр бўлдим. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бахтсизлик ёки ҳалокат келтирувчи, бахтсизликка дучор құлувчи. Шум бўрондан чайқалди денгиз, Құқ ҳам аста томчи ташлади. Э. Қамбаров. [Хосият:] Эрларни қағырга тортди шум уруш, Эрларсиз уй файзи тамом ийғолди. Г. Жўраева.

Шум хабар Кишини фоят хафа қиласынган, жуда қайғули хабар. Собиржон бу ахволни кўрган кўзларига, бу шум хабарни эшиштган қулоқларига сира ишонгиси келмасди. С. Шамсиев, Сепсиз келин.

3 Кўлидан ҳар қандай ёмонлик келадиган; айёр, маккор, қув, қилвир. Шум кампир. —Ха, бу жуда пихи қайрилган шум ҳалфа, — деди Давлатёр ва Турдивой ҳалфанинг кирдикорини гапириб берди. П. Турсын, Ўқитувчи. Султонов жуда ҳушёр ва шум эдики, шамол қай томондан келаётганини дарҳол билиб, вазиятга қараб товланарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 Ярамас қилиқлар қиласынган, ўта шўх, тўполончи. Ҳалиги шум ўигит: жуда гап тополмасанг, бармогингни мана бундай бигиз қил-да, «кўзингизга қўлимни тиқиб олайми?» дегин, кейин қиз кулиб юборади [деди]. П. Турсын, Ўқитувчи.

ШУМЛИК 1 Шум кишига хос иш, хатти-ҳаракат, қилиқ. Қўқондаги бир мактабда түрк афандидан таълим кўриб, ўша афандидан анчагина шумликларни ўрганган экан. П. Турсын, Ўқитувчи. Үртоқ Умурзокова, кўриб турибманки, сиз ҳам шумлик қиласынгиз, марҳамат, жавоб беринг, нима мақсад билан келдингиз? Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бу сархойи болалар шумликни билмайди. Ўргатиб-ўргатиб, ишга sola берасиз. П. Турсын, Ўқитувчи.

2 Ёмонлик, қайғу-кулфат келтирувчи нарса. Унинг чарчоги ҳам, уйқуси ҳам қочган, күнгли бир шумликни сезгандай, кекса, ҳорғин юзини бетоқатлик кўланкаси қоплаган эди. А. Мухтор, Чинор.

ШУМОЁҚ Пойқадами бирор шикастликка, ёмонликка сабаб бўлувчи, фалокат, баҳтсизлик келтирувчи. Гул,райхонга тўлган қирғоғинг Шумоёқлар макони бўлди. Фашист деган одамхўр жаллод Соҳилингдан жой олди, тўлди. Файратий.

ШУМТАКА с.т. Ниҳоятда шўх, тўполнончи бола. Ҳозир тўполон кўтаришиади, миямни қоқиб, қўлимга беришади бу шумтакалар, эплаб бўлармиди уларни. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Қадимнинг одатига мувофиқ, ҳар иккى томоннинг шумтака болалари кўчада бир-бирларини қорга думалатиб, бир нафас муштлашиб олдилар. Ойбек, Танланган асарлар.

ШУМТОЛ Ёғочи қаттиқ, барги патга ўхшаш дарахт. Ўрмон зоналарида чинор, заранг, шумтол, оқ қайин, дўлана учрайди. Газетадан.

ШУМУРТ Гули оқ, хушбўй бутасимон дарахт ва унинг қора, нордон меваси. Шумуртнинг гуллари оқ, бабзан пушти рангга эга бўлади. Газетадан.

ШУМШАЙМОҚ 1 Бўшашган, жунжиккан, эзгин ҳолатда бўлмоқ. Ичкари ҳовлида кекса Меъмор атрофида қизи ва хотини шумшайиб ўтиришарди. Мирмуҳсин, Меъмор. [Минебошининг] Ҳамма вақт шосупада талтайиб ўтирадиган ўйғон гавдаси мана энди кичрайди, нортуядек новча бўйи пасайди, ўзи эса совуқда қолган етим боладек шумшайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Степан болани кўтариб, тепага чиққанда, ярим яланғоч, шалаббо, совуқдан шумшайган, ҳолдан тойған одамларни кўрди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 Бирор нарсадан хафа бўлиб, қовогини солмоқ, тўрсаймоқ; уялиб тортинган ҳолатда бўлмоқ. Давронов рўпарада шумшайиб турган Гозига қараб, унинг кўнглидаги безоватликни сезди. И. Раҳим, Ихлос. Дастрлаб ўзини айбордor сезиб, шумшайиб ўтирган бола секин-секин тетикланди. Ойбек, Күёш қораймас.

ШУМШУҚ 1 Қилмиши, ёмон хатти-ҳаракати билан кишига хунук кўриниб қолган, ёқимсиз ҳолатга тушган; ёқимсиз. Мендан ҳеч ким хабар олмай қўйди. Ҳаммага шумшук кўриниб қолдим. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Вали бултур чўлдан беруҳсат жўнагани, тўғрироғи, қочворғани маълум бўлгач, таниш-билишилари олдида шумшук бўлиб, ўз

районига сигмай қолган. Х. Назир, Ўтлар тулашганда. Тўнсиз караҳт бўлиб келган Муқимий қайнана кўзига жуда шумшук кўринган эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

2 Шундай ҳолатга нисбатли ҳақоратни билдиради. -Э, шумшук, «Домла-имом оч қолса, бозор кезади, сўғи оч қолса, мозор кезади», деган мақолни эшигтганмисан? — деди мулла Мамасолиҳ Ҳудҳуд сўғига. Н. Мақсудий, Лайлутулқадр.

ШУМШУКЛИК Шумшук ҳолат. Онасиз етим — шум етим, деганларидек, Умид шумшуклик ҳақоратини ўбдан [обдан] тотган етим эди. Мирмуҳсин, Умид.

ШУМҚАДАМ айн. шумоёқ. -Бир марта шаҳардан сизга ўхшаган бир йигит келиб, қишилоқдаги шумқадамларни тўплаб, мажлис қилиган эди, — деди мингбoshi. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

ШУМФИЯ 1 бот. Бошқа экинлар илди-зидан озиқланадиган текинхўр ёввойи ўт. Дўстим, нафсни ўз ҳолига қўянерсанг, худди шумфига ўхшаб, тез ўсиб кетар экан. «Муштум». Туҳуминг қуригуру шумфия қовун-тарвузнинг заволи! Н. Сафаров, Наврўз.

2 кўчма Ўз манфаатини кўзлаб, ўзгалар ҳисобига яшовчи шахс; зараркунанда. Йўлимиздаги ғовларни ҳам илдиз олишига имкон бермай, ўз ўрнида юлиб ташлайлик! Шундагина дилимиз кўзлаган порлоқ манзилга шумғияларсиз етиб борамиз. Газетадан.

ШУНАҚА с.т. Шундай. Шунақа гаплар. Шунақа вақтда. — Киприк ҳам шунақа узун бўладими? С. Аҳмад, Лаъли Бадаҳшон. Шунақа, Тўлаган ака, душман отган тошдан жигар отган увада қаттиқ тегади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ШУНАҚАНГИ с.т. 1 Шу каби; шундай. Қишилоқда шунақанги чироили қизлар кўп. — Бўйи етган қизлар йигитнинг мана шунақанги мардини ёқтиради. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Маънони кучайтиради; шу даражада, жуда. У шахматга шунақанги муккасидан кетганки, агар Фарғонада бу ўйинга жонини тикадиган одам иккита бўлса, шунинг биттаси Аҳмаджонов. «Гулдаста».

ШУНАҚАСИ с.т. 1 Шунга ўхшаган, мана шу каби; шундай. Қаламнинг шунақаси топиладими?

2 Ўша йўлдан, ўша томондан; йўл-йўлақай. Шунақаси уйга кетамиз. Шунақаси магазинга ҳам кирдик.

3 Шу тариқа, шу йўсинда. Сораҳон шу куни кечқурун ҳам чиқмади ва шунақаси уч кун ўйқ бўлиб кетди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ШУНГ айн. шумтол. Шунг барги.

ШУНДАЙ 1 кўрс. олм. Худди айтилганга, кўзда тутилганга ёки кўз ўнгидагига ўхшаш, шунга ўхшаш, шу сингари. Шундай дўст қаерда бор? Шундай вақт келади. Ҳақиқатан шундай бўлиб чиқди. Мен ҳам ёшлигимда шундай эдим. Қаламнинг шундайларидан учтасини танлаб олдим. — Қалай? — деди Сулаймонов трубкани қўйиб, — умрингизда шундай қаймоқ еганимисиз? А. Қаҳҳор, Икки ёрти — бир бутун. Үнда [Гуломжонда] шундай нафратнинг тугилиши табиий эди. М. Исмолий, Фарғона т.о. Бу ишлар ичидаги шундайлари ҳам борки, шошилинч қилинмаса, бошқа ишга ҳам таъсир қилиши тайин эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Маънони кучайтиради; шу қадар, шу даражада; шунақанги. У шундай тез юрар эдикни. Уҳеч қаҷон шундай аҳволга тушмаган эди. — Зангори осмон ҳам шундай тиник, шундай беғуборки, кўзни олади. Ойбек, Танланган асарлар. Бўғинлари бўртаб турган узун бармоқларини тугун қилиб, пиджагининг чўнтағига шундай қаттиқ тиқдикни, чоклари чирслаб кетди. П. Қодиров, Уч илдиз.

3 рвш. Айтилган ёки кўзда тутилган бир тартибда, шу зайлда, ана шу тарзда. Ҳўжаликни шундай бошқариш керак. Сиз ҳам шундай ишласангиз бўлмайдими? — Ҳакимбойваччадек хушёр йигит қайда?.. Боёнларимизнинг бари ҳушёр. Ақли бўлгани учун бой бўлган-да. Шундай эмасми, Салимжон? Ойбек, Танланган асарлар. Шундай қилиб, ёз ҳам ўтди. Нихоят, Аҳмаджон аскарий хизматга чақириди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Шундай бўлса ҳам Шунга қарамай. У касал эди, шундай бўлса ҳам, ишга келди.

4 Қуидагича, тубандагича. Бу хотин тўғрисида мулла Норқўзи шундай фикрда: агар фаришта илгари ўтган бўлса — шунинг онаси, энди тугилса — шунинг боласи бўлади, агар ҳозир ер юзида бўлса — шу хотиннинг ўзи. А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин.

5 рвш. с.т. Одатдаги каби, одатдаги сингари, одатдагидек; оддий усулда. Ўзимиз шундай гаплашиб ўтирган эдик. — Вагондан энг кейин тушган ва миљтиғини тигидан ушлаб, кетмондай елкасига қўйиб, шошмасдан келаётган Аҳмаджон: Строй [саф] бўлмасдан,

шундай кетаверсак бўлмасмикан? – деди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

6 Тасдиқловчи жавобни билдиради; ҳа, тўғри. -*Врачмисиз?* -*Шундай.* ■ [Эшон:] *Катталаарни-чи, катталаарни ҳам ўқитасизми?* – *Шундай,* – деб жавоб берди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

7 кўм. взф. Таъкид, кучайтирув ифодалайди; худди, нақ. *Ишхонамиз театр биносининг шундай рўпарасида.*

ШУНДАЙИН шв. Шундай. Ўлжа бўлиб кетди шундайин тултор, Учар қушдан ўтар эди жонивор. «Муродхон».

ШУНДАЙИЧА Қандай бўлса, худди ўша ҳолатда, ўзгармасдан, ўзгартирилмасдан. Аҳмаджон бир сакраб, [фашистни] бўйнидан сиқиб олди ва шундайича судраб, пастга олиб тушди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ШУНДАЙЛИГИЧА айн. шундайича.

ШУНДОҚ с.т. Шундай. Шундоқ қилиши керак. ■ Қанақа уруш бўляпти ўзи? Қачонгача шундоқ давом этади? И. Раҳим, Чин муҳаббат. -*Шундоқ, устоз, сиз қўяверинг,* – деди Заврак. Мирмуҳсин, Меъмор. Ўша хотинбознинг шундоқ шармандасини чиқарайки! Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Болоҳонанинг шундоқ остида, ариқ бўйида бувиси чўнқайиб ўтиради. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ШУНИНГДЕК 1 Шунга ўхшаш, шу каби, шу сингари. Ҳалқ шунингдек гаплар билан юз ёқдан.. ҳужум қилиб, ҳатто адабиз сўзлар билан ҳам сўкар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 мод. с. Бундан ташқари, бунинг устига, шу билан бир қаторда. У довюрак, шунингдек, билимдан киши эди. ■ -*Шунингдек, раис мажлисни олиб боришида ҳам кўпчиликка ҳурматсизлик қилди..* – деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

ШУНЧА 1 рвши. Шу қадар, шунчалик, шу даражада. *Шариат, хотинни қаттиқ тутши керак, дейди-ю, аммо хотинни қанча қаттиқ тутсангиз, шунча гафлатда қолишингизни пойлайди.* А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. *Ватан агар бўлса бир чаман, Сиз қўйнида хандон гунчалар;* Ай, сиз, менинг кичик дўстларим, *Ватанингиз севар шунчалар.* З. Диёр.

2 белг. олм. Ноаниқ миқдорга ишора қиласди; шу миқдорда. Бир зумда шунча одам ийғилди. *Дарров шунча ўил ўтиб кетибди.*

Шунча ўйласам ҳам, эсимга келмади. Шунча вақтдан бўён қаерда эдинг? ■ -[Гофир:] Шунча қарзим бор эканми? Мен буни қандай узаман, бой ота? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ажаб, шунча невараси борми кампирнинг? «Гулдаста». Суюкли бўлсан, шунча балоларга гирифтор этиб, кўча-кўйда саргардон қилиб қўярмиди.. С. Сиёев, Ёруглик. Кор қилмади шунча илм, этди қанча саргардон. А. Орипов.

ШУНЧАЙИКИ с.т. Шунчаки. Саидий гарчи бу сўроқни шунчайики берган бўлса ҳам, Муҳаммадражабнинг жавобидан қаноатланмади. А. Қаҳҳор. Сароб.

ШУНЧАЙИН с.т. Шунчаки. Мабодо Бобур шаҳарга қўшинсиз, шунчайн пойтахтни кўриш учун кирадиган бўлса, Бойсунқур мирзо уни туттириб, ўйқ қилиб юбориши мумкин эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ШУНЧАКИ 1 рвши. Жиддий мақсад билан эмас. У фотография билан шунчаки шуғулланади. ■ Ҳафа бўлманг тагин, шунчаки айттаётирман-да. А. Қаҳҳор, Сароб. Омон мени эски кеки юзасидан алдаган экан, мен уни шунчаки қизиқчилик қилиб алдаган эдим. F. Фулом, Шум бола.

2 Катта аҳамиятга эга бўлмаган; арзимас, оддий. Шунчаки гап. У шунчаки бир ашулачи эди. ■ Улар шунчаки актёргина эмас, балки.. вазият талаб қилса, душман билан юзма-юз олишадиган жсангчи ҳам эдилар. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Улар шунчаки одамлар эмас, қасд қилиб, изингиздан тушган одамлар. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШУНЧАЛИК 1 Шу қадар, шу даражада; шунча. Ўзбек ойим набира масаласида қанча ҳурсанд бўлса, Отабек шунчалик ҳафа.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Асқар ота аввал қўрқди, кейин, жувоннинг от чопишини қўриб, шунчалик завқи келдики, отига устма-уст қамчи урганини ўзи ҳам сезмай қолди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. [Қодирқўл:] Ажаб одамсиз-да, домла! Битта савиц бошни ўйқ қилмоқ шунчалик мушкул эканми? Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 айн. **шунчаки 1, 2.** Лекин буларни шунчалик айттиб қўйдим-да. Оддин қилинадиган бошқа иш бор. Ойбек, Танланган асарлар. Гулсум Элмуроддан ҳафа эмаслигини, шунчалик ўзининг хўрлиги келиб ишлаганини билдириш учун қайтиб кирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Шунчалик гап экан, ўзини ҳам диққат қилиб,

хизматчиларини ҳам ортиқ бўймаса. С. Абдулла, Ўртоқ Холназаров.

ШУНҚОР 1 Лочинсинмонлар оиласига мансуб кучли йиртқич қуш. *Икки шунқор талашса, бир қарғага ем тушар. Мақол.* ■ Шунқор қанча баланд учмасин, бари бир, ўз уясига қайтади. Ойбек, О.в. шабадалар. Қарчигай, лочин, шунқор сингари кичик йиртқич қушлар майда ҳайвонларни овлашга солинган. «Фан ва турмуш».

2 қўчма Мард, жасоратли, ботир шахсга нисбатан қўлланади. *Дала шунқорлари бу ерга [клубга] кино кўриш, янгиликлар билан танишиши учун тўплангандар.* Э. Охунова, Файзли оқшомлар. *Баҳт деган келмайди оддий тугунда, Уни келтиради юртнинг шунқори.* Р. Бобоҷон. *Тез бориб, шунқорларимга айт, Бобурнинг бошини кесиб келган одамга боши баробарлик олтин бераман!* {деди Шайбонийхон чопарга}. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ШУРУП [нем. Schraube – винт] Ёғоч ёки метал деталларни маҳкамлаш учун ишлатиладиган бурама мих. *Шурупни бураб киритмоқ.*

ШУРУ(Ь) [а. شروع – киришиш, бошлаш]: *шурӯ(ъ) қилмоқ* эск. кт. Бирор нарсага қиришмоқ; бирор нарсани қила бошламоқ. *Мулла Абдураҳмон бутун камолотини ишга қўйиб, имомат ва хатибликка шурӯ қилди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ШУРФ [нем. Schurf] Ер ости бойликларини қидириш ёки тупроқни текшириш учун ковланган, ер юзасига чиқиш йўлига эга бўлган тик ёки қиялама қудук. *Ҳазратқулов трасса бўйлаб шурфлар қазилгани, эрта тонгда портлатиш бошланажагини айтди.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Онахон таҳта зинадан салмоқ билан юриб, котлован шурфига туша бошлади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ШУУР [а. شعور – англаш, сезиш, фаҳмлаш; кечинма, ҳис-туйғу; ақл, идрок] кт. Онг, тушунча. *Шоирларда зеҳн ва шуур ўткир, хаёл денгизи эса теран бўлади.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Майли, ўтмиш ўн ўйл менга Шуур берди, онг берди.* F. Гулом, Менинг шуурим эса зиддиятлар осмонида кезар. С. Азимов, Камалак.

ШУУРИЙ [а. شعورى – ҳис-туйғуга, ақл-идрокка оид] кт. Шуурга, онгга оид, онг

билин боғлиқ. Чунки мен ҳам ўзга оламларга шуурий саёҳат қиласман. «Сирли олам».

ШУУРЛИ 1 кт. Майлум тушунчани ўзида мужассамлаштирган; онгли. *Ҳақиқатан ҳам Зебо шуурли, жўйқин юракли бўлиб етишиди.* Р. Халилова, Ушалган орзу. Энг иродали, мақсади аниқ қишилар.. нурли, шуурли жаҳон барпо этдилар. Зулфия, Чўққилар.

2 ҳуқ. Ақли расо, эсли (ўз қилмишлари учун қонун олдида жавоб бера оладиган).

ШУУРСИЗ кт. 1 Онгсиз ҳолда, ғайришурий. *Иигит тафаккурдан тамом ажралиб, отга шуурсиз мўлтираб турар, тўриқ эса ер тепинар эди.* А. Ҳасанов, Чироқлар. *Навоий индамасдан орқага қайтди.* Бошқа хонага кириб, қоғоз ва қалам олди-да, шуурсиз равишда фармон ёза бошлади. Ойбек, Навоий.

2 ҳуқ. Ақлдан озган, руҳий касал (қилган қилмиши учун жавобгарликка тортилмайдиган).

ШУУРСИЗЛИК ҳуқ. Айбдорни жиноий масъулиятдан халос қиласдан руҳий ҳолат. *Шуурсизлик ҳолатида бўлмоқ.*

ШУ-ШУ Ўша вақтдан бери, ўшандан бери. *Шу-шу у келмайди.* *Шу-шу тавба қўлигандан.* *Шу-шу соғайиб кетдим.* ■ *Шу-шу Раҳим Саидов қачон Қўқонга келмасин, Теракзорга келиб, битта ош қилдирмаса, кўнгли жойига тушмасди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмгири. *Шу-шу мен мактабга бормай қўйдим.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ШУЛЬБА [а. شعيبة – соҳа, тармоқ; шоҳобча; бўлим, филиал] 1 эск. Бирор ташкилот ёки муассасанинг алоҳида бир қисми, бўлим; идора. 1919 йилдан бошлаб Тошкент мусулмон хотин-қизлар шуъбасига раис бўлиб ишладим. З. Юсупова, Оловли Йиллар. *Шаҳар маориф шуъбасининг вакили шу қўрани келиб кўриб, мактаб учун жуда мос, деб кетибди.* Х. Гулом, Машъал. *Ер шуъбасидан тракторни ҳозирдан сўраб қўйиш керак.* Х. Шамс. Душман.

2 мус. Шашмақом таркибига кирувчи олти макомдаги ҳар бир бўлимнинг номи.

ШУЛЬЛА [а. شعلہ – олов, аланга; машъал] 1 Бирор жисмдан тараалувчи нурли энергия; ёруғлик, нур. *Ой шуъласи. Ҳатни чироқ шуъласида ўқимоқ.* ■ *Аммо офтобнинг ўткир шуъласи Кўксингни парчалаб ёрди беомон.* Тарихнинг музaffer, нурли йўлидан

Дадил бормоқдалар наслимиз ҳамон. Уйғун. Шох ўтминнинг ўчоқни тұлдириб ловулаёт-
ган ёлқини қорайған күчага шуъла сочмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. ёлқин. Ҳамон машыла шуъласи құрнинб турған ҳөвлидан анча узоклашегач, бир дараҳтнинг панаисига ўтирилалар. С. Сиёев, Єруғлик.

ШУЪЛАЛАНМОҚ поэт. Шуъла, нур таратамоқ; ярқирамоқ, барқ урмоқ. Қаердан тушаётгани номағылум бўлган кучли нур ос-тида бу ердаги амакиларнинг кийимлари кўз олгудек шуълаланаради. «Ёшлик». Шуълала-ниб, шарқираб ёттар Кўк сувларда ой си-ниқлари. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Унинг тенасида шуълаланиб, узоқ-узоқлардан кўзга ташланиб турадиган чироқ. Э. Самандар, Тангри қудуғи.

ШУҒУЛЛАНМОҚ Бирор иш билан овора бўлмоқ; машғул бўлмоқ; иш олиб бормоқ. Гимнастика билан шуғулланмоқ. У энди мусиқа билан шуғуллана бошлади. Талабалар билан шуғулланмоқ. — Девонга эрта билан кетиб, кеч қайтадиган отаси ўғлиниң нима билан шуғулланаётганидан бехабар эди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Киши иш вақтида жамият учун фойдали бўлган ижтимоий меҳнат билан шуғулла-нади. «Фан ва турмуш».

ШУҲРАТ [а. شەرەت — машҳурлик, таниқлилик; шон, довруқ] 1 Катта хизмат, талант, одамийлик ва ш.к. эвазига қозониладиган обрў; донг, довруқ. Бу артистнинг шуҳра-ти оламга кетганд. Донога иш — шону шуҳ-рат, Нодонга иш —ғаму кулфат. Мақол. — Авлод-аждодимиз шуҳрати меҳнат, Ме-хнатсиз ҳеч кимса тополмас ҳурмат. Газетадан. Машҳур қизиқчи халқ орасида шуҳрат қозона бошлаган ёш Юсуфжонни кўрмоқчи бўлиб, унга одам юборади. Т. Обидов, Юсуф-жон қизиқ.

2 Шуҳрат (эркаклар исми).

ШУҲРАТЛАМОҚ кам қўлл. Шуҳрат-эътиборини қайд этмоқ, эътиборда тутмоқ, ўрнига кўймоқ. У фуқаролар урушининг оғир кунларида халқ оммасини руҳлантириб турди.. зиёлиларнинг фронтлардаги ва фронт орқасидаги мислсиз қаҳрамонлигини шуҳрат-лади. Газетадан.

ШУҲРАТЛИ Шуҳрат қозонган, шуҳрат топган. Олтин пахта ифтихоринг, Шуҳрат-лидир пахтакоринг. Ё. Мирзо. Инсон ўз меҳ-

нати, ўз ишлари, ўзи яратган нарсалари би-лан гўзал ва шуҳратлидир. Газетадан.

ШУҲРАТПАРАСТ [а. + ф. شەرەتپەرسىت — шуҳрат ишқивози, шуҳрат кетидан қуадиган] Фақат ўз шон-шуҳратини ўйлайди-ган ва доим шунга интиладиган. У талант-ли инженер. Аммо шуҳратпарат — фақат ўзини ўйлайди. Газетадан. Сиз билан бизнинг вазифамиз.. иквогар, шуҳратпарат, мансаб-парат шахсларни супуриб ташлашдан ибо-рат. О. Ёкубов, Ларза. Калтабин.. шуҳрат-парат кўрқоқлар хиёнатга яқин туради. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШУҲРАТПАРАСТЛИК Шуҳратпарат-га хос иш, хатти-ҳаракат, хислат. Мени бе-зовта қилаётгани нарса сизнинг шуҳратин-гиз эмас, балки шуҳратпаратлигингиз. Уй-гун, Сўнгги пушаймон. Дарҳақиқат, бир қа-раша иноқ, дўсара кўринган Қавомнинг ми-жозида шуҳратпаратстлик унсурлари йўқ эмасди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ШЧИ [р. щи — карам ва турли ошкўк-лар солинган шўрва] Карам, шовул каби кўқатлар солиб пишириладиган шўрва. Шчи пиширмоқ. Шчи ичмоқ.

ШЧИТ [р. щит — тепа; тўсиқ, ғов; ҳи-моя, бошпана] 1 Бирор зарба, ўқ, учқун ва ш.к. дан сақланиш учун металдан қилин-ган ёки бирор қуролга ўрнатилган тўсиқ; ҳимоя қалқони. Замбарак щити. — Аҳ-маджон пулемёттнинг қабзасини маҳкам уш-лаган ҳолда, щитнинг тешигидан душманни кузатар, афтидан, шеригининг сўзини эшиш-мас эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Энгига ком-бинезон кийиб, қўлига электросварка щити-ни ушлаб турган [Самад аканинг] юзи менга жуда таниш эди. С. Аҳмад, Иқбол чироқ-лари.

2 тех. Гидротехника иншоотларида: тўғоннинг сув ўтказадиган, сурилиб очида-диган ёки ёпиладиган темир дарвозаси. Энергетика ва автоматика институти ход-димлари.. каналлардағи сув сатҳи ва ўтаёт-ган сув миқдорини, ичит ва затворларнинг ҳолатини автоматик аниқловчи.. асбоблар яратди. Газетадан.

3 Намойиш қилиш учун бирор экспо-нат ўрнатилган ёки сурат солинган катта юпқа тахта. Ёш ишчилар.. газета саҳифаси тасвирланган катта ишитни кўтариб олиш-ган. Газетадан.

4 махс. Бирор асбоб ёки нарса ўрнатилган таҳта. Электр счётчигининг шити. Ўт ўчирувчи асбоблар шити.

ШЎЛП тақл. с. Оғир нарса суюқликка тушганда, шунингдек, сув қирғоққа ёки бошқа нарсага урилганда ҳосил бўладиган товушни билдиради. Водийни иккига бўлиб ўтган катта сой шовуллар, қирғоққа шўлп-шўлп уришиши эшишилиб турарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

Шўлп этмоқ «Шўлп» деган товуш чиқармоқ. Боланинг қўлидаги тош шўлп этиб, сувга тушиб кетди. — Бу лаънати қаламушлар бочкага шўлп этиб тушади-да, ёққа беланиб олади. С. Маҳкамов, Шогирд.

ШЎЛТИ-ШЎРВА с.т. Шўрва-шўлти. Яхшики Исоқ отанинг боди бор. Ёзда ўрик-узумга оғизлари тегиб турарди. Бўлмаса, шўлти-шўрва билан оёқ чўзиш мумкин. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ШЎЛК тақл. с. Суюқлик ёпиқ идиш ичиди чайқалганда ҳосил бўладиган товушни билдиради.

ШЎЛҚИЛЛАМОҚ «Шўлқ-шўлқ» қилмоқ.

ШЎНҒИМОҚ 1 Сув ёки бошқа бир суюқлик ичига кириб ботиб кетмоқ; чўммоқ. Бир шўнғиб чиқмоқ. Шошган ўрдак ҳам боши билан, ҳам кети билан шўнғииди. Мақол. — Сувонжон тол тагидаги камарга шўнғиб.. кетарди-да, анчадан кейин қўлида балиқ билан чиқиб келарди. С. Анербоев, Оқсой. Үнданги [ҳовуздаги] зорора балиқ, чўртган балиқ, лаққа балиқлар гоҳ сув юзига чиқиб, ташланган нонларни ер, гоҳ билтанглаб ўйнаб, шўнғиб кетарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 кўчма Бирор нарса орасига кириб, беркиниб, кўздан фойиб бўлмоқ, кўринмай кетмоқ, кириб кетмоқ; яширинмоқ. Қоронгилликка шўнғимоқ. — Бўрон ва тўс-тўполонда заха еган ой.. орқадан этиб келган түядек каттакон булат тагига шўнғиди. О. Ёқубов, Ларза. Аҳмад Ҳусайн.. бозорга шўнғиб кетди. Ойбек, Нур қидириб.

3 Катта тезлик билан пастга қараб отилмоқ, ниҳоятда тезлик билан ерга томон учмоқ. Бургут бирдан пастга қараб шўнғиди. — Самолётлар қора бўрондай тенада гир айланаб, ажалкор қоида ва тартиб билан шўнғиидилар. Ойбек, Күёш қораймас.

4 кўчма Ўй, ҳаёл, қайғу каби ҳиссиётларга қаттиқ берилмоқ, чўммоқ. Шу чоққа-

ча мўлтайиб, ҳаёл ичига шўнғиб ўтирган Кумушбоби бир сесканди-да, қўшиқчи қизларга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўзимча неча хил нарсаларни бичиб-тўқийман, аллақандай ваҳималарга шўнғииман. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

5 кўчма Иш-ҳаракатга, машғулотга қаттиқ киришиб кетмоқ, берилмоқ. Ҳакимжон ҳеч кимнинг сўзи, тақлифини кутиб турмасдан, аввалгидек ишига шўнғиди-кетди. С. Зуннунова, Олов. Ўтага чамадон қўйиб, ўйинга шўнғиб кетдилар. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ШЎП айн. шўлп. Шўп этиб сувга тушмоқ.

ШЎППАЙМОҚ Бошқалардан ажрабиб ёлғиз қолмоқ; мунғаймоқ; ўксис қолмоқ, шумшаймоқ. Шўппайиб ўтиримоқ. — Эртага, икки қўлингизни, кечирасиз, бурнингизга тиқиб, участкада битта ўзингиз шўппайиб қолсангиз, нима қиласиз? А. Мухтор, Туғилиш. Бирга ўқишиган синфдошлари аллақачон жой-жойларини топишган эди. Қишлоқда ёлғиз Тошхонгина шўппайиб қолди. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар. Етти бола түқманман. Ҳаммасини тупроққа бериб, биргина қизим билан шўппайиб қолганман. С. Аҳмад, Чевара.

ШЎР I [ф. شور — тузли, тузи кўп] 1 Меъеридан ортиқ туз солинган, таъми ўт-кир (овқат, таом ҳақида). Шўр овқат. Паловни шўр қилиб қўймоқ. Аччиқ-чучукни шўр қилиб юбормоқ. — [Қодиржон:] Ҳали ош вақтида, ошнинг тузини паст қилиб қўйибсан ёки шўр қилиб қўйибсан, деб баҳона қиласман-да, катта жанжал чиқараман. Ҳамза, Туҳматчилар жазоси.

2 Тузланган. Шўр балиқ. Шўр карам.

3 Таркибида туз моддаси кўп бўлган, шўр босган. Шўр денгиз. Шўр кўл. Шўр тупроқ. Шўр сув. — Айниқса, эрта баҳорда бороналаш шўр ерларда катта фойда беради. Газетадан.

4 от Тупроқ таркибида тузнинг кўплигидан ер бетида ҳосил бўлган туз моддаси. Ернинг шўрини ювмоқ. — Ерда ҳали шўр кўп. Сотиболди отам ҳам менинг фикримни масдиқлаяптилар. Н. Сафаров, Ҳадиҷа Аҳророва. Ўрмонжон.. шўр босган ердан илон изи бўлиб ўтиб, тўқайга кириб кетган тупроқтепани қамчининг сопи билан кўрсатиб: -Канал! — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

5 Тернинг уст-бошга тепишидан кийимда ҳосил бўладиган туз, оқ дод. Эртаю кеч тош майдалаб.. елкаларини бир эллик шўр босган йигитлар [дарвишга]: «Йўлингдан қолма!» дейишибди. С. Анорбоев, Оқсой. От йўрттириб Юсуф Мадёров келиб қолди. У ҳамон темириўлчи кийимида – эгнида қора китель, тер(и)нинг шўри елкасида оқариб ётари. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Шўр пахта Ҳалқ табобатида: оғриқни ёки шишни қайтариш учун намакобга ботириб ишлатиладиган пахта. *Уч-тўрт [марта] оғимга шўр пахта боғлаб, уйда ётдим.* С. Сиёев, Ёргулик.

ШЎР II [ф. شور – изтироб, фалаён; түфён, жўшқинлик, эҳтирос] 1 фольк. Толеи паст, бахтсиз, бечора; шўрлик. Қози, муфти – бари бойнинг чокари, Камбағал шўр азалдан хизматкори. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Илоҳим, қурисин подшонинг иши, Кўн бўлди-ку мендай шўрнинг койиши. «Ширин билан Шакар».

2 Азоб-уқубат, қулфат; бахтсизлик. Ҳудо бандасини яратгандা, пешонасига чоракор бўласан, деб ёзмасин.. Э-ҳа, камбағалнинг шўрини асти сўраманг. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўйласам, ҳар дам ҳамият ўти дилда мавж урар, Солгали душман бошига шўру савдо бораман. Ҳабибий. Ҳоним, турғин шу вайдаҳа ҳақиқат. Тұрмасанг, солурман шўру қиёмат. Ислом шоир.

Вой шўрим с.т. «Энди нима қиласан», «Бу қандай кулфат» каби маъноларни ифодалайди. **Вой шўрим, қўлингга нима қилди?** С. Зуннунова, Гулхан. **Пешонаси шўр** Қисмати ёмон, иқболи паст, бахтсиз. **Отасининг аччиқ ҳикоясини эшишган Полвон билан Бекжон** ўз пешоналарининг шўр эканига ачиндилар. Ж. Шарипов, Хоразм. **Шўри куриди** Бахтсизликка йўлиқди, ҳароб бўлди. Ҳеч ким унинг сўзини қайтармади, қайтара олмайди-да. **Нега десангиз, ким унинг айтганини қилмаса, шўри қуриди** дебаверинг. А. Муҳиддин, Характеристика. **Шўри курсин** Аҳволигавой, ҳоли ҳароб. -Улуснинг шўри қурсин! – деди Тоҳир. – Касофат подшолар урушмай туролмаса. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Шўрига шўрва тўкилмоқ** Бахтсизликка йўлиқмоқ, иши, аҳволи ёмон бўлмоқ. -Сиз қаерда бўлсангиз, биз ҳам ўша ерда бўламиз. Офтобда шерикчиликда қатиқ ичган одамлар охиригача бирга бўлиши керак.

Бўлмаса, шўримизга шўрва тўкилади, – деди Одил Эгамбердига. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари. **Шўринг қурғур** Бечора, шўрлик. [Фо-фир домлаги:] Ахир бу дуолар, ривоятлар ниқобига яширинган зулмдан, жафолардан биз шўринг қурғурлар кимга дод деймиз? Кимга?! Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Шўрини қуритмоқ** Бахтсизликка дучор қилмоқ, ҳароб ёки расво қилмоқ. **Бир сартарош йигит ўзини, муаллимман, фалон мактабда дарс бераман, деб гулдек Кариманинг шўрини қуритгани ҳақиқат-ку!** Мирмуҳсин, Умид.

ШЎРА I [ф. شوره – шўр ер, захоб ер] Ташландиқ ерларда, экин майдонларида ғовлаб ўсадиган, баргларининг усти ялтироқ, ости кулранг ёввойи ўт. **Ариқнинг нариги ёнида какра, супурги, шўра, сассиқ-кана, яна аллақандай ёввойи ўтлар ғовлаб ётари.** А. Мухтор, Опа-сингилар. Эрта бахор.. Ёрқиной кўк териб юрибди. Қўлидаги сирланган тогорани у ердан бу ерга сурар, у ён-бу ёнига эланиб, отқулоқ, исмалоқ, жағжас, момақаймоқ, ялпиз, шўра қидиради. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ШЎРА II Токнинг (узумнинг) тўпгули, фунчаси. **Токлар шўра чиқариб қолибди.** — **Биринчи хомтотки ток новдаларида шўра пайдо бўлишига қараб, апрель ойининг охрида.. ўтказиш маъқул.** М. Собиров, Хомтот.

ШЎРАЖРИҚ Шўр ерларда ўсадиган, бошоқлиларга мансуб кўп йиллик ўсимлик.

ШЎРАЗОР [ф. شورهزار – шўр ер, шўрланган тупроқ] Шўра кўп ўсадиган ер, шўра билан қопланган майдон. **Бу ер илгари ташландиқ шўразор** эди. — **Маст** учун гулзор билан шўразор баравар – янчид ўтаверади. Ойбек, Танланган асарлар. Униб гуллар, Ҳабибий, шўразор айланди гулзора, Жаҳонга бўлди ўрнак шавкату шоним каналлардан. Ҳабибий.

ШЎРАК I [ф. شورک] 1 Тузли, шўр.

2 Баъзи овқат номларини билдирувчи қўшма сўзлар таркибида ишлатилади, мас., нўхатшўрак.

ШЎРАК II айн. қамғоқ.

ШЎРАЛАМОҚ I 1 Пўст ташламоқ, қуруқшамоқ (баданда, юз-кўзда ҳосил бўладиган енгил тери касаллиги ҳақида.) **Кичкинтийнгизнинг юзи шўралаб ёки қуруқлашиб кетмасин десангиз, унинг юзини совун билан кўп ювманг.** Газетадан.

2 айн. шўрламоқ 1. Боланинг аззойи бадани шўралаб кетибди. — Пастдаги икки хонанинг гиштлари захкашикдан шўралаб, оқариб кетган. Мирмуҳсин, Умид. [Рўзимат отанинг] Бор бисотидаги битта чопонининг ҳам бари ўиртиқ, дўттисининг жиги шўралаб кетган эди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

3 с.т. Шўра ўсимлиги билан қопланмоқ, шўразорга айланмоқ (ер ҳақида). Қаровсиз қолган дала шўралаб кетади.

ШЎРАЛАМОҚ II Гуллаш олдидан шўра, гунча ҳосил қилмоқ, шўра чиқармоқ (ток ҳақида). Токлар зангидан баргигача шовул-шовул шўралапти, ўриклар-чи, шохи гўралапти.. Бое меваси олган билан одошиб бўлмапти. Ё. Шукуров, Уч савол. Токим шўралади, занги сув очиб, Барглар қўлтиғида ингичка новда. С. Акбари.

ШЎРВА [ф. شوربا / شوروا] — гуруч, гўштли суюқ овқат; мастава] Гўшт, пиёз, картошка ва б. сабзвотлар солиб пишириладиган суюқ овқат. Қайнатма шўрва. Қоўрума шўрва. Товуқ шўрва. Шўрва пиширимоқ. Шўрва ичмоқ. Эти — этга, шўрваси — бетга. Мақол. — Дастурхон устидаги косалардан иссиқ ва ёғлиқ шўрваларнинг ҳовури чиқиб турарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. -Хозир сизларга қулинг ўргилсин қайнатма товуқ шўрва қилиб бераман, — деди Аҳмад. Ф. Мусажонов, Мехмонда. Бизникилар: «Карам шўрва ичмаймиз, тўнғиз гўшти солади», дейишган эди, гўшт-ёғни ҳам ўз қўлимизга берадиган бўлишиди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Арzonнинг шўрваси татимас қ. татимоқ 2. Пул бўлса, чангалда шўрва Пул, бойлик етарли бўлса, ҳар қандай нарсага эришиш мумкин, деган маънони ифодаловчи мақол. Шўрига шўрва тўкилмоқ қ. шўр 2.

ШЎРВА-ШЎЛТИ Ёвғон суюқ овқатларнинг умумий номи (фақирона овқат ҳақида). Энг бемаза, энг арzon шўрва-шўлтини қайнатиш учун ҳам ижна билан қудуқ қазиш керак бўлар экан. Ойбек, Танланган асарлар.

ШЎРДАНАК [шўр I + данак] Намакобга солиб олиб, кулга ўхашаш маҳсус тупроқда қовуриб тайёрланадиган данак. Султон қоғоз халтани тўлдириб ҳаражат қилди: қайнок патир, шўрданак, ҳолва. Ҳ. Султонов, Онамнинг юрти. [Ўрикнинг] Магзидан ҳолва

қилиш, намакобга солиб олиш, пўчоги билан қовуриб, самарқандча шўрданак тайёрлаш мумкин. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Самарқанднинг шўрданаги, нўхатини ҳам Дунё кезиб тополмайсиз, сўзим чин, иним. Н. Назруллаев.

ШЎРИ(Й)ДА [ф. شوریده — ҳаяжонланган, бесаранжом; жўшқин, эҳтиросли ошиқ; қўзголон кўтарган] эск. кт. Бечора, шўрлик. Булбули шўрийданни ҳуснинг кўрарга этма зор, Дилни берганман сенга, руҳкори олингни кўриб. К. Яшин, Ҳамза. Ҳар қайдай гарibu нотавону Шўрийдага меҳрибон Муқимий. С. Абдулла.

ШЎРИШ [ф. شورش — тузи кўплик, шўрланганлик; түғён, ҳаяжон; қўзголон, исён] 1 қ. савдо II. Эрталабдан бери бошига тушган шўришларни бир-бир ўйлаб, дунёда шу бугунгичалик ағбор бўлмаганингини эслади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Аҳмад мирzonинг номуносиб ҳаракати сабабли Ҳўқанд, Аксикент, Андижон вилояти устига тушадиган шўриши у зотнинг ධилига аlam берди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Ёмон иш; жанжал, фавро. -Мени бирон машинада тезда Тошкентга жўрнатинг! Бу қизингиз тушкур бир шўришни бошлаганга ўҳшайди, — деди Нафисаҳон Пўлатжон ақага. Мирмуҳсин, Умид. -Ахир нега алдадинг мени, нега яширдинг бу шўришни-а?! — деди Ҳаққул ота. Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар.. Бу даҳшат олдидаги рангимиз сомон! Деб шўриши солибди, лекин ийқ нафи. Миртемир.

ШЎРИШЛИ кам қўл. Шўриши бор, шўриш келтирувчи. Келиб шўришили бир ўт тушди жонга, Ўтиб жондан, туташмоққа жаҳонга. Ҳабибий.

ШЎРЛАМОҚ 1 Таркибидаги туз моддаси сиртига тепиб, тузли оқ доғлар ҳосил қилмоқ, шўр босмоқ. Пойдевор гишти заҳдан шўрлаб кетибди. — [Култойнинг] Азбаройи төрлаганидан, чакмонининг елкаси шўрлаб оқариб кетган эди. Газетадан.

2 айн. шўрланмоқ. Ерларимиз шўрлаб кетгани учун яхоб беряпмиз.

ШЎРЛАНМОҚ Таркибida туз моддаси ҳосил бўлмоқ; ортиқ даражада шўр бўлмоқ. Сув ҳам шўрланаб, сифатини ўйқотади. Газетадан. Шўрланган тупроқлар қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлигини кескин пасайтириб юбориши ҳаммага маълум. «Фан ва турмуш».

ШҮРЛИ I Таркибida тузи бор, шүр босган. *Шүрли ерларни ювиши.*

ШҮРЛИ II айн. **шүрлик** 2. Узоқларда жонсиз күринган, *Овлулар ҳам ийглаб ухлаган. Саҳар туриб шүрли хотинлар, «Тангрим» деган, тўлиб ийглаган. Ҳ. Олимжон. Қалмоқ келар ўз ҳолидан бехабар, Келиб, қирғин топмасин-да, шўрлilar. «Алпомиш».*

ШҮРЛИК I Шўр ҳолат, шўр эканлик. *Овқатнинг шўрлиги.* — Яқинда [Чортоқда] ковланган қудуқдаги сувнинг шўрлик даражаси Қора денгиз сувига жуда ўхаш. Ф. Сирожиддинов, Чортоқ ҳавоси.

ШҮРЛИК II 1 Толеи паст, бахти қора; бечора. *Отам шўрлик бу мусибатга бардош беролмади, фарзанд доги чинор қоматини буқди, сўнг қулатди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Бойвачча ака, отамга шафқат қилинг, у шўрлик жўжабирдек жон, хонадонимизнинг ризқ-рўзи ўтиб турган бир парча еримизга кўз тикманг.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Ачиниш билдиради; бечора. «Байт» тифайли юз берган кўнгилсизликдан шоир шўрлик хабарсиз эди, албатта. Н. Аминов, Суварак. *Отам шўрлик ўша жойда бекиниб ётиб, тонг оттирган экан.* С. Нуров, Нарвон.

3 айн. **шўриш.** Бир кафт тупроқ билан барча фалокат, Барча шўрликлардан чиқмоқ бўладир. Ҳ. Олимжон.

ШЎРО [а. شورى – شورى] – маслаҳат; кенгаш] тар. 1 Совет ҳокимияти (советлар)нинг 20-аср 20–40-йилларигача ўзбек ва б. туркӣ тилларда ишлатилган номи (1990 йиллар охирида ўзбек тилида яна қўллана бошлиди). *Керенский ҳукумати ағдарилиб, шўролар ҳукумати тузиди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Шўролар ҳокимияти бойнинг мол-мулжаларини мусодара қилди.* Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари.

2 Ўша даврларда сайлаб ёки тайинлаб қўйиладиган бошқарув-раҳбарлик, давлат ёки жамоат органи ва у жойлашган жой. *Давлат план комиссияси ташкил қилиниб, унга нозирлар шўроси раиси муовини Турсунхўжаевни бошик қилиб тайинлашди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Қишлоқ шўроси Учқулоқ қишлоғига жойлашган.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ШЎРПЕШОНА [шўр I + пешона] айн. **пешонаси шўр I. шўр II.** *Бу шўрпешоналарга раҳм қилувчи, уларга кийим-бош бергувчи, улардан ҳол сўрагувчи ўйқ эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ШЎРТАК Бироз шўр, шўрроқ. *Шўртак магиз.* Шўртак қурт. — «Дадажоним, меҳрибоним!» Бу сўзлар [Ёрқинойнинг] чарос кўзларидан лабига юмалаб тушган шўртак ёшига йўғирилиб чиқди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ШЎРТАНГ с.т. Шўртак. Туялар ўз ташналигини денгиз суви ва бошқа шўртандроқ сувлар билан қондира алади. «Фан ва турмуш».

ШЎРТОБ [ф. شورتاب] айн. **шўрхок.** Тупроқнинг шўртоб ҳиди, қуёшнинг тафти, эрта баҳорнинг юзларни ялаб қотирувчи шабадаси.. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ШЎРТУМШУҚ Одамга эл бўлмайдиган, аралашмайдиган; одамови. *Мен тушунтириб кетаман шўртумшукқа;* улар бизнинг тилни ўрганишичин. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Даф бўл, фалокат шўртумшук,* Тегирмонда туз еган сук. Ҳамза, Қузунлар.

ШЎРТУПРОҚ айн. **шўрхок.** Беда, макка-жўхори каби озуқабон экинларга авваламбор камҳосилли, шўртупроқ ерлар ажратилган.. Газетадан.

ШЎРХОК [ф. شورخاک – шўр тупроқ, шўр босган ер] Шўр билан қопланган, шўр босган ер. *Тупроқ шўрхок бўлганидан, ёзги шамол таъсирида осон кўчиб туради.* «Фан ва турмуш». *Даштнинг у ер-бу ерида олачалоқ қор нағалари ётар, уни узоқдан киши оптоқ шўрхоклардан ажратма олмасди.* Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси. ..шўрхок ерлардаги ғўзани сугориши учун сувчининг алоҳида усталиги керак. Газетадан.

ШЎҲ [ф. شو – ўйноқи; гўзал севгили] 1 Вақтини ўйин билан ўтказадиган, ўйин-қароқ; тўполончи. Эртадан кечгача яйлов далада тинмай ўйнаб чарчаган шўх болаларни бир лаҳзада ва бирдан уйқу олди. Ойбек, Танланган асарлар. *Шўх болалар кўп, гидрагига бирон нарса сукб ёки ойнасини олиб кетса, ўйла сарсон бўлиб қолмайлик.* С. Нуров, Нарвон.

2 Ўйин-кулгини, ҳазил-хузулни яхши кўрадиган; хушчақчақ, кувноқ. *Шўх қиз.* — О, бизнинг ийгитлар жуда шўх бўлади, — деди Муҳаррам ўтираётib, — битта намунаси мана, қошингизда туребди. Шухрат, Шинелли йиллар. Темиржон қишлоқ қизларининг ниҳоятда шўх, ҳазил-мутойиба гапларга чечан бўлишларини кўп эшишган эди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Ўз қилиқлари, ишваси, ноз-карашмаси билан кишини ўзига мафтун қила-диган; ўйноқи. *Шўх кўзлар.* — Неча кундан бери кўрсатмайин васлин соғинтирди, Тарахҳум айласун, ул шўхи жонон бир келиб кетсун. Ҳамза.

4 кўчма Ўйноқлаб тез ҳаракат қиласидиган; ўйноқи. *Машина икки томони залворли тоглар билан ўралган, илон изи бўлиб, шўх оқаётган сой бўйида тўхтади.* Н. Фозилов, Диidor. *Мула Фазлиддин уни шўх от устидга чавандоз йигитлардай ўтирганидан ҳам таниди-ю, вужуди бирдан қизиб кетгандай бўлди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

5 кўчма Кишига шодлик багишлайдиган, ҳазил-мутойиба аралаш, жўшқин; ўйноқи, шўхчан (кўшиқ, ўйин, мусиқа каби-лар ҳақида). *Шўх куй.* Шўх ўйин. — Бир-бiriдан шўх, бир-бiriдан ўйноқи оҳангларга ёш-яланглар рақсга тушшияни. Газетадан. *Фақат ўқтин-ўқтин уруш совуқ нафасини туркаган кунларда шўх кулгилар фарёд билан алмашиб, даштни зир титратади.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

ШЎХЛИК 1 Шўх хатти-ҳаракат, хусусият, хислат. *Нотаниши бўлса-да, она-келинчак Кўксида яшнаган шу фарзанд-чечак, Қийқириб, талтиниб, орттириди ихлос, Қилигин, шўхлигин севиб қолдим рост.* Ё. Мирзо. *Тўлқинжон.. ҳазил ва шўхликда, ҳар хил*

ўйинлар ва қизиқчиликда ҳаммани ўзига қаратарди.

Ф. Мусажонов, Ҳури.

2 Ножўя одоб-ахлоқ чегарасидан чи-кувчи хатти-ҳаракат, тўполон. Мен қизлик вақтимда у хавфланди, мендан қочишига интилди. Бу яхши бўлди.. Шўхликка берилиб, ўзимни беҳуда шарманда қилган бўлар эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

ШЎХЧАН 1 айн. шўх. Балки гамгин бир зотидир у, балки шўхчан бир аёл. А. Орипов. *Муниранинг хатти-ҳаракатларида, шўхчан боқишиларида назокат, жозиба бор эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Дарё шу ерга келганда анча торайиб, шўхчан оқади.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. ..шўхчан ва босиқ тароналар ижодкорларида бири — талантли ёш бастакор-созанда Салоҳиддин Тўхтасиновидир. Газетадан.

2 кўчма Ранги кўзга ташланиб турадиган, очиқ рангли, рангдор (газмол ҳақида). Шўхчан гулли юмшоқ пойандоз-гилам тўшалган зинапоядан тушаётгандаридан, Таманно Тўлани. ? енгидан ушлаб: -Ҳов ана, тогамлар туриб илар, — деди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

ШЎХ-ШАТИР Шўхлик билан иш туладиган, гапиргандан ёки бирор иш қилганди истиҳола қилиб ўтирмайдиган. Шўхшатир «шум бола» бу ерда йўқ эди. Ф. Фулом, Шум бола.